

ՄԵՂՐՅԱՆ Ս.Գ.

**ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ
ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԸ**

**ԵՊՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ - 2010**

ՀՏԴ 347
ԳՄԴ 67.99(2)3
Մ 586

*Երաշխավորվել է տպագրության ԵՊՀ իրավագիտության
ֆակուլտետի խորհրդի որոշմամբ*

Մեղրյան Ա.Գ. - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
իրավագիտության դոցենտ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ:

Մեղրյան Սերգեյ Գուրգենի

Մ 586 Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով
դատական ակտերը: Երևանի պետ. համալսարան: Եր.: ԵՊՀ
հրատ. – 2010, 192 էջ:

Մենագրությունում ՀՀ-ի և այլ երկրների քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության, ՄԻԵԴ-ի վճիռների, ՀՀ սահմանադրական դատարանի, վճռաբեկ դատարանի, ՀՀ ԴՆԽ-ի որոշումների, դատական պրակտիկայի նյութերի և դատական վիճակագրության տվյալների, ինչպես նաև տեսական աղբյուրների ուսումնասիրության հիման վրա վերլուծվել և լուսաբանվել է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների դատական ակտերի ինստիտուտը, վեր են հանվել այն կազմող նորմերում առկա թերություններն ու բացթողումները և կատարվել են դատավարական օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված առաջարկություններ:

Աշխատությունը կարող է օգտակար լինել իրավաբանական բուհերի, դպրոցների և ֆակուլտետների ուսանողների, մագիստրանտների, ասպիրանտների, դասախոսների, փաստաբանների, դատական մարմինների աշխատողների, ինչպես նաև դատական ակտերի հիմնախնդրով հետաքրքրվող այլ անձանց համար:

ՀՏԴ 347
ԳՄԴ 67.99(2)3

ISBN 978-5-8084-1326-9

© Մեղրյան Ա.Գ., 2010
© ԵՊՀ հրատ., 2010

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ I.

ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԿԱՅԱՑՎՈՂ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 8

§1. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի հասկացությունը և տեսակները..... 8

§2. Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի էությունը և տեսակները..... 13

§3. Գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտերի էությունը և տեսակները 43

§4. Վճարման կարգադրությունը որպես դատական ակտի ինքնուրույն տեսակ 54

ԳԼՈՒԽ II.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԿԱՅԱՑՎՈՂ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԸ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ... 71

§1. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտերին ներկայացվող պահանջները 71

§2. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտերի ձևը, կառուցվածքը և բովանդակությունը 111

ԳԼՈՒԽ III.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԿԱՅԱՑՎՈՂ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՈՒԺԸ ... 147

§1. Դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու հասկացությունը և ժամկետները 147

§2. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու հետևանքները: Օրինական ուժի սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ սահմանները..... 151

ԳԼՈՒԽ IV.

ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱՑՈՒՄ ԱՅՆ ԿԱՅԱՑՆՈՂ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ 172

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ, ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՑԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՑԱՆԿ 185

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հայաստանի Հանրապետությունում պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա (ՀՀ սահմանադրություն, հոդվ. 5, մաս 1):

Դատական իշխանության մարմինների գործունեությունն այլ պետական մարմինների գործունեությունից տարբերվում է նրանով, որ այն իրականացվում է օրենքով ամրագրված հատուկ դատավարական ձևով, իսկ գործունեության արդյունքները ձևակերպվում են հանուն Հայաստանի Հանրապետության կայացված դատական ակտերում՝ վճիռներում, որոշումներում, վճարման կարգադրություններում:

Դատական ակտերում իրացվում են դատական իշխանության նպատակները՝ քաղաքացիների, կազմակերպությունների և իրավունքի այլ սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը, դրանց անարգել իրականացման հնարավորության ապահովումը: Դատական ակտերի միջոցով դատական իշխանությունը ոչ միայն նպաստում է քաղաքացիական շրջանառության բնականոն զարգացմանը, այլ նաև իրականացնում է նախականիսիչ և դաստիարակչական գործառույթներ:

Քաղաքացիական դատավարությունում դատական ակտեր կայացվում են վարույթի բոլոր տեսակներում, դատավարության բոլոր փուլերում: Դատական ակտերը, ըստ էության, արտացոլում են և՛ գործով դատավարության ընթացքը, և՛ բուն արդյունքները: Դրանք ոչ միայն եզրափակում են գործի առանձին փուլերը, այլ նաև ուղեկցում են արդարադատության իրականացման ողջ գործընթացը՝ գործի հարուցման պահից ընդհուպ մինչև վճիռ կայացման, վերաքննիչ ու վճռաբեկ վերանայման ու կատարման պահը:

Դատական իշխանության մարմինների կողմից իրականացվող արդարադատության որակը մեծապես պայմանավորված է

ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կայացրած դատական ակտերի որակով և կայունությամբ:

Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերն են առաջին հերթին արտացոլում դատարանի՝ որպես քաղաքացիական գործերով արդարադատություն իրականացնելու համար լիազորված պետական (դատական) իշխանության մարմնի իրավակիրառ գործունեության մակարդակը, դրա համապատասխանությունը ՀՀ-ի կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերով, այդ թվում նաև՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայով և ՄԻԵԴ-ի վճիռներով սահմանված սկզբունքներին ու ստանդարտներին: Դատական համակարգի առաջին օղակի դատական ակտերի վերլուծության արդյունքներով է, որ կարելի է դատողություններ անել այն մասին, թե որքանով են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը և դատական համակարգն ապահովում իրավունքի սուբյեկտների դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության, արդյունավետ միջոցներով իրավունքի պաշտպանություն ստանալու սահմանադրական և միջազգային-իրավական հանրաճանաչ իրավունքները:

Քաղաքացիական գործերի հարուցման, քննության և լուծման դատավարական ձևի շրջանակներում քաղաքացիական դատավարական օրենսդրությունն ավանդաբար կանոնակարգում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կողմից կայացվող բոլոր տեսակի դատական ակտերի կայացման, հրապարակման, հասցեատերերին հանձնելու կարգը, դատական ակտերի ձևը, կառուցվածքը և բովանդակությունը, սահմանում է դրանց ներկայացվող պահանջները, օրինական ուժի մեջ մտնելու կարգը և գործողության իրավական հետևանքները, դատական ակտերում առկա թերությունները, այդ թվում՝ դատական սխալները վերացնելու դատավարական եղանակները:

Միևնույն ժամանակ ակնհայտ է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության 1998 թ. օրենսգիրքն¹ ընդունվեց և հետագա փոփոխությունների ենթարկվեց խիստ շտապողականության, տեսական անհրաժեշտ հետազոտությունների բացակայության պայմաններում, ինչն անխուսափելիորեն հանգեցրեց արտասահմանյան երկրների համապատասխան փորձի ընդօրինակմանը: Դրական նշանակություն ունենալով հանդերձ, այդ երևույթը հղի է բազմաթիվ անցանկալի հետևանքներով, քանի որ յուրաքանչյուր իրավական ինստիտուտ, իսկ դատական ակտերի ինստիտուտն առավել ևս, կարող է կիրառման արդյունավետությունն ապահովել միայն այն դեպքում, երբ վերջինիս համար ստեղծվում են համապատասխան պայմաններ, ապահովվում են դրա ներդրմանն առնչվող խնդիրների լուծման համակողմանիությունն ու իրավական մյուս ինստիտուտների հետ վերջինիս փոխհամաձայնեցված գործունեությունը: Այդ բարդ խնդիրների արդյունավետ լուծումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ գիտական հետազոտությունների արդյունքում առկա են պատշաճ կարգով մշակված անհրաժեշտ կողմնորոշիչներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացված դատաիրավական բարեփոխումների արդյունքում կատարված և ներկայումս էլ առանձին օրինագծերով առաջարկվող փոփոխությունները և լրացումները, որոնք հաճախ ունեն հայեցակարգային բնույթ, օբյեկտիվ անհրաժեշտություն են դարձնում ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների դատական ակտերի ինստիտուտի խորը գիտական իմաստավորումը, համակարգային բազմակողմանի վերլուծությունը և հետագա կատարելագործման ուղիների մշակումը:

Չնայած դատաիրավական բարեփոխումների շարունակական բնույթին, քննարկվող ինստիտուտն անհրաժեշտ խորությամբ Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական մակարդակով համակողմանիորեն չի ուսումնասիրվել: Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կողմից կայաց-

¹ Այսուհետ կրճատ՝ «ՔԴՕ»:

վող դատական ակտերի հասկացության, էության, դրանց ներկայացվող պահանջների, օրինական ուժի և դրա իրավական հետևանքների հիմնահարցերի համակողմանի լուսաբանումն ԶԶ-ում կատարվել է կան դասագրքերի¹, կան ուսումնական ձեռնարկների շրջանակներում²: Իհարկե, թեմային առնչվող որոշ հարցեր արծարծվել են նաև հայ հեղինակների առանձին մենագրություններում, ատենախոսություններում և գիտական հոդվածներում³, սակայն, հաշվի առնելով կատարված հետազոտությունների առարկան և կատարման ժամանակահատվածը, նշված աշխատություններում կան ուսումնասիրվել են դատական ակտերի ինստիտուտին վերաբերող միայն առանձին հարցեր, կան հաշվի չեն առնվել քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում 2007 թվականից հետո կատարված, ինչպես նաև դատաիրավական բարեփոխումների ներկայիս փուլում նշնարվող փոփոխությունները:

Վերը շարադրվածով և մի շարք այլ հանգամանքներով էլ պայմանավորված է սույն աշխատության շրջանակներում կատարված ուսումնասիրության արդիականությունը:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ: Մենագրությունը շարադրված է 2010 թվականի հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության գործող իրավական ակտերի հիման վրա, տպագրության է հանձնվել 2010 թվականի նոյեմբերի 10-ին, ուստի նրանում արտացոլված չեն տպագրության հանձնվելուց հետո Հայաստանի Հանրապետությունում նոր ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերը կան գործող իրավական ակտերում կատարված փոփոխություններն ու լրացումները:

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, 3-րդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 452-482:

² Տե՛ս, օրինակ՝ *Դավթյան Ա. Յ.*, Քաղաքացիական դատավարություն, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2007, էջ 149-159:

³ Տե՛ս, օրինակ՝ *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևանի համլս. հրատ., Եր., 2001:

ԳԼՈՒԽ Ի.

ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԿԱՅԱՑՎՈՂ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

§1. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի հասկացությունը և տեսակները

Քաղաքացիական դատավարությունը, ինչպես հայտնի է, հետապնդում է մի շարք նպատակներ, այդ թվում՝ գործի ըստ էության լուծումը և իրավունքի սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, օրինական շահերի պաշտպանությունը: Այդ նպատակին հասնելու համար ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանները դատավարության բոլոր փուլերում վարույթի հարուցման պահից մինչև դրավարտը լուծում են բազմաթիվ խնդիրներ՝ վարույթի մասնակիցների հետ մտնելով քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ կարգավորվող զանազան հարաբերությունների մեջ և միաժամանակ իրացնելով դատավարական իրավունքի նորմերը: Վերջիններս իրացնում են ոչ միայն դատարանները, այլ նաև քաղաքացիական գործի քննությանը մասնակցող բոլոր անձինք՝ իրենց իրավունքներն իրականացնելու, պարտականությունները կատարելու, դատավարական օրենսդրությամբ ամրագրված արգելքները պահպանելու միջոցով: Սակայն միայն դատարանն է, որ որպես քաղաքացիական գործերով արդարադատություն իրականացնելու համար լիազորված պետական (դատական) իշխանության մարմին, իրավունքի նորմերի իրացման այլ ձևերի հետ մեկտեղ իրականացնում է իրավակիրառ գործունեություն: Վերջինս միշտ կապված է համապատասխան իրավակիրառ ակտի՝ որոշման ընդունման և ձևակերպման հետ:

Քաղաքացիական գործի հարուցման, քննության և լուծման, ինչպես նաև կատարողական վարույթի ընթացքում դատարանը,

սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմերի միջնորդությամբ, իրականացնում է իրենց նշանակությամբ տարբեր իրավական արժեք ունեցող գործողություններ և համապատասխանաբար կայացնում է տարբեր իրավաբանական բնույթ ունեցող որոշումներ, որոնք, ուղղված լինելով քաղաքացիական դատավարության միջանկյալ խնդիրների լուծմանը և վերջնական նպատակների իրագործմանը, արտահայտում են դատավարական և նյութաիրավական հարցերի (խնդիրների) լուծման կապակցությամբ դատարանի իշխանական բնույթի դատողությունները, պատճառաբանություններն ու եզրակացությունները և ձևակերպվում են օրենքով խստորեն սահմանված դատավարական ձև ունեցող փաստաթղթերում՝ դատական ակտերում:

Թե՛ դատավարագիտության և թե՛ քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության մեջ դատական ակտերն ընդհանրացված ձևով կոչվում են նաև «դատական որոշումներ»:

Մ.Կ. Տրեուշնիկովի բնորոշմամբ դատարանի որոշումը (դատական ակտը) դատարանի (դատավորի) կողմից գրավոր ձևակերպված ակտ է, որում արտահայտված են դատավարական և նյութաիրավական հարցերի լուծման կապակցությամբ դատարանի իշխանական բնույթի դատողություններն ու եզրակացությունները:¹ Մ.Կ. Ջագայնովան քաղաքացիական գործերով կայացվող դատական ակտերը բնորոշում է որպես քաղաքացիական գործերով արդարադատության իրականացման կապակցությամբ կայացվող դատավարական ակտեր-փաստաթղթեր, որոնցում արտացոլվում են քաղաքացիական գործն ըստ էության քննելու և լուծելու հետ կապված դատական գործունեության արդյունքները, ինչպես նաև արդարադատության իրականացման գործունեության ընթացքում ծագող ընթացակարգային հարցերի լուծումը:²

¹ Ст'и Гражданский процесс. Под ред. **М.К. Треушникова**. М.: «Городец», 2003, էջ 364:

² Ст'и **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Автореф. дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 14:

Ըստ ՔԴՕ 13-րդ հոդվածի՝ դատարանը քաղաքացիական գործերով կայացնում է վճիռներ, որոշումներ և վճարման կարգադրություններ: Նշված դատական ակտերը միմյանցից տարբերվում են թե՛ իրենց նշանակությամբ և թե՛ իրավաբանական բնույթով:

Ելնելով ՔԴՕ 130 հոդվածի 1-ին մասի դրույթից՝ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը վեճն ըստ էության լուծելու դեպքում կայացնում է վճիռ: Դատարանը վճիռ է կայացնում նաև հատուկ վարույթի կարգով ներկայացված դիմումների քննության արդյունքներով (ՔԴՕ 167, 172, 173.4, 177, 181, 185, 188, 193, 199, 204 հոդվ.): Յետևաբար՝ *վճիռն ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող այն դատական ակտն է, որով ըստ էության լուծվում է գործը, հաստատվում են վիճելի իրավունքի, վիճելի պարտականության, վիճելի իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, ոչ հայցային գործերով՝ այլ իրավական հանգամանքները, ինչի հետևանքով այդ իրավահարաբերությունը և/կամ իրավական հանգամանքները վիճելիից դառնում են անվիճելի, իսկ դատական ակտով հաստատված սուբյեկտիվ պարտականությունները՝ ենթակա հարկադիր կատարման:* Դատավարագիտության մեջ համընդհանուր ճանաչում գտած նման բնորոշումը թույլ է տալիս վճիռն այլ կերպ անվանել նաև **«գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ»**:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերում է առավել ցայտուն կերպով արտահայտվում դատական իշխանության կամքը խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, իսկ հատուկ վարույթի գործերով՝ օրինական շահերի պաշտպանության կապակցությամբ:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերից բացի, գործը քննող դատարանը կայացնում է նաև որոշումներ, որոնք լուծում են ոչ թե վարույթի հիմնական հարցը՝ հայցվորի կամ դիմողի կողմից հայտարարված պահանջները, այլ վարույթի ըն-

թացքում ծագող մասնավոր (ընթացիկ) հարցերը: Եթե վճռահատությանը դատարանը հասնում է դատավարության հիմնական նպատակին, այն է՝ գործի, հայտարարված պահանջների ըստ էության լուծմանը և գործին մասնակցող անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը, ապա դատավարության ընթացքում ծագող հարցերի հետևողական և հաջողական կարգավորման միջոցով դատարանը լուծում է դատավարական օրենքով իր առջև դրված խնդիրները (դատարան դիմելու իրավունքի իրացումը, գործի նախապատրաստումը, վեճը տվյալ դատական նիստում քննելու և լուծելու հնարավորությունը պարզելը և այլն): Այդ խնդիրների հետևողական լուծման միջոցով են ստեղծվում անհրաժեշտ պայմաններ՝ գործն ըստ էության լուծելու և դատավարության հիմնական նպատակին հասնելու համար:

Ի տարբերություն գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի, ***որոշումներ են կոչվում այն դատական ակտերը, որոնք կայացվում են ոչ թե գործն ըստ էության լուծելու, այլ քաղաքացիական գործի հարուցման, դատական քննության և վճիռների կատարման ընթացքում ծագող միջանկյալ դատավարական բնույթի հարցերով*** (ՔԴՕ 144 հոդվ., մաս 1): Այդ իսկ պատճառով տվյալ տեսակի դատական ակտերը և՛ դատավարագիտության մեջ, և՛ դատական պրակտիկայում, և՛ ԴՕ-ի ու ՔԴՕ-ի մի շարք հոդվածներում¹ այլ կերպ անվանվում են **«միջանկյալ դատական ակտեր»** կամ **«գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտեր»**: Այդպիսիք են, օրինակ, հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, հայցադիմումը վերադարձնելու, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու, հայցի ապահովման, ապահովման միջոցը փոխարինելու, հայցի ապահովումը վերացնելու, գործն ըստ պատշաճ ընդդատության ուղարկելու, ոչ պատշաճ կողմին պատշաճով փոխարինելու, որպես երրորդ անձ ներգրավելու, գործի քննությունը հետաձգելու, գործի վարույթը կասեց-

¹ Տե՛ս, օրինակ, ԴՕ 23, 36, 39, 50, ՔԴՕ 216, 217, 222, 223 հոդվածները:

նելու, գործի վարույթը վերսկսելու, փորձաքննությունն նշանակելու, ապացույց պահանջելու, դատական հանձնարարություն տալու, դատական սանկցիա կիրառելու և ՔԴՕ-ով նախատեսված մի շարք այլ դատական ակտեր, որոնցով լուծվում են դատավարական բնույթի միջանկյալ խնդիրներ, այլ ոչ թե հայցվորի կամ դիմողի կողմից հայտարարված նյութափրավական բնույթի պահանջները:

Վարույթի ավանդական տեսակների (հայցային և հատուկ) շրջանակներում դատարանը կայացնում է միջանկյալ դատական ակտեր և գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր: Սակայն ներկայումս քաղաքացիական դատավարությունում գործառում է նաև վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը, որն իրենից ներկայացնում է խախտված սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության պարզեցված ընթացակարգ (ՔԴՕ 36.1 գլուխ): Այդ կապակցությամբ որպես քաղաքացիական գործերով կայացվող դատական ակտերի ինքնուրույն տեսակ հարկավոր է դիտարկել նաև վճարման կարգադրությունը, որի արձակմամբ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանում որոշակի կատեգորիայի գործերով ավարտվում է դատավարական գործունեությունը:

Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը կարգավորվում է ՔԴՕ 36.1 գլխի նորմերով: Դրանց բովանդակությունից բխում է, որ ***վճարման կարգադրությունը պարտապանից որոշակի դրամական գումարներ բռնագանձելու վերաբերյալ առերևույթ (prima face) հիմնավոր պահանջով առանց դատական նիստ հրավիրելու, բանավոր ապացույցների հետազոտելու և պահանջի հիմնավորվածությունն ըստ էության ստուգելու, դատարանի կողմից դիմողի ներկայացված առերևույթ արժանահավատ ապացույցների հիման վրա կայացվող դատական ակտ է, որը ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ՝ օրենքով սահմանված ժամկետում դրա վերաբերյալ պարտապանի կողմից առարկություններ չներկայացնելու դեպքում:***

Իր նպատակային ուղղվածությամբ և մի շարք այլ հատկանիշներով վճարման կարգադրությունն ըստ էության չի տարբերվում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերից: Չնայած նրան, որ կարգադրության վարույթը հայցային ու մյուս հատուկ վարույթների համեմատ ինքնուրույն, պարզեցված վարույթ է և անմիջականորեն ուղղված չէ գործի փաստական հանգամանքները պարզելուն ու վեճն ըստ էության լուծելուն, այն կատարում է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի գործառնություններ, քանի որ վճարման կարգադրության՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ ստանալուց հետո վիճելի իրավահարաբերությունը դառնում է անվիճելի, կարգադրությամբ սահմանված դրամական պարտականությունը՝ ենթակա հարկադիր կատարման, և միաժամանակ բացառվում է տվյալ պահանջով ու միևնույն հիմքերով կրկին դատարան դիմելու հնարավորությունը, որի հետևանքով նախկինում վիճելի նյութաիրավական հարաբերությունը խիստ որոշակիանում է, ձեռք է բերում կայունություն և համապարտադիրություն:

Դատական ակտերի վերը հիշատակված տեսակների առարկան՝ դատավարական և նյութաիրավական հարցերի լուծումը, տարբեր են, որը և կանխորոշում է մնացած հատկանիշներով դրանց միջև եղած տարբերությունները: Տարբեր են դրանց բովանդակությունը, կայացման և բողոքարկման կարգը, օրինական ուժի մեջ մտնելու ժամկետները, իրավական հետևանքները և այլն: Նշված առանձնահատկություններին մենք կանդրադառնանք սույն աշխատանքի հետագա շարադրանքում:

§2. Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի էությունը և տեսակները

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի էությունը: Վճռի իրավական բնույթը, էությունը կարելի է ճիշտ հասկանալ միայն արդարադատության այն նպատակներից ելնելով, որոնց իրականացման համար հարուցվում է գործը և ծավալ-

վում է գործը քննող դատարանի ու դատավարության մասնակիցների հետագա դատավարական գործունեությունը:

Վճռի՝ որպես գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի էությունը մեծապես կանխորոշված է քաղաքացիական գործերով արդարադատության նպատակներով:¹ Դրանցից առաջնայինն նշանակություն ունի գործով հաստատված հանգամանքների և հավաքված ապացույցների հիման վրա կողմերի իրավունքները և պարտականությունները կոնկրետացնելու ու որոշակիացնելու միջոցով խախտված կամ վիճարկվող իրավունքի պաշտպանությունը:² Քաղաքացիական գործերով իրականացվող արդարադատության ֆակուլտատիվ, սակայն ոչ պակաս կարևոր, նպատակներից են պետական և հասարակական շահերի պահպանությունը, օրինականության և իրավակարգի ամրապնդումը, իրավախախտումների կանխումը, իրավունքի սուբյեկտներին իրավունքի նորմերը հարգելու ոգով դաստիարակելը և այլն:³

Վճռի կայացմամբ դադարում է իրավունքի մասին կողմերի միջև եղած վեճը, վերացվում է կողմերից մեկի թույլ տված խախտումը, այսինքն՝ ամրապնդվում է իրավակարգը և օրինականությունը քաղաքացիական իրավահարաբերություններում, քաղաքացիական շրջանառության մեջ: Հրապարակայնության պայմաններում կայացված վճիռը գործի քննության հետ առնչ-

¹ Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջ 437:

² Տե՛ս **Гурвич М.А.** Лекции по советскому гражданскому процессу. – М., 1950, էջեր 153-154:

³ Տե՛ս **Жилин Г.А.** Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции. - М.: Городец, 2000, էջեր 12-13: Ուշագրավ է, որ նշված ֆակուլտատիվ նպատակները հետապնդում է ոչ միայն քաղաքացիական դատավարությունը: Դրանք քաղաքացիական դատավարության վերջնական արդյունքների ածանցյալ հետևանքներն են, ուստի ճիշտ է խոսել այն մասին, որ քաղաքացիական գործերով արդարադատության իրականացումը նպաստում է այդ նպատակների իրականացմանը:

վող բուր անձանց դաստիարակում է օրենքների կատարման, քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց իրավունքները, պատիվն ու արժանապատվությունը, գործարար համբավը, ինչպես նաև հասարակական համակեցության կանոնները հարգելու ոգով: Վճիռն այդ խնդիրն իրականացնում է հռչակելով իրավունքի այն նորմերը, որոնց անհրաժեշտ է ենթարկվել, կողմերին վարքագծի կոնկրետ կանոններ պատվիրելով, իրավունքի պաշտպանության ձևը որոշելով, այդ պաշտպանությունն ապահովելով, վճռով որոշված իրավագորությունները երաշխավորելով:¹

Հանդիսանալով քաղաքացիական գործով արդարադատության իրականացման ամբողջ ընթացակարգի վերջնական արդյունքը՝ վճիռն անգնահատելի նշանակություն ունի դատավարության նպատակների իրացման համար: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ նույնացնել վճռահատությունը դատավարության նպատակների հետ չի կարելի: Գործն ըստ էության լուծող ակտ կայացնելն ինքնանպատակ չէ, այն արդարադատության առջև դրված նպատակների իրականացման միջոց է: Չէ՞ որ հենց այդ նպատակներին հասնելու համար է հարուցվում վարույթը և ծավալվում դատարանի ու դատավարության մասնակիցների դատավարական գործունեությունը:

Փաստորեն, վճիռը, առաջին հերթին, իրավունքի սուբյեկտների սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանն ուղղված ակտ է:

Որպես դատավարության հիմնական նպատակների իրացման միջոց՝ վճիռն ունի մի շարք հատկանիշներ, որոնք անբաժանելի են միմյանցից, իրենց ամբողջությամբ կանխորոշում են նրա էությունը և թույլ են տալիս այն սահմանազատել իրավունքի սուբյեկտների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանն ուղղված այլ ակտերից (վարչական, արբիտրաժա-

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 456:

յին ակտերից, ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումներից և այլն):

Նախևառաջ, վճիռն արդարադատության իրականացման համար լիազորված պետական մարմնի ակտ է, **արդարադատության ակտ**, որը, ի տարբերություն այլ յուրիսդիկցիոն մարմինների կայացրած ակտերի, իրականացվում (կայացվում) է պետության անունից: Դատարանն այն կայացնում է հանուն Հայաստանի Հանրապետության (ՔԴՕ 130 հոդվ., մաս 2):

Ռ.Գ. Պետրոսյանի դիպուկ բնորոշմամբ վճռի էությունը, նրա իրավական բնույթը կայանում է նրանում, որ այն օրենքով սահմանված կարգով պետության անունից կայացված արդարադատության ակտ է, որը գործն ըստ էության լուծելու միջոցով պաշտպանում է կողմերի իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը, ինչպես նաև պետության շահերը:¹

Վճռի էությունն արտահայտվում է նրանում, որ այն ներգործում է նյութական հարաբերությունների վրա՝ հաստատելով նյութական իրավունքի սուբյեկտների փոխհարաբերությունները (իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը), իսկ ոչ հայցային գործերով այլ իրավական նշանակություն ունեցող հանգամանքներ, վերացնելով դրանց վիճելիությունը, ստեղծելով իրավունքների և օրինական շահերի անխոչընդոտ իրականացման իրավական հնարավորություն, և դրանով իսկ իրականացնում է իրավունքի սուբյեկտների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:²

Վճիռը, անկախ այն հանգամանքից հայցը (դիմումը) բավարարվել է, թե ոչ, ներգործում է նյութական իրավահարաբերության սուբյեկտների վարքագծի վրա. բոլորը պարտավոր են

¹ Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Գ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, Երկրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2003, էջ 426:

² Տե՛ս **Гурвич М.А.** Судебное решение (теоретические проблемы). – М., 1976, էջ 14:

գործել վճռին համապատասխան:¹ Տվյալ հանգամանքը հիմք է տվել որոշ հեղինակների կարծիք հայտնել, որ վճիռը **կարգավորիչ ակտ** է, և դրա էությունը վիճելի իրավահարաբերությունն անվիճելի դաձնելու մեջ է:² Վճռի կարգավորիչ բնույթը դրսևորվում է նրանում, որ դրա միջոցով է դատարանը ներգործում իրավահարաբերության մասնակիցների վարքագծի վրա, վիճելի և ենթադրյալ հարաբերությունները դարձնում է իրականում գոյություն ունեցող և անվիճելի:

Դատարանի վճիռը **հաստատողական ակտ** է, այլ ոչ սահմանող:³ Դատարանն իր ակտերով իրավունքի նորմեր չի սահմանում, նա իրավունքի նորմերը կիրառում է, հաստատում է իրավահարաբերությունների առաջացումը, դադարումը կամ վերափոխումը՝ անհրաժեշտության դեպքում իրացնելով իրավունքի նորմով նախատեսված սանկցիան:⁴ Վճիռը չի կարող փոփոխել իրական իրավահարաբերությունները: Այն օժտված չէ նոր բովանդակությամբ իրավաբանական փաստի ուժով: Վճիռը միայն վերացնում է անորոշությունը, կարող է հաստատել իրավահարաբերության փոփոխման հիմք հանդիսացող հանգամանքների (իրավաբանական փաստերի) ծագումը, ինչն անհրաժեշտ է իրավունքի պաշտպանության համար: Ուստի այն միշտ պետք է հիմնված լինի վիճող կողմերի իրական իրավահարաբերությունների վրա, որոնք, լինելով վիճելի, ճիշտ իրավական որակման և բովանդակային հստակեցման կարիք են զգում:⁵ Դատարանը գործին մասնակցող անձանց համար նոր իրավունք-

¹ Տե՛ս **Завадская Л.Н.** Реализация судебных решений. – М., 1982, էջ 17:

² Տե՛ս **Абрамов С.Н.** Советский гражданский процесс. – М., 1958, էջ 263:

³ Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.**

Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջ 440:

⁴ Տե՛ս Гражданское процессуальное право. Под ред. **М.С. Шакарян.** – М.: «Проспект», 2004, էջեր 270-271:

⁵ Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջեր 440-441:

ներ և պարտականություններ չի «հորինում»: Այդպիսի իրավունք նա չունի: Քննելով և լուծելով վիճելի իրավահարաբերությունը՝ դատարանն այն դաժնում է անվիճելի, խիստ որոշակի, ընդ որում՝ անկախ դրա մասնակիցների հարաբերություններում նախկինում եղած խառնաշփոթից, նրանց միջև առկա հակասությունների բնույթից և թույլ տված թերացումներից:

Դատարանը պարտավոր է քննել և լուծել վեճը նույնիսկ այն դեպքերում, երբ տվյալ վիճելի հարաբերությունն ուղղակիորեն կարգավորված չէ օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ, և բացակայում են դրանց նկատմամբ կիրառելի գործարար շրջանառության սովորույթներ: Նման դեպքերում էլ դատարանը վարքագծի նոր կանոններ չի սահմանում, այլ կիրառում է օրենքի անալոգիա, այլ կերպ ասած՝ նույնանման հարաբերություններ կարգավորող օրենքի նորմերը, իսկ նման նորմերի բացակայության դեպքում դատարանը վեճը լուծում է՝ ելնելով իրավունքի սկզբունքներից՝ կիրառելով իրավունքի անալոգիա (ՔԴՕ 10 հոդվ., մաս 3):

Գրեթե բոլոր դատավարագետները գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի էությունը կապում են այնպիսի կարևորագույն հատկանիշի հետ, ինչպիսին է դրա իրամայրողական բնույթը: Վճռի իրամայրողական բնույթը կայանում է նրանում, որ այն գործին մասնակցող անձանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ պարունակում է պետության անունից դատարանի հռչակած պատվիրանները, որոնք պարտադիր են ինչպես նրանց, այնպես էլ այլ անձանց համար և կամավոր չկատարվելու դեպքում ենթակա են հարկադիր կատարման: Վճիռը կատարողական վարույթում իրականացվող հարկադրանքի իրավական հիմք է հանդիսանում:¹ Այն **իրամայրողական ակտ** է, պարտադիր է բոլորի համար, իսկ դրանում իրամայական ձևով ամրագրված դատարանի պատվիրանները, ապահովված լինե-

¹ Տե՛ս «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը:

լով պետական հարկադրանքի ուժով, ենթակա են անշեղ պահպանման և կատարման:

Վճռի կայացման ժամանակ դատարանն իր կողմից հաստատված իրավահարաբերությունների և փաստերի նկատմամբ կիրառում է նյութական իրավունքի նորմերը, ուստի, այն պետք է դիտարկվի նաև որպես սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանն ուղղված **իրավակիրառ ակտ**: Ընդ որում՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտն անհատական ենթանորմատիվային կարգավորման ակտ է, որով դատարանն ապահովում է իրավունքի նորմերի հարկադիր գործողությունը:¹

Այլ իրավակիրառ ակտերից դատական ակտերը, այդ թվում՝ վճիռը, տարբերվում են մի շարք հատկանիշներով, որոնք ընդհանուր առմամբ հանգում են հետևյալին:

– *Վճիռը կայացվում է որոշակի դատավարական կարգով*: Գործող ՔԴՕ-ն կարգավորում է վճռի կայացման, հրապարակման և գործին մասնակցող անձանց հանձնելու դատավարական կարգը: Իրավակիրառ այլ ակտերից վճիռը տարբերվում է, նախևառաջ, դրա կայացման, հրապարակման և գործին մասնակցող անձանց հանձնելու հատուկ ընթացակարգով:

– *Վճիռը դատավարական ակտ-փաստաթուղթ է, որը կայացվում է դատավարական օրենքով սահմանված ձևով, ունի օրենքով սահմանված բովանդակություն և վավերապայմաններ, համապատասխանում է տվյալ տեսակի դատական ակտին ներկայացվող պահանջներին, պարունակում է դատարանի անհատական իշխանական պատվիրանները գործի դատական քննության ժամանակ պարզված փաստերի և իրավահարաբերությունների նկատմամբ իրավունքի նորմերը կիրառելու մա-*

¹ Տե՛ս **Васильев С.В.** Гражданский процесс. – Харьков: «Одиссей», 2007, էջ 295:

սին:¹ Գործող քաղաքացիադատավարական օրենսդրության համաձայն՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը պետք է ձևակերպվեն գրավոր, դրանց կառուցվածքում առանձնացվում են ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասեր, դրանք պիտի բավարարեն օրենքով սահմանված որոշակի պահանջների՝ լինելով օրինական, հիմնավորված, պատճառաբանված, որոշակի և լրիվ:²

– *Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը ստուգվում և վերանայվում են հատուկ կարգով*: Տվյալ առանձնահատկությունը պայմանավորված է այն դերով, որն ունի դատական իշխանությունն իշխանությունների տարանջատման համակարգում: Օրենսդիր և գործադիր իշխանության ակտերը կարող են ստուգվել և վերացվել (վերանայվել) ինչպես դրանց մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից, այնպես էլ դատական կարգով: Մինչդեռ դատական ակտերի ստուգումը և վերանայումը հնարավոր է բացառապես դատական կարգով: Օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմինները դատական ակտերի նկատմամբ ստուգողական ու հսկողական գործառույթներ իրականացնել չեն կարող:

Դատական ակտերի վերանայման ընթացակարգի ևս մեկ առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն կարող է իրականացվել բացառապես վերադաս դատական ատյանի կողմից, ընդ որում՝ ՔԴՕ-ով կանոնակարգված որոշակի վարույթի (վերաքննիչ, վճռաբեկ) շրջանակներում: Քաղաքացիադատավարական օրենքը մանրամասն կարգավորում է դատական ակտերի վերանայման ընթացակարգը, վերադաս դատական ատյանների լիազորությունները և դատական ակտերը բեկանելու հիմքերը:

¹ Տե՛ս Арбитражный процесс. Под ред. **В.В. Яркова**. – М.: «Юрист», 1998, էջեր 240-241:

² Դատական ակտերին ներկայացվող պահանջների մասին կխոսվի սույն աշխատության 2-րդ գլխում:

– *Բոլոր դատական ակտերի, այդ թվում՝ վճիռների վերջնական բնույթը, դրանց գործողությունը կապված է օրինական ուժի մեջ մտնելու փաստի հետ:* Օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը դառնում վերջնական, ձեռք բերում անհերքելիության, բացառիկության, նախադատելիության, պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշներ:¹

– *Վճիռներն ունեն կատարման հատուկ կարգ:* Այդ կարգի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ, ի տարբերություն այլ իրավակիրառ մարմինների ակտերի, վճռի հարկադիր կատարման նկատմամբ դատարանն իրականացնում է նախնական և հետագա վերահսկողություն:

– *Քաղաքացիական գործերով կայացված վճիռները կարող են ունենալ անդրազգային գործողություն,* այսինքն՝ ի տարբերություն պետական իշխանության այլ մարմինների ակտերի, կարող են ճանաչվել և կատարվել այլ երկրների տարածքում: Ընդ որում, ՀՀ դատարանների կայացրած վճիռներն օտարերկրյա պետություններում ճանաչվում և կատարվում են ՀՀ մասնակցությամբ երկկողմ կամ բազմակողմ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա, տվյալ պայմանագրերով սահմանված կարգով:

Հաշվի առնելով և ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի է առանձնացնել վճռի՝ որպես գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի հետևյալ հատկանիշները, որոնց ամբողջությունը կանխորոշում է նրա իրավական բնույթը: Դրանք հանգում են հետևյալին՝

1. Վճիռն արդարադատության ակտ է, որը կայացվում է բացառապես արդարադատության իրականացման համար լիազորված պետական մարմնի՝ դատարանի կողմից, և որի միջոցով դատարանի վարույթում գտնվող գործը լուծվում է ըստ էության:

¹ Օրինական ուժի և դրա իրավական հետևանքների մասին կխոսվի սույն աշխատության 3-րդ գլխում:

2. Վճիռը նպատակաուղղված ակտ է, որը գործն ըստ եռթյան լուծելու միջոցով պաշտպանում է հայցային բնույթի գործերով գործին մասնակցող անձանց, իսկ ոչ հայցային բնույթի գործերով դիմողի և այլ շահագրգռված անձանց իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը, ինչպես նաև նպաստում է պետական և հասարակական շահերի պահպանությանը, օրինականության և իրավակարգի ամրապնդմանը, իրավաստիտուսների կանխմանը, իրավունքի սուբյեկտներին իրավունքի նորմերը, այլ անձանց իրավունքները, ազատությունները, պատիվն ու արժանապատվությունը հարգելու ոգով դաստիարակելուն:

4. Վճիռը հաստատողական, հրամայողական բնույթի կարգավորիչ ակտ է, որը, հաստատելով կողմերի միջև առկա իրական իրավահարաբերությունները, իսկ ոչ հայցային բնույթի գործերով այլ իրավական հանգամանքները, հրամայական ձևով ամրագրում է դատարանի անհատական-կոնկրետ իշխանական պատվիրանները՝ դրանով իսկ ներգործելով իրավահարաբերության մասնակիցների վարքագծի վրա:

5. Վճիռն իրավակիրառ, անհատական ենթանորմատիվային կարգավորման ակտ է, որով դատարանն ապահովում է իրավունքի նորմերի հարկադիր գործողությունը, որը սահմանում է վիճելի իրավահարաբերության և դրա հանգամանքների նկատմամբ ընդհանուր նորմատիվային կանոնների գործողության ճշգրիտ և հստակ սահմանները, ունի կոնկրետ հասցեատերեր, որոնց վրա տարածվում են վճռի օրինական ուժի սուբյեկտիվ սահմանները:

6. Վճիռը դատավարական ակտ է, որը կայացվում է դատավարական օրենքով սահմանված կարգով և ձևով, ունի օրենքով սահմանված բովանդակություն և վավերապայմաններ, համապատասխանում է տվյալ տեսակի դատական ակտին ներկայացվող պահանջներին, ստուգվում, վերանայվում և կատարվում է օրենքով սահմանված հատուկ կարգով, կարող է ունենալ ան-

դրագգային գործողություն և որի վերջնական բնույթն ու գործողությունը կապված է օրինական ուժի մեջ մտնելու փաստի հետ:

*Ընդհանրացնելով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի իրավական բնույթի հատկանիշները՝ կարելի է եզրահանգել, որ **վճռի էությունը կայանում է նրանում, որ այն առաջին ատյանի դատարանի կողմից օրենքով սահմանված դատավարական ձևով պետության անունից կայացված արդարադատության ակտ է, որը գործն ըստ էության լուծելու, իրավունքի նորմերի հարկադիր գործողությունն ապահովելու միջոցով ներգործում է իրավահարաբերության մասնակիցների վարքագծի վրա՝ դրանով իսկ պաշտպանելով գործին մասնակցող անձանց իրավունքները, ազատություններն ու օրինական շահերը, ինչպես նաև նպաստելով պետական և հասարակական շահերի պահպանությանը, օրինականության և իրավակարգի ամրապնդմանը, իրավախախտումների կանխմանը, իրավունքի սուբյեկտներին իրավունքի նորմերը, այլ անձանց իրավունքները, ազատությունները, պատիվն ու արժանապատվությունը հարգելու ոգով դաստիարակելուն:***

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերից պետք է տարբերել վերադաս դատական ատյանների օրինական ուժի մեջ մտած այն դատական ակտերը (որոշումները), որոնք դադարեցնում են գործի հետագա ընթացքը (շարժը), եզրափակում են տվյալ գործով դատական գործունեությունը: Այդպիսի ակտեր են՝

- վերաքննիչ դատարանի այն որոշումները, որոնց հիման վրա ընդհանուր իրավասության դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ թողնվում է անփոփոխ և ստանում է վերջնական բնույթ.
- վերաքննիչ դատարանի այն որոշումները, որոնցով գործի վարույթը լրիվ կամ մասամբ կարճվում է.
- վերաքննիչ դատարանի այն որոշումները, որոնցով ընդհանուր իրավասության դատարանի գործն ըստ էության լուծող

դատական ակտը մասամբ բեկանվում և փոփոխվում է՝ առանց գործը նոր քննության ուղարկելու.

- վճռաբեկ դատարանի այն որոշումները, որոնցով անփոփոխ են թողնվում վերաքննիչ դատարանի վերը նշված որոշումները կամ, առանց գործը նոր քննության ուղարկելու, փոփոխվում է վերաքննիչ դատարանի որոշումը.

- վճռաբեկ դատարանի այն որոշումները, որոնցով գործի վարույթը լրիվ կամ մասամբ կարճվում է.

- վճռաբեկ դատարանի այն որոշումները, որոնցով բեկանվում է վերաքննիչ դատարանի՝ առաջին ատյանի դատարանի վճիռը փոփոխող որոշումը և օրինական ուժ է տրվում առաջին ատյանի դատարանի վճռին:

Վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների տվյալ որոշումները գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր չեն, դրանք այդպիսի ակտերի վերանայման արդյունքում կայացվող որոշումներ են, որոնցով լուծվում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կայացրած վճռի հետագա ճակատագիրը: Թեև դրանցով վերջակետ է դրվում գործում, դրանց առաքելությանը կամ առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված դատական ակտի ճշտության հաստատումն է, անհրաժեշտության դեպքում դրա լրացուցիչ կամ լրիվ պատճառաբանումը, կամ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտում փոփոխություն կատարելը, եթե ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստերը թույլ են տալիս դա անել, կամ վարույթի դադարեցումն է վարույթը կարճելու հիմքերի առկայության դեպքում: Գործի ըստ էության լուծման նպատակ հետապնդում է գործը քննող առաջին ատյանի դատարանը, որն էլ իրավասու է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ կայացնելու: Վերադաս դատական ատյանները դատական վերահսկողություն են իրականացնում առաջին ատյանի դատարանի նկատմամբ՝ վերջինիս կայացրած վճիռները ներկայացված բողոքների հիմքերի ու հիմնավորումների շրջանակներում ստուգելու միջոցով, և եթե

հայտնաբերում են թույլ տրված դատական սխալներ, օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով իրավասու են այդպիսիք ուղղել, սակայն ընդհանուր իրավասության դատարանի փոխարեն գործի ըստ էության քննություն չեն իրականացնում և հետևաբար՝ գործն ըստ էության չեն լուծում: Պատահական չէ, որ թույլ տրված սխալներն ուղղելու անհնարինության դեպքում գործն ուղղարկվում է նոր քննության, որպեսզի ստորադաս դատարանն ինքը դրա ըստ էության քննության միջոցով վերացնի իր կողմից վարույթում թույլ տրված արատները:

Վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների որոշումների գործն ըստ էության լուծող բնույթի բացակայության մասին է վկայում նաև այն հանգամանքը, որ անկախ վերադաս դատական ատյանների որոշումների բովանդակությունից, դատական ակտի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալիս է վճիռը՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը կայացրած դատարանը (որի վճիռը, ի դեպ, տվյալ պահի դրությամբ կարող է վերադաս դատական ատյանի կողմից փոփոխված, պատճառաբանված լինել, կամ գործը, որով վճիռը կայացվել է կարող է մասամբ կարճված լինել):

Հաշվի առնելով շարադրվածը, գտնում ենք, որ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ կարող է համարվել բացառապես վճիռը: Վերադաս դատական ատյանների որոշումները, որոնք որոշ դեպքերում լուծում են գործը, դադարեցնում են գործի հետագա ընթացքը (շարժը), եզրափակում են տվյալ գործով դատական գործունեությունը, որպես գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր դիտարկվել չեն կարող: Դրանք, մեր կարծիքով, ունեն լրացուցիչ, սուբսիդիար նշանակություն:

Այս առումով ուշագրավ է, որ օրենսդիրը ՔԴՕ-ում հստակ ու միանշանակ չի սահմանազատել գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը վերադաս դատական ատյանների ակտերից:

Դեռ ավելին, ՔԴՕ մի շարք հոդվածներում խոսվում է վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանի «գործն ըստ էության լուծող»

դատական ակտերի մասին: Այսպես, ՔԴՕ 221.1 հոդվածում նշվում է, որ «վերաքննիչ դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից մեկ ամիս հետո», կամ 222 հոդվածի 2-րդ մասում սահմանվում է, որ «վճռաբեկ դատարանն իր իրավասության սահմանում վերանայում է *վերաքննիչ դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը...*»: ՔԴՕ 240 հոդվածի 1-ին մասում վճռաբեկ դատարանի լիազորությունները թվարկելիս օրենսդիրը նշում է, որ «գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերանայման արդյունքով վճռաբեկ դատարանը...»:

Ակնհայտ է, որ եթե տվյալ կանոնները համահունչ էին լրիվ վերաքննության կառուցակարգին, որի պայմաններում վերաքննիչ դատարանը կայացնում էր վեճը (գործը) ըստ էության լուծող վճիռներ, ներկայումս գործառող ոչ լրիվ վերաքննության պայմաններում դրանց նման ձևակերպումը խիստ վիճելի է թվում: Բոլոր նշված դեպքերում խոսքը վերադաս դատական ատյանների այն որոշումների մասին է, որոնք կայացվում են բողոքների քննության արդյունքներով: Բողոքների քննության ընթացքում ո՛չ վերաքննիչ և ո՛չ էլ վճռաբեկ դատարանը գործի ըստ էության քննությունն չեն իրականացնում (ապացուցման առարկա չեն որոշում, ապացույցներ չեն հետազոտում և այլն), հետևաբար նրանց կայացրած ակտերը գործն ըստ էության լուծող դատական ակտեր համարելը ճիշտ չի թվում:

Մեր կարծիքով, օրենսդիրը սկզբունքորեն (հայեցակարգային առումով) պետք է հստակ սահմանազատի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը վերադաս դատական ատյանների կողմից բողոքների քննության արդյունքներով կայացված դատական ակտերից՝ վերացնելով այն տերմինաբանական խառնաշփոթը, որն առաջացել է ՔԴՕ-ի՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթներին նվիրված նորմերում հապճեպ և որոշ դեպքերում անհետևողականորեն կատարված արմատական փոփոխու-

թյունների և լրացումների արդյունքում: Որպես հայեցակարգ պետք է ընդունվի այն կանխադրույթը, որ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ է համարվում բացառապես վճիռը:¹

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի տեսակները: Քաղաքացիական գործի շարժը, քաղաքացիատավարական իրավահարաբերությունների համակարգի զարգացումը ենթարկվում է որոշակի ալգորիթմի, որն ունի իր սկիզբը և վերջը: Քաղաքացիական հայցը (հատուկ վարույթի գործերով դիմումը) վարույթի հարուցման հիմք է հանդիսանում և կանխորոշում է վարույթի բովանդակությունն ու հիմնական ուղղվածությունը, իսկ դատարանի վճիռն արտացոլում է դատավարության արդյունքները: Հայցով (դիմումով) դատարան դիմող սուբյեկտն առաջադրում է հարցեր, իսկ վճիռը պարունակում է դրանց պատասխանները: Դատարանի վճիռը փոխկապակցված է առաջադրված պահանջների հետ, պայմանավորված է ներկայացված հայցի (դիմումի) էությամբ ու բովանդակությամբ, քանի որ դատարանն իրավունք չունի հայցվորին տալ այն, ինչը նա չի պահանջում, կամ ավելին, քան նա պահանջում է: Այլ կերպ ասած՝ բոլոր վարույթներում առկա է որոշակի համաչափություն, որն արտահայտվում է հարուցված հայցի (ներկայացված դիմումի) և կայացվող վճռի հարաբերակցության, փոխպայմանավորվածության մեջ:

Ինչպես հայտնի է, *ըստ դատավարական կոնկրետ նպատակի*, այսինքն՝ ըստ նրա, թե ինչպիսի վճռի կայացման է ձգտում հասնել հայցվորը տվյալ գործով, հայցերը բաժանվում են երեք

¹ Նկատի ունենալով սույն աշխատության առարկան՝ նպատակահարմար չեն համարում անդրադառնալ վերադաս դատական ատյանների դատական ակտերի դասակարգման հիմնախնդրին: Այդուհանդերձ, գտնում ենք, որ նշված հայեցակարգային մոտեցման շրջանակներում պետք է օրենսդրորեն սահմանազատել վերադաս դատական ատյանների հետևյալ որոշումները՝ 1) որոշումներ, որոնք բացառում են գործի հետագա քննությունը (շարժը), 2) որոշումներ, որոնք չեն դադարեցնում գործի հետագա քննությունը (շարժը), 3) որոշումներ, որոնք ունեն միջանկյալ (ընթացակարգային) բնույթ:

տեսակների՝ վճռող, ճանաչողական և վերափոխիչ հայցերի: Ըստ այդմ էլ, առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը ևս դատավարագիտության մեջ բաժանվում են վճռող, ճանաչողական և վերափոխիչ վճիռների:

Գործն ըստ էության լուծող *վճռող ակտերն* առավել տարածված են դատական պրակտիկայում: Նման վճիռներ կայացվում են բոլոր այն դեպքերում, երբ հարուցվում է վճռող հայց, որով հայցվորը խնդրում է ճանաչել իր և պատասխանողի միջև որոշակի իրավահարաբերության առկայությունը (օրինակ՝ փոխառության, դելիկտային, ռեստիտուցիոն և այլն) և պարտավորեցնել պատասխանողին իր օգտին կատարելու որոշակի գործողություններ (օրինակ՝ վերադարձնել փոխառության գումարը և վճարել հաշվարկված տոկոսները, հատուցել պատճառված վնասը, վերադարձնել անվավեր գործարքով փոխանցված իրերը) կամ ձեռնպահ մնալու որոշակի գործողությունների կատարումից (օրինակ՝ չօգտագործել հայցվորին պատկանող ապրանքային նշանը, չիրացնել հեղինակային իրավունքների խախտմամբ հրատարակված ստեղծագործությունը և այլն):

Գործն ըստ էության լուծող վճռող ակտերն այլ կերպ անվանվում են նաև «կատարողական վճիռներ», քանի որ գործին մասնակցող անձին պարտավորեցնում են կատարելու որոշակի գործողություններ կամ ձեռնպահ մնալու որոշակի գործողությունների կատարումից, այլ կերպ ասած՝ դրսևորելու վճռի կատարմանն ուղղված որոշակի վարքագիծ: Ընդ որում, օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո պարտապանի կողմից վճիռը կամովին չկատարվելու դեպքում այն կարող է հարկադիր կատարողի միջոցով կատարվել հարկադրաբար:

Կատարողական այն վճիռները, որոնք սահմանում են պատասխանողի պարտականությունը՝ զերծ մնալու որոշակի գործողություններ կատարելու միջոցով հայցվորի իրավունքը խախտելուց, դատավարագիտության մեջ անվանվում են նաև «արգելող վճիռներ»:

Կատարողական վճիռների հիմքում միշտ դրվում է իրավաբանական փաստերի բարդ համակցություն, որովհետև հայցը բավարարող վճիռը հիմնավորելու համար դատարանը պետք է հաստատված համարի ոչ միայն կողմերի միջև համապատասխան իրավահարաբերության, հայցվորի մոտ համապատասխան սուբյեկտիվ իրավունքի, պատասխանողի մոտ սուբյեկտիվ պարտականության առկայությունը հաստատող փաստերը, այլ նաև պատասխանողի կողմից հայցվորի իրավունքների խախտումը հաստատող փաստը: Նույն տրամաբանությամբ էլ հայցը մերժելիս վճռի հիմքում պետք է դրվի կամ կողմերի միջև համապատասխան իրավահարաբերության, կամ հայցվորի մոտ համապատասխան սուբյեկտիվ իրավունքի բացակայության, կամ պատասխանողի կողմից հայցվորի իրավունքների խախտման բացակայության փաստը:

Այսպիսով, վճռող են կոչվում գործն ըստ էության լուծող դատական այն ակտերը, որոնցով դատարանը ճանաչում (հաստատում) է կողմերի միջև որոշակի իրավահարաբերության առկայությունը և պարտավորեցնում է կատարել որոշակի գործողություններ կամ ձեռնպահ մնալ որոշակի գործողությունների կատարումից:

Ճանաչողական վճիռները կայացվում են բոլոր այն դեպքերում, երբ հարուցվում է ճանաչողական (հաստատողական) հայց: Ճանաչողական հայցը դեռևս չխախտված իրավունքը հնարավոր խախտումներից պաշտպանելուն, իրավունքի վիճելիությունը կամ անորոշությունը վերացնելուն ուղղված հայցն է, որով հայցվորը խնդրում է դատարանից ճանաչել իր իրավունքը, հաստատել իր և պատասխանողի միջև վիճելի իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը՝ առանց պարտավորեցնելու պատասխանողին կատարելու որոշակի գործողություններ:

Վճռի քննարկվող տեսակի էությունը կայանում է նրանում, որ այն հաստատում է կողմերի միջև որոշակի իրավահարաբե-

րության առկայությունը կամ բացակայությունը և պարունակում է կողմերից որևէ մեկին ուղղված իշխանական կարգադրություն՝ ձեռնպահ մնալու դատական քննությամբ հաստատված իրավունքի առկայությունը կամ բացակայությունը վիճարկելուց:

Ճանաչողական վճռով դատարանը պատասխանողի վրա որոշակի պարտավորություններ չի դնում, բայց, հաստատելով հայցվորի իրավունքը, դրանում մտցնում է որոշակիություն, կանխում է պատասխանողի կողմից այդ իրավունքի ապագա խախտումները, հայցվորի մոտ վստահություն է սերմանում իր իրավունքների անձեռնմխելիության նկատմամբ:

Ճանաչողական վճիռներով, որպես կանոն, կատարողական վարույթներ չեն հարուցվում, քանի որ, ինչպես վերն արդեն նշվել է, դրանցով կողմը չի պարտավորեցվում կատարելու որոշակի գործողություններ կամ ձեռնպահ մնալու որոշակի գործողությունների կատարումից: Սակայն այն դեպքերում, երբ այդպիսի վճիռներից բխող իրավունքների իրականացման համար անհրաժեշտ իրավական նախադրյալներ ստեղծելու հարցը կախվածության մեջ է դրվում իրավասու պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, կազմակերպությունների կողմից որոշակի գործողություններ կատարելու հետ (օրինակ՝ ճանաչված սեփականության իրավունքի գրանցման), իսկ նշված սուբյեկտները հրաժարվում են համապատասխան հարցը կանոսվին լուծելուց, պարտատիրոջ պահանջով դատարանը կարող է տրամադրել կատարողական թերթ կատարողական վարույթ հարուցելու և դատական ակտի հարկադիր կատարում իրականացնելու համար:

Դատավարագիտության մեջ ճանաչողական վճիռները ևս դասակարգվում են պոզիտիվ (դրական ճանաչողական) և նեգատիվ (բացասական ճանաչողական) վճիռների: Ուշագրավ է, որ տվյալ դասակարգման հիմքում ևս դրվում է ճանաչողական հայցերի դասակարգումը:

Դրական են այն ճանաչողական վճիռները, որոնցով դատարանը ճանաչում է հայցվորի և պատասխանողի միջև որոշակի իրավահարաբերության, հայցվորի որոշակի սուբյեկտիվ իրավունքի առկայությունը (օրինակ՝ ճանաչում է հայցվորի սեփականության իրավունքը, հայցվորին ճանաչում է հեղինակ կամ համահեղինակ): Բացասական են կոչվում այն ճանաչողական վճիռները, որոնցով հաստատվում է կողմերի միջև որոշակի իրավահարաբերության, որոշակի սուբյեկտիվ իրավունքի կամ պարտականության բացակայությունը (օրինակ՝ հաստատվում է ամուսնության անվավերությունը, վերացվում է որդեգրումը, ժխտվում է հայրությունը և այլն):

Դեռևս հռոմեական իրավունքում ճանաչողական վճիռները կոչվում էին «նախադատելի վճիռներ», քանի որ դրանք ունեին նախադատելի նշանակություն: Նման վճիռներով հաստատված փաստերը նույն իրավահարաբերություններից բխող այլ վեճերի քննության ժամանակ ապացուցման կարիք չեն զգում: Օրինակ, եթե մի գործի շրջանակներում անձը ճանաչվել է ապրանքային նշանի նկատմամբ բացառիկ իրավունքների իրավատեր, ապրանքային նշանի ապօրինի օգտագործումը դադարեցնելու վերաբերյալ պահանջով նույն անձանց մասնակցությամբ մեկ այլ գործի քննության ժամանակ նշանի պատկանելության հարցը քննարկման առարկա չի դառնում, այդ փաստը դատարանը հանում է ապացուցման առարկայից:

Այսպիսով, *ճանաչողական են կոչվում այն վճիռները, որոնցով դատարանը ճանաչում (հաստատում) է կողմերի միջև որոշակի իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը:*

Վերափոխիչ կամ կոնստիտուտիվ են կոչվում իրավահարաբերություններ ստեղծելուն, փոփոխելուն կամ դադարեցնելուն ուղղված վճիռները: Նման վճիռ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը կայացնում է այն դեպքերում, երբ բավարարում է ներկայացված վերափոխիչ հայցը (օրինակ՝

պայմանագիր կնքելուն հարկադրելու, անվավեր գործարքը վավեր ճանաչելու, հանգամանքների էական փոփոխության կապակցությամբ պայմանագիրը փոփոխելու կամ լուծելու, սերվիտուտ սահմանելու, ամուսնալուծության, ալիմենտի չափը փոփոխելու և նմանատիպ այլ պահանջները): Նման վճիռների կայացմամբ դատարանն օրենքով նախատեսված դեպքերում հաստատում է իրավահարաբերությունների ծագման, փոփոխման կամ դադարման հիմք հանդիսացող վիճելի հանգամանքների գոյությունը և պարտավորեցնում է կողմերին դրսևորելու ծագած կամ փոփոխված իրավահարաբերության բովանդակությանը համապատասխանող կամ իրավահարաբերության դադարման արդյունքում դրսևորման ենթակա վարքագիծ:

Վերափոխիչ հայցերի և վերափոխիչ վճիռների տեսությունը մշակել է Մ.Ա. Գուրվիչը: Տվյալ տեսության հիմքում դրվել է այն գաղափարը, որ եթե համապատասխան իրավահարաբերությունը սահմանելու, փոփոխելու կամ դադարեցնելու իրավագործությունը չի իրականացվում շահագրգիռ անձանց՝ իրենց իսկ կողմից փոխադարձ համաձայնությամբ կնքված պայմանագրով կամ եթե իրավահարաբերության վերափոխումն օրենքի համաձայն հնարավոր է միայն դատական կարգով, ծագում է վերափոխիչ հայցի հարուցման և վերափոխիչ վճռի կայացման անհրաժեշտություն:¹

Ժամանակակից քաղաքացիական օրենսդրության առանձին նորմերի ուսումնասիրությունը ևս վկայում է այն մասին, որ դատարանն օժտված է իրավահարաբերությունների ծագմանը, փոփոխմանը և դադարմանն ուղղված վճիռների կայացման լիազորությամբ: Այսպես, ՀՀ քաղ. օր. 10 հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները ծագում են նաև քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանող դատական ակ-

¹ Տե՛ս *Գурвич М.А.* Учение об иске (состав, виды). – М.: ВЮЗИ, 1981, էջեր 21-38:

տերից, իսկ նույն օրենսգրքի 14-րդ հոդվածում, որպես իրավունքի պաշտպանության եղանակ, նշված է իրավահարաբերությունը դադարեցնելը կամ փոփոխելը:

Վերն արդեն նշել ենք, որ վճիռը չի կարող փոփոխել իրական իրավահարաբերությունները, այն օժտված չէ նոր բովանդակությամբ իրավաբանական փաստի ուժով: Վճիռը միայն վերացնում է անորոշությունը, կարող է հաստատել իրավահարաբերության ծագման, փոփոխման կամ դադարման հիմք հանդիսացող հանգամանքների (իրավաբանական փաստերի) ծագումը, ինչն անհրաժեշտ է իրավունքի պաշտպանության համար:

Վերափոխիչ վճիռները միշտ հիմնված են լինում վիճող կողմերի իրական իրավահարաբերությունների վրա, որոնք, լինելով վիճելի, ճիշտ իրավական որակման և բովանդակային հստակեցման կարիք են զգում:¹

Վերափոխիչ վճիռները, ըստ իրենց նպատակային ուղղվածության, տեսության մեջ, հասկանալի պատճառներով, բաժանվում են իրավաստեղծ, իրավափոփոխիչ և իրավահարաբերությունը դադարեցնող վճիռների:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը գրականության մեջ դասակարգվում են ինչպես ըստ դատավարական նպատակի, այնպես էլ այլ չափանիշներով:

Ըստ վարույթի տեսակի, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բաժանվում են՝

ա) հայցային վարույթի (այդ թվում՝ արագացված դատաքննության) կարգով կայացվող վճիռների,

բ) հատուկ-հայցային վարույթի կարգով կայացված վճիռների,

գ) հատուկ վարույթի կարգով կայացված վճիռների:

¹ Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջեր 440-441:

*Ըստ վճռի բնույթի և բովանդակության, ընդհանուր իրավա-
տության առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լու-
ծող դատական ակտերը լինում են՝*

ա) հիմնական և

բ) լրացուցիչ¹:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը դասակարգ-
վում են նաև *ըստ դատական քննության առարկա դարձած վի-
ճելի իրավահարաբերության բնույթի*: Այդպիսիք են
հանդիսանում *կորպորատիվ, սնանկության, աշխատանքային,
ընտանեկան, բնապահպանական և այլ իրավահարաբերու-
թյուններից բխող վեճերով կայացվող վճիռները*: Տվյալ դասա-
կարգումը կարևոր նշանակություն ունի դատական պրակտիկա-
յի ամփոփման, վիճակագրական նյութերի մշակման, միատե-
սակ դատական պրակտիկայի ապահովմանն ուղղված այլ աշ-
խատանքների կատարման համար: Այն թույլ է տալիս նաև ճիշտ
որոշել դատական պաշտպանության ուղղությունը և ծավալը,
վեճերի սուբյեկտիվ կազմը, վեր հանել տվյալ վեճի դատավա-
րական առանձնահատկությունները:

ՔԴՕ 132-137 հոդվածներում առանձնացվում և հատուկ ի-
րավական կարգավորման են ենթարկվում՝ *ա) սկզբնական և
հակընդդեմ հայցերը լրիվ կամ մասնակի բավարարող վճիռ-
ները, բ) գործարքն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ վճիռնե-
րը, գ) կողմերի հաշտության համաձայնությունը հաստատե-
լու մասին վճիռները, դ) դրամական միջոցներ բռնագանձելու
և գույք հատկացնելու մասին վճիռները, ե) մի քանի հայցվորի
օգտին կամ մի քանի պատասխանողի դեմ կայացված վճիռ-
ները, զ) պայմանագիրը կնքելուն հարկադրելու կամ պայմա-
նագիրը փոփոխելու մասին վճիռները, է) պատասխանողին ո-
րոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրող վճիռ-
ները*: Ուշագրավ է, որ դասակարգման որևէ չափանիշ վճիռների
նշված սահմանազատման հիմքում օրենսդիրը չի դրել: Գործն

¹ Լրացուցչ վճռի մասին տե՛ս սույն աշխատության 4-րդ գլուխը:

ըստ էության լուծող դատական ակտերի բաժանումը տեսակների տվյալ դեպքում կատարվել է առանձին կատեգորիայի գործերով կայացվող վճիռների եզրափակիչ մասերի բովանդակությանը հատուկ պահանջներ ներկայացնելու անհրաժեշտությունից ելնելով: Օրինակ՝ ՔՊՕ 134 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, դրամական միջոցները գանձելու վերաբերյալ հայցը բավարարելու դեպքում դատարանը վճռի եզրափակիչ մասում սահմանում է բռնագանձվող գումարի ընդհանուր չափը՝ առանձին նշելով հիմնական պարտքի, վնասների, տուժանքի (տուգանքի, տույժի) չափերը, ինչպես նաև այն գումարի չափը, որի վրա հաշվեգրվում են տոկոսներ, այդ տոկոսների չափը և դրանց հաշվեգրման սկզբի տարին, ամիսը և ամսաթիվը:

Այլ երկրների օրենսդրությանը հայտնի և խորհրդային դատավարագիտության կողմից քննադատված ու չընդունված վճիռների տեսակներից են մասնակի, միջանկյալ, պայմանական, այլընտրանքային, ֆակուլտատիվ և հեռակա վճիռները:

Մասնակի է համարվում այն վճիռը, որով լուծվում են ոչ թե հայտարարված բոլոր պահանջները, այլ միայն դրանց մի մասը: Մասնակի վճիռը կայացնելուց հետո դատարանը շարունակում է մնացած պահանջներով գործի քննությունը, որի արդյունքներով վճիռ է կայացնում այդ պահանջների կապակցությամբ:¹ Մասնակի վճիռներ կայացվում են այն նպատակով, որպեսզի ակնհայտորեն հիմնավորված և անվիճելի պահանջների կատարումը չհետաձգվի այն պահանջներին անդրադառնալու պատճառով, որոնց հիմնավորվածությունը կասկածելի է թվում: Մասնակի վճիռների ինստիտուտը նախատեսված էր նախահեղափոխական Ռուսաստանի դատավարական օրենսդրությամբ: Խորհրդային դատավարագիտությունը վճիռ էր ճանաչում միայն այնպիսի դատական ակտը, որն ըստ էության գործը լուծում է ամբողջ ծավալով, այլ ոչ մասնակիորեն: ՀՀ քաղաքացիական

¹ См. *Малышев К.И.* Курс русского гражданского судопроизводства. В 3-х томах. Т. 1. СПб, 1874, т. 2 140:

դատավարական օրենսդրությունը ևս, հետևելով տվյալ մոտեցմանը, մասնակի վճիռների կայացման հնարավորություն չի նախատեսում՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերին ներկայացնելով լրիվության պահանջը (ՔԴՕ 132 հոդվ., մաս 1, պարբ. 5):¹

Միջանկյալ են կոչվում այն վճիռները, որոնք քաղաքացիական գործը լուծում են միայն սկզբունքորեն, ճանաչում են միայն սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների առկայության հարցը՝ չլուծված թողնելով բռնազանձվելիք գումարների չափը կամ հանձնման ենթակա գույքի կազմը և արժեքները: Տվյալ հարցերին դատարանը շահագրգռված անձանց պահանջով անդրադառնում է հետագայում մեկ այլ վճռի շրջանակներում:

Խորհրդային ժամանակաշրջանի դատավարագիտությունը դատական ակտերի քննարկվող տեսակը միանշանակ հերքեց: Մի շարք հեղինակներ գտնում էին, որ միջանկյալ վճիռների կայացման հնարավորությունը խոչընդոտում է վեճերի արագ քննությանը, անհարկի դատական քաշքշուկի պատճառ է հանդիսանում, քանի որ միևնույն վիճելի իրավահարաբերությունը երկու անգամ է դառնում դատական քննության առարկա:²

ՀՀ գործող դատավարական օրենսդրությունը միջանկյալ վճիռներ կայացնելու հնարավորություն չի նախատեսում, բացառությամբ երկու դեպքերի՝

– առաջին՝ մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս դատարանը, ելնելով քաղաքացիական հայցի հիմքերի ու չափի ապացուցված լինելու հանգամանքից, հարուցված հայցը բավարարում է լրիվ կամ մասնակիորեն, կամ մերժում դրա բավարարումը, կամ այն թողնում է առանց քննության (Քր. դատ. օր. 367 հոդվ.): Եթե դատարանը հարուցված հայցը թողնում է առանց

¹ Վճռին ներկայացվող պահանջներին, այդ թվում՝ լրիվության մասին ավելի մանրամասն տե՛ս սույն աշխատության 2-րդ գլխի 1-ին պարագրաֆը:

² Տե՛ս, օրինակ, *Перетерский И.С.* Очерки судоустройства и гражданского процесса иностранных государств. М., 1952, էջ 129:

քննության, ապա այդպիսի հայցը կարող է քննվել քաղաքացիական դատավարության կարգով.

– երկրորդ՝ 14 տարեկան չդարձած անչափահասին հաշվություն կամ նրա առողջությանն այլ վնաս պատճառելու դեպքում վնաս պատճառողը պարտավոր է հատուցել տուժողի առողջությանը վնաս պատճառելուց ծագած ծախսերը, իսկ 14 տարեկան դառնալուց հետո տուժողն իրավունք ունի դիմել դատարան՝ աշխատունակությունը կորցնելու կամ պակասելու հետ կապված վնասի հատուցման չափի մեծացման պահանջով (Քաղ. օր. 1080 հոդվ.):

Պայմանական են համարվում այն վճիռները, որոնց կատարումը կախվածության մեջ է դրվում որոշակի պայմանների վրա հասնելու հանգամանքից, այն է՝ որոշակի իրադարձություն տեղի ունենալուց կամ որոշակի իրավաբանական նշանակություն ունեցող գործողության կատարումից: Վճռով սահմանված պայմանը վրա հասնելուց հետո դատարանը ևս մեկ վճիռ է կայացնում՝ հիմք ընդունելով իրավունքի մասին վեճին նախկինում տրված լուծումը:¹ Պայմանական վճռի մասին կարելի է խոսել, օրինակ, այն դեպքերում, երբ դատարանը վտարման մասին վճիռ է կայացնում՝ դրա կատարումը պայմանավորելով պատասխանողի կողմից բնակության համար պիտանի այլ բնակատարածության ձեռքբերման կամ նրան այլ բնակարան տրամադրելու փաստով:

Դատական ակտերի տվյալ տարատեսակի կայացման հնարավորությունը ՀՀ ՔԴՕ-ն ևս բացառում է: Օրենսդիրը հիմք է ընդունել այն դատավարագետների դիրքորոշումը, որոնք պայմանական վճիռների ինստիտուտը դիտարկում են որպես դատական քաջքշուկի պատճառ, դատական իշխանության հեղինա-

¹ Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջ 431:

կությունը նսեմացնող և արդարադատության եւթյունը խաթարող երևույթ:¹

Արտասահմանյան որոշ երկրների դատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված վճռի այս տեսակը ՀՀ օրենսդրությամբ չի նախատեսվել նաև այն պատճառով, որ ՔԴՕ-ն պարունակում է վճռի կատարումը հետաձգելու ինստիտուտը, որը ոչ միայն լիարժեքորեն փոխարինում է պայմանական վճռի ինստիտուտին, այլ նաև կիրառվում է բոլոր կողմերի շահերի հաշվառմամբ:

Այլընտրանքային են այն վճիռները, որոնցով դատարանն ըստ եւթյան լուծում է ներկայացված բոլոր պահանջները, սակայն սահմանում է խախտված իրավունքի պաշտպանության այլընտրանքային եղանակներ, այլ կերպ ասած՝ վճռի կատարման մեկից ավելի եղանակներ, որոնցից ընտրություն կատարելու հնարավորությունը վերապահվում է վճռով պարտապան ճանաչված անձին: Նման վճիռներ կայացնելու հնարավորություն ՀՀ ՔԴՕ-ն ուղղակիորեն չի սահմանում՝ փոխարենը նախատեսելով շահագրգիռ անձի կողմից դատական ակտի կատարման կարգը և եղանակը փոխելու միջնորդությամբ դատարանին դիմելու հնարավորությունը:² Սակայն, մեր կարծիքով, նման մոտեցումն այնքան էլ արդարացված չէ, հատկապես եթե նկատի ունենանք Քաղ. օր. 359 հոդվածով սահմանված կանոնն առ այն, որ պարտատիրոջն այս կամ այն գույքը հանձնելու կամ մի քանի գործողություններից որևէ մեկը կատարելու պարտականություն ունեցող պարտապանը դրանցից ցանկացածի ընտրության իրավունք ունի, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից կամ պարտավորության պայմաններից: Նման պայմաններում վճիռ կայացնելիս պարտապանին նույն

¹ См. Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջ 431:

² См. «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 22 հոդվածը:

այլընտրանքը չտրամադրելը ոչնչով արդարացվել չի կարող և, ըստ էության, կարող է դիտարկվել որպես օրենքով սահմանված հնարավոր վարքագծի արհեստական սահմանափակում: Իսկ ինչպես հայտնի է, դատարանը, որպես իրավակիրառ մարմին, վեճը պետք է լուծի ՀՀ օրենքների և դրանց համապատասխան ընդունված այլ իրավական ակտերի հիման վրա (ՔԴՕ 10 հոդվ., մաս 1), դատարանի վճիռը չի կարող հակասել օրենքին:

Թեև նմանատիպ իրավիճակներում ոչինչ չի արգելում դատարանին վճռի եզրափակիչ մասում սահմանելու դատական ակտի կատարման այլընտրանք, այնուամենայնիվ գտնում ենք, որ ՔԴՕ-ն նպատակահարմար է լրացնել այլընտրանքային պարտավորությունից բխող պահանջը բավարարող վճռի եզրափակիչ մասին ներկայացվող հատուկ պահանջներ սահմանող նորմով:

Ֆակուլտատիվ վճիռները ևս առանձնացվում են ըստ դրանց կատարման եղանակի: Նման դատական ակտերի էությունը կայանում է նրանում, որ վեճն ըստ էության ամբողջ ծավալով լուծող դատական ակտը վճռի կատարման առաջնային եղանակի հետ մեկտեղ սահմանում է այնպիսի լրացուցիչ եղանակ, որը կիրառվում է պարտավոր անձի կողմից վճիռը կատարելուց հրաժարվելու կամ կատարման անհնարինության դեպքում:

ՀՀ օրենսդիրն ընդհանուր առմամբ ֆակուլտատիվ վճիռների ինստիտուտն այլ երկրների օրենսդրությունից չի փոխառել: Միայն մեկ դեպքում է ՔԴՕ-ն բացառության կարգով հնարավոր համարել նման վճռի կայացման հնարավորությունը: Մասնավորապես, ՔԴՕ 137 հոդվածի համաձայն՝ պատասխանողին՝ զույթ հանձնելու կամ դրամական գումարներ գանձելու հետ չկապված որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրող վճռի եզրափակիչ մասում դատարանը նշում է, թե ով, որտեղ, երբ կամ ինչ ժամկետում պետք է կատարի այդ գործողությունները, իսկ անհրաժեշտության դեպքում կարող է նաև սահմանել,

որ պատասխանողի կողմից վճիռը չկատարելու դեպքում հայցվորն իրավունք ունի համապատասխան գործողությունները կատարել պատասխանողի հաշվին:

Ֆակուլտատիվ վճիռ կայացնելու հնարավորություն նախատեսված չէ այն դեպքերի համար, երբ վճիռ կայացնելիս մտավախություն կա, որ պարտավորությունը բնեղենով կատարելը կարող է դառնալ անհնարին և անհրաժեշտություն կառաջանա փոխարենը գանձելու դրամական փոխհատուցում: Այսպես, Քաղ. օր. 48 հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ մահացած ճանաչված քաղաքացու գույքը հատուցելի գործարքներով ձեռք բերած անձինք պարտավոր են նրան վերադարձնել այդ գույքը, եթե ապացուցվում է, որ գույքը ձեռք բերելիս նրանք գիտեին, որ մահացած ճանաչված քաղաքացին կենդանի է, իսկ այդ գույքը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում պարտավոր են հատուցել դրա արժեքը: Քաղ. օր. 304 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործարքի անվավերության դեպքում կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է մյուս կողմին վերադարձնել գործարքով ամբողջ ստացածը, իսկ ստացածը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում՝ դրա արժեքը դրամով:

Նմանատիպ իրավիճակները հաշվի առնելով, օրենսդիրը ՔԴՕ 134 հոդվածի 2-րդ մասում սահմանել է, որ գույք հատկացնելու դեպքում դատարանը նշում է ոչ միայն հանձնման ենթակա գույքի անվանումը և գտնվելու վայրը, այլ նաև դրա արժեքը: Միաժամանակ, պարտատիրոջն օրենքով տրվում է հնարավորություն դիմել դատական ակտը կայացրած դատարանին՝ վճռի կատարման եղանակը փոփոխելու խնդրանքով, եթե դրա կատարման ընթացքում պարզվի, որ հանձնման ենթակա գույքը բնեղենով վերադարձնելը հնարավոր չէ:¹ Փաստորեն, եթե բնեղենով պարտավորությունը կատարելու հնարավորությունը բացահայտվում է գործի քննության արդյունքում (օրինակ՝ հաս-

¹ Տե՛ս «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 22 հոդվածը:

տատվում է գույքի ոչնչացման կամ բարեխիղճ ձեռքբերողին օտարելու փաստը), դատարանը պետք է վճիռ կայացնի ոչ թե գույքը բնեղենով վերադարձնելու, այլ դրա արժեքը հատուցելու, դրամական միջոցներ գանձելու մասին՝ համապատասխանաբար կիրառելով ՔԴՕ 134 հոդվածի ոչ թե 2-րդ, այլ 1-ին մասի կանոնները: Իսկ եթե նման անհնարինությունը պարզվում է կատարողական վարույթի ընթացքում, դատարանի կողմից վճռում սահմանված՝ հանձնման ենթակա գույքի արժեքը թույլ է տալիս, առանց քննարկելու այդ գույքի արժեքը, փոփոխել վճռի կատարման եղանակը:

Այդուհանդերձ, գտնում ենք, որ նմանատիպ իրավիճակներում վճռի կատարման եղանակի փոփոխման համար դատարանն դիմելու և դատական կարգով հարցը լուծելու օրենսդրի պահանջն ավելորդ դատական քաշքշուկի պատճառ է հանդիսանում և լիովին կարող է փոխարինվել դատարանին \$ակուլտատիվ վճիռ կայացնելու հնարավորության ընձեռմամբ: Եթե ՀՀ ՔԴՕ-ն, հետևելով այլ երկրների օրենսդրությանը¹, սահմաներ, որ գույք հատկացնելու դեպքում դատարանը նշում է հանձնման ենթակա գույքի անվանումը, ինչպես նաև դրա արժեքը, *որը ենթակա է բռնագանձման, այն դեպքերում, երբ վճռի կատարման ընթացքում պարզվում է հանձնման ենթակա գույքի բացակայությունը*, ապա վճռի կատարման եղանակը փոփոխելու, հետևաբար նաև այդ հարցով դատարանին դիմելու անհրաժեշտություն չէր ծագի, իսկ վճիռը կկատարվեր դատարանի կողմից նախապես սահմանված լրացուցիչ (\$ակուլտատիվ) եղանակով:

Հեռակա վճիռները հեռակա դատավարության կարգով ընդունված գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերն են: Դրանք լայնորեն կիրառվում են մի շարք երկրներում, այդ թվում՝ ՌԴ-ում, ԱՄՆ-ում, ԱՄՆ-ում, և ուղղված են դատական միստին չներկայանալու միջոցով պատասխանողի կողմից գործի քննու-

¹ Տե՛ս օրինակ, ՌԴ ՔԴՕ 205 հոդվածը:

թյունը ձգձգելու փորձերը կանխելուն:¹ Ժամանակակից քաղաքացիական դատավարությունում հեռակա դատավարության (հեռակա վճռի) ինստիտուտը տարբեր երկրներում ունի իր առանձնահատկությունները: Սակայն ընդհանուր առմամբ դրանք հանգում են նրան, որ դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճ կերպով ծանուցված պատասխանողի չներկայանալը և գործն իր բացակայությամբ, ներկայացված նյութերի հիման վրա քննելու վերաբերյալ միջնորդություն չներկայացնելը գրեթե հավասարեցվում է հայցն ընդունելուն, ինչը հիմք ընդունելով, դատարանը հայցվորի իրավական դիրքորոշումը լսելուց և նրա կողմից ներկայացված ապացույցները հետազոտելուց հետո կայացնում է գործն ըստ էության լուծող վճիռ (որպես կանոն, հայցը բավարարելու վերաբերյալ): Նման վճիռը բողոքարկվում է ոչ թե ավանդական կարգով, այլ գործն ըստ էության լուծած դատարանին պատասխան (դիմում) ներկայացնելու միջոցով, ինչը կարող է նույն դատարանի կողմից վճիռը վերանայելու հիմք հանդիսանալ, եթե ներկայացված փաստարկները և ապացույցները էական նշանակություն ունեն գործի ըստ էության լուծման համար:²

Պարզեցված վարույթի քննարկվող տեսակը, համապատասխանաբար նաև՝ հեռակա վճիռների կայացման հնարավորություն ՅՅ ՔԴՕ-ն չի նախատեսում: Տվյալ հանգամանքը բազմիցս քննադատվել է հայ հեղինակների կողմից: Այսպես, Ռ.Գ. Պետրոսյանի կարծիքով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը խախտված իրա-

¹ St u Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջ 433:

² Ավելի մանրամասն հեռակա դատավարության մասին տես **Պետրոսյան Ռ.Գ.**, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևանի համլս. հրատ., Եր., 2001, էջեր 458-470, Гражданское процессуальное право. Под ред. **М.С. Шакарян.** М.: «Проспект», 2004, էջեր 288-296:

վունքների դատական պաշտպանության պարզեցված, արագացված և էժան դատավարական կառուցակարգեր ներդնելու նպատակով քաղաքացիական դատավարության մեջ պետք է մտցներ հեռակա դատավարության (հեռակա վճռի) ինստիտուտ: Ըստ հեղինակի, դա պայմանավորված է քաղաքացիական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքի լրացուցիչ երաշխիքներ անրագրելու, իր գործողությունների (անգործության) համար կողմի պատասխանատվությունը բարձրացնելու, վեճի լուծումն արագացնելու, ինչպես նաև դատարանների վարույթում գտնվող գործերի թիվն արագորեն նվազեցնելու անհրաժեշտությամբ:¹

§3. *Գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտերի էությունը և տեսակները*

ՔԴՕ 144 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի ակտերը, որոնցով գործն ըստ էության չի լուծվում, կայացվում են որոշման ձևով:

Ինչպես վերն արդեն նշվել է, քաղաքացիական գործի հարուցման, քննության և լուծման, ինչպես նաև կատարողական վարույթի ընթացքում դատարանը, սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմերի միջնորդությամբ, իրականացնում է իրենց նշանակությամբ տարբեր իրավական արժեք և տարբեր նպատակային ուղղվածություն ունեցող գործողություններ: Դրանց զգալի մասն ուղղված է առանձին դատավարական (ընթացակարգային) հարցերի ու դատարանի առջև դրված միջանկյալ դատավարական խնդիրների լուծմանը: Վերջիններիս ճիշտ, հաջորդական ու հետևողական լուծմամբ են ստեղծվում անհրաժեշտ պայմաններ դատավարության հետագա զարգացման ու

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևանի համլս. հրատ., Եր., 2001, էջեր 461-462:

գործի (վեճի) ըստ էության լուծման, վճռահատության, դատավարության վերջնական նպատակներին հասնելու համար¹:

Ուղղված լինելով կոնկրետ գործի շրջանակներում դատավարության միջանկյալ խնդիրների լուծմանը (դատարան դիմելու իրավունքի իրացմանը, գործը դատաքննության նախապատրաստելուն, դատական նիստի բնականոն ընթացքն ապահովելուն, գործով ապացույցներ ձեռքբերելուն և այլն)՝ այդ գործողությունները կատարվում են դատավարական օրենսդրությամբ խստորեն սահմանված դատավարական ձևով և ձևակերպվում են դատարանի որոշումներով, որոնք արտահայտում են դատարանի իշխանական դատողությունները, պատճառաբանություններն ու եզրակացությունները՝ դատավարական (ընթացակարգային) հարցերի ու դատարանի առջև դրված միջանկյալ դատավարական խնդիրների լուծման, այլ ոչ թե գործն ըստ էության լուծելու կապակցությամբ: Այդ իսկ պատճառով դատարանի նման որոշումները գրականության և օրենսդրության մեջ անվանվում են նաև գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտեր կամ միջանկյալ դատական ակտեր:

Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի ակտը, որով գործն ըստ էության չի լուծվում, օժտված է վճռին հատուկ գրեթե բոլոր հատկանիշներով, միայն այն տարբերությամբ, որ միջանկյալ դատական ակտերը չեն շոշափում նյութաիրավական վեճի էությունը, չեն լուծում վեճն ըստ էության, վերաբերում են բացառապես դատավարության բնագավառին և ունեն այլ նպատակային ուղղվածություն:

Դատավարագիտության մեջ միջանկյալ դատական ակտերի իրավական բնույթը բանավեճի առարկա է հանդիսանում: Մի շարք հեղինակներ (Ն.Ի. Ավդեենկո, Յու.Ա. Շիրոկոպոյաս, Յու.Ն. Չույկով) գտնում են, որ դատարանի որոշումները արդարադատության ակտեր չեն հանդիսանում,

¹ См. у **Жилин Г.А.** Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции. - М.: «Городец», 2000, էջ 59:

քանի որ դրանցով նյութաիրավական վեճ չի լուծվում: Նրանք գտնում են, որ դատարանի միջանկյալ ակտերը վերաբերում են գործն ըստ էության քննելուն, այլ ոչ լուծելուն:¹

Այլ հեղինակներ (Լ.Վ. Տունանովա, Ա.Ֆ. Կոզլով, Կ.Ի. Կոմիսարով, Ի.Ե. Էնգելման, Գ.Ա. Ժիլին), միջանկյալ դատական ակտերը վճիռների հետ մեկտեղ դիտարկում են որպես արդարադատության ակտեր, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դրանք ևս ուղղված են արդարադատության առջև դրված նպատակներին: Ըստ նշված հեղինակների և՛ վճիռը, և՛ որոշումները ծառայում են միևնույն նպատակին, այն է՝ գործի (վեճի) քննությանը և լուծմանը, վեճի դադարմանը: Նրանց միջև տարբերությունը կայանում է միայն նրանց բովանդակության և ձևի մեջ:²

Ինչպես նշում է Ս.Կ. Ջազայնովան, արդարադատության իրականացման գործունեությունն ընդգրկում է ինչպես վճռով վեճի ըստ էության լուծումը, այնպես էլ այն գործունեությունը, որն ուղեկցում է դրա (լուծման) վերջնական ձևակերպումը:³

¹ Տե՛ս **Широкопояс Ю.А.** Акты суда общей юрисдикции об окончании производства по делу без принятия судебного решения. Автореф. дис. ... к.ю.н. Саратов, 2006, էջ 8, **Авдеенко Н.И.** Механизм и пределы регулирующего воздействия гражданского процессуального права. Л., 1969, էջ 52, **Чуйков Ю.Н.** Частные определения в советском гражданском судопроизводстве. Автореф. дис. ... к.ю.н. Харьков, 1971, էջ 7:

² Տե՛ս **Туманова Л.В.** Новое гражданское процессуальное законодательство в свете Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод // Проблемы защиты прав и охраняемых законом интересов: Сб. науч. трудов. - Тверь, 2003, էջ 87, **Козлов А.Ф.** Суд первой инстанции как субъект советского гражданского процессуального права. Автореф. дис. ... д.ю.н. Свердловск, 1970, էջ 22, **Жилин Г.А.** Суд первой инстанции в гражданском процессе. М., 2000, էջ 126, **Энгельман И.Е.** Курс русского гражданского судопроизводства. Юрьев, 1912 (по книге: Гражданский процесс. Хрестоматия. Под ред. М.К. Треушников. М., 2005, էջ 544:

³ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., – Екатеринбург, 2008, էջ 323:

Մեր կարծիքով, միջանկյալ դատական ակտերը հետևյալ հատկանիշների ուժով պետք է դիտարկվեն որպես արդարադատության ակտեր:

1. Դրանց վերջնական նպատակը համընկնում է քաղաքացիական դատավարության վերջնական նպատակների հետ:

2. Դրանք կայացվում են արդարադատության իրականացման համար լիազորված պետական մարմինների՝ դատարանների կողմից և արտահայտում են դատարանի իշխանական կամքը, սակայն ոչ թե վեճի (գործի) լուծման կապակցությամբ, այլ գործի քննությունը ղեկավարելու և այս կամ այն ընթացակարգային խնդիրը լուծելու հարցում:

3. Դատարանի միջանկյալ ակտերը ևս իրավակիրառ ակտեր են, քանի որ կայացվում են դատավարական նորմերի հիման վրա և դրանց համապատասխան, ուղղված են բացառապես քաղաքացիական դատավարական նորմերի իրացմանը:

4. Միջանկյալ դատական ակտերով են ձևակերպվում դատավարական հիմնական այն գործողությունները, որոնց հիման վրա ծագում, փոփոխվում կամ դադարում են դատավարական իրավահարաբերություններ: Դրանք զուտ դատավարական բնույթ և նշանակություն ունեցող իրավաբանական փաստեր են:

5. Միջանկյալ դատական ակտերը վճիռների և վճարման կարգադրությունների նման մտնում են օրինական ուժի մեջ:¹

6. Օրենքով նախատեսված դեպքերում դրանք կարող են բողոքարկվել վերադաս դատական ատյան:

7. Միջանկյալ դատական ակտերն ունեն կատարողական ուժ: Մի շարք որոշումներ ենթակա են հարկադիր կատարման (օրինակ՝ հայցի ապահովման մասին):

Որոշումներն արդարադատության ակտ չհամարող հեղինակների այն պնդումը, թե որոշումների շրջանակներում դատարաններն իրացնում են ոչ թե արդարադատության, այլ ուրիշ

¹ Ավելի մանրամասն որոշման օրինական ուժի մասին տես սույն աշխատության 3-րդ գլուխը:

գործառույթներ, այնքան էլ հիմնավոր չի թվում: Կոնկրետ քաղաքացիական գործերի քննության և լուծման ժամանակ առաջին ատյանի դատարանը, արդարադատությունից բացի, այլ գործառույթներ չի իրականացնում: Հասարակության մեջ դատական իշխանության հիմնական առաքելությունը քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունն է: Այդ առաքելությունն իրականացվում է բացառապես արդարադատության շրջանակներում: Ուստի միջանկյալ դատական ակտերը, պետք է դիտարկվեն որպես արդարադատության ակտեր, որոնցում արտացոլվում են դատական իշխանության գործառույթները:

Գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերն իրավաբանական գրականության մեջ դասակարգվում են տարբեր հիմքերով՝ ելնելով տարբեր չափանիշներից:

Ըստ նպատակային ուղղվածության միջանկյալ դատական ակտերը բաժանվում են երեք խմբերի՝

- նախապատրաստական որոշումներ,
- արգելող որոշումներ,
- լրացնող որոշումներ:

Նախապատրաստական որոշումներն այն միջանկյալ դատական ակտերն են, որոնք ուղղված են վարույթի ծագմանը և հետագա կանոնավոր ընթացքն ապահովելուն: Նախապատրաստական բնույթի որոշումներ կարող են կայացվել առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության բոլոր փուլերում: Դրանք կայացվում են և՛ գործի հարուցման փուլում (օրինակ՝ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու կամ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին որոշումները), և՛ գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում (օրինակ՝ ապացույց պահանջելու, փորձաքննություն նշանակելու, հայցի ապահովման միջոցը փոփոխելու, նախնական դատական նիստ նշանակելու, վարույթը կասեցնելու, գործը դատաքննության նշանակելու), և՛ դա-

տաքննության փուլում (օրինակ՝ գործը դեմփակ միստում քննելու, դատական միստի լուսանկարահանում թույլատրելու, դատական միստի կարգը խախտող անձանց նկատմամբ դատական սանկցիաներ կիրառելու, ոչ պատշաճ պատասխանողին պատշաճ պատասխանողով փոխարինելու, գործը մի դատարանից մեկ այլ դատարան հանձնելու, գործի քննությունը հետաձգելու մասին որոշումները):

Բոլոր դեպքերում նախապատրաստական բնույթի միջանկյալ դատական ակտերն ուղղված են գործի քննության և ըստ էության լուծման համար անհրաժեշտ ու բավարար պայմանների ստեղծմանը և վարույթի կանոնավոր զարգացումն ապահովելուն: Դրա համար էլ այդ ակտերը հաճախ անվանվում են նաև «ապահովող» որոշումներ:

Արգելող որոշումներ են կոչվում այն միջանկյալ դատական ակտերը, որոնք ուղղված են վարույթի ծագումը կամ հետագա ընթացքը խափանելուն: Նման որոշումները, հենվելով դատավարական օրենսդրությամբ ամրագրված արգելքների վրա, հավաստում են, որ տարբեր հիմքերով հնարավոր չէ վարույթ հարուցել կամ հարուցված վարույթը շարունակել: ԲԴՕ-ի վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել արգելող բնույթի երեք որոշումներ՝ հայցադիմումը վերադարձնելու (ԲԴՕ 92 հոդվ.), հայցադիմումի ընդունումը մերժելու (ԲԴՕ 91 հոդվ.), հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու մասին որոշումները (ԲԴՕ 104 հոդվ.):¹

Լրացնող են կոչվում այն միջանկյալ դատական ակտերը, որոնք կայացվում են վճիռների կամ դրանց կատարման կապակցությամբ և ուղղված են վարույթի՝ վճիռը հրապարակելուց հետո բացահայտված տարբեր թերությունների՝ դատարանի բացթողումների, վճռում պարունակվող ուղղագրական, թվաբա-

¹ Վարույթի հետագա ընթացքը խափանելուն ուղղված դատական ակտ է կայացվում նաև վարույթը կարճելու դեպքում, սակայն նման դեպքերում դատարանն այդ մասին կայացնում է ոչ թե միջանկյալ դատական ակտ, այլ վճիռ (ԲԴՕ 110 հոդվ., մաս 1):

նական սխալների, վրիպակների վերացմանը, ոչ հստակ ձևակերպումների պարզաբանմանը, ինչպես նաև վճռի կատարման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը: Լրացնող որոշումներ են վճռի մեջ եղած վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալներն ուղղելու, վճիռը կամ որոշումը պարզաբանելու, վճռի կատարման եղանակները և կարգը սահմանելու վճռի կատարումն ապահովող միջոցներ ձեռնարկելու և այլ որոշումները:

Ըստ կայացման ձևի դատարանի միջանկյալ դատական ակտերը բաժանվում են՝

– առանձին դատավարական փաստաթղթի ձևով կայացվող որոշումների,

– արձանագրության մեջ նույնպես ու դատական նիստում բանավոր կերպով հայտարարվող որոշումների:

Օրենքը սահմանում է, որ օրենսգրքով կամ այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում բողոքարկման ենթակա ակտերը պետք է կայացվեն ***առանձին դատավարական փաստաթղթի ձևով*** (ՔԴՕ 144 հոդվ., մաս 1.1), իսկ այն որոշումները, որոնք ենթակա չեն բողոքարկման, կայացվում են ***առանց առանձին ակտի ձևով ձևակերպելու***՝ դրանք բանավոր հրապարակելով և դատական նիստի արձանագրության մեջ ներառելով (ՔԴՕ 144 հոդվ., մաս 3): Քանի որ առանձին ակտի ձևով չձևակերպվող որոշումները պարտադիր կերպով ներառվում են դատական նիստի արձանագրության մեջ, նման որոշումները գրականության մեջ կոչվում են նաև «արձանագրային որոշումներ»: Տվյալ եզրույթն օգտագործվում է նաև վարչական դատավարության օրենսգրքում (տե՛ս, օրինակ՝ ՎԴՕ 125 հոդվ.):

Առանձին դատավարական փաստաթղթի ձևով պետք է կայացվեն նաև բոլոր այն որոշումները, որոնք դատարանը կայացնում է դատական նիստից դուրս՝ մինչև գործի դատաքննությունը (օրինակ՝ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, հայցադիմումը վերադարձնելու, գործը դատաքննության նշանակելու, հայցի

ապահովման միջոց կիրառելու, փորձաքննությունն նշանակելու մասին և այլն) կամ գործի դատաքննությունն ավարտելուց հետո (օրինակ՝ գործի դատաքննությունը վերսկսելու, լրացուցիչ վճիռ կայացնելը ներժելու, վճիռը պարզաբանելու, վճռի կատարման կարգն ու եղանակները փոփոխելու մասին և այլն): Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ առանց առանձին դատավարական փաստաթուղթ կազմելու օրենսդիրը թույլատրում է կայացնել որոշումներ բացառապես դրանք դատական նիստում բանավոր հայտարարելու և դատական նիստի արձանագրության մեջ ներառելու պայմանով (ՔԴՕ 144 հոդվ., մաս 3): Իսկ քանի որ դատարանի որոշումը չի կարող գրավոր ձևակերպում չստանալ, այն դեպքերում, երբ դատարանի գործողությունները կատարվում են դատական նիստից դուրս, չեն արձանագրվում, նրա կայացրած որոշման արտահայտման միակ թույլատրելի եղանակն այն առանձին դատավարական փաստաթղթով ձևակերպելն է: Ընդ որում, նման դեպքերում միջանկյալ դատական ակտի բողոքարկման հնարավորությունը որևէ կերպ չի արժեքավորվում: Օրինակ՝ թեև հայցադիմումը վարույթ ընդունելու, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու, նախնական դատական նիստ նշանակելու կամ գործը դատաքննության նշանակելու մասին որոշումները բողոքարկման ենթակա չեն, դրանք պետք է կայացվեն առանձին ակտի ձևով և ուղարկվեն գործին մասնակցող անձանց (տե՛ս ՔԴՕ 90, 97, 149.9 և այլ հոդվածները):

Հաշվի առնելով ասվածը՝ գտնում ենք, որ ավելի նպատակահարմար կլիներ ՔԴՕ 144 հոդվածի 1.1 կետը վերաշարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Այն որոշումները, որոնք կայացվում են դատական նիստից դուրս կամ սույն օրենսգրքով, այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում ենթակա են բողոքարկման, կայացվում են առանձին ակտի ձևով»:

Թեև ՔԴՕ 144 հոդվածի 3-րդ մասը թույլ է տալիս բողոքարկման ոչ ենթակա որոշումները կայացնել առանց առանձին

ակտի ձևով ձևակերպելու, պրակտիկայում դատարաններն այդպիսի որոշումները կայացնում են տեղում, առանց խորհրդակցական սենյակ հեռանալու, եթե դրանք կայացնելու համար գնահատման ենթակա հանգամանքները բարդ չեն, չեն պահանջվում լայն փաստարկումներ կամ օրենսդրության խորը վերլուծություն, գործին մասնակցող անձինք լուծվող հարցի կապակցությամբ չեն արտահայտել տարբեր կարծիքներ և այլն: Օրինակ՝ նոր վկաներ հրավիրելու, ներկայացված լրացուցիչ ապացույցներն ընդունելու և դրանք գործին կցելու հարցերով դատարանները, որպես կանոն, կայացնում են արձանագրային որոշումներ: Միևնույն ժամանակ, դատարանները, հաշվի առնելով լուծման ենթակա հարցի բարդությունը, շատ դեպքերում առանձին դատավարական փաստաթղթով են ձևակերպում այնպիսի որոշումներ, որոնք, ենթակա չլինելով բողոքարկման, կարող են կայացվել առանց խորհրդակցական սենյակ հեռանալու և առանձին դատավարական ակտի ձևով ձևակերպվելու:

Ասվածը նկատի ունենալով՝ գտնում ենք, որ որպես միջանկյալ դատական ակտի կայացման ձևը որոշելու չափանիշ բացառապես դրա բողոքարկման հնարավորությունը սահմանելն այնքան էլ ճիշտ չէ, և օրենսդիրը պետք է դատարաններին տա անսահմանափակ հնարավորություն՝ իր հայեցողությամբ, ըստ նպատակահարմարության, առանձին ակտով ձևակերպելու այն որոշումները, որոնք կարող են կայացվել առանց խորհրդակցական սենյակ հեռանալու: Այդ առումով, մեր կարծիքով, ճիշտ կլինեն ԲԴՕ 144 հոդվածի 3-րդ մասի առաջին նախադասության մեջ օգտագործվող «կայացվում են» բառը փոխարինել «կարող են կայացվել» բառակապակցությամբ: Նման մոտեցումը գործը քննող դատարանին կտա ընտրություն կատարելու լեզավ հնարավորություն:

Ըստ բողոքարկման հնարավորության միջանկյալ դատական ակտերը լինում են՝

– բողոքարկման ենթակա,

– բողոքարկման ոչ ենթակա:

ՔԴՕ 221.3 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերը կարող են բողոքարկվել վերաքննության կարգով միայն ՔԴՕ-ով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում: Հետևում է, որ **բողոքարկման ենթակա** միջանկյալ դատական ակտեր են այն որոշումները, որոնց բողոքարկման հնարավորությունն ուղղակիորեն նախատեսված է օրենքով: Համապատասխանաբար, որպես **բողոքարկման ոչ ենթակա** միջանկյալ դատական ակտեր պետք է դիտարկել այն որոշումները, որոնք վերաքննության կարգով բողոքարկելու հնարավորություն օրենքն ուղղակիորեն չի նախատեսում:

Օրենսդիրը մեկ հոդվածի շրջանակներում բողոքարկման ենթակա միջանկյալ ակտերի սպառիչ ցանկ չի սահմանում՝ բողոքարկման հնարավորություն վերապահելիս յուրաքանչյուր կոնկրետ որոշման վերաբերյալ դրույթներում այդ մասին նշելով: Ամենայն հավանականությամբ դա արվել է օրենսգիրքը չժամրաբեռնելու համար, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ առանձին միջանկյալ դատական ակտերի բողոքարկման հնարավորությունը նախատեսվում է նաև կարգավորման ինքնուրույն ոլորտ ունեցող այլ օրենքներով:¹ Սակայն գտնում ենք, որ ավելի նպատակահարմար կլիներ ՎԴՕ 125-րդ հոդվածի օրինակով մեկ հոդվածի շրջանակներում սահմանել ՔԴՕ-ով նախատեսված այն միջանկյալ դատական ակտերի ցանկը, որոնք ենթակա են բողոքարկման՝ այն ավարտելով «այլ օրենքներով նախատեսված որոշումները» արտահայտությամբ:

¹ Այսպես, «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 22, 24, 27 հոդվածներով նախատեսված է դատական ակտի կատարումը հետաձգելու կամ տարաժամկետելու, կատարման եղանակը և կարգը փոփոխելու, կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու, վճռի կատարման շրջադարձի մասին դատարանի որոշումների բողոքարկման հնարավորություն: Առանձին միջանկյալ դատական ակտեր բողոքարկելու իրավունք է նախատեսված «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 19, 20, 46, 50, 85, 90 հոդվածներով:

ՔԴՕ-ի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս առանձնացնել բողոքարկման ենթակա հետևյալ միջանկյալ դատական ակտերը.

1. հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշումը (91 հոդվ., մաս 4),
2. հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը (92 հոդվ., մաս 4),
3. հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու մասին որոշումը (104 հոդվ., մաս 3),
4. գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշումը (108 հոդվ., մաս 2),
5. դատական տուգանք կիրառելու մասին դատարանի որոշումը (115 հոդվ., մաս 8),
6. լրացուցիչ վճիռ կայացնելը մերժելու մասին որոշումը (142 հոդվ., մաս 5),
7. վճիռը պարզաբանելու կամ վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալներն ուղղելու մասին որոշումը (143 հոդվ., մաս 4):

Ուշագրավ է, որ նշված միջանկյալ դատական ակտերի բողոքարկման համար ընդհանուր ժամկետ ՔԴՕ-ն չի սահմանում: Մինչդեռ ՔԴՕ-ի, այլ օրենքների առանձին հոդվածներ, նախատեսելով այս կամ այն որոշման բողոքարկման հնարավորությունը, իրենց հերթին, բողոքարկման հատուկ ժամկետներ չեն նախատեսում (տես օրինակ՝ ՔԴՕ 143 հոդվ., մաս 4, 143 հոդվ., մաս 4), ինչի արդյունքում որոշակի բաց է առաջանում իրավական կարգավորման մեջ: Իրավիճակը շտկելու համար նպատակահարմար ենք համարում ՔԴՕ 207 հոդվածի 4-րդ մասում ուղինչ չասող «Միջանկյալ դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում»¹ արտահայտության փոխարեն սահմանել բողոքարկման

¹ Ուշագրավ է, որ ՔԴՕ 207 հոդվածի 4-րդ մասում անհարկի կրկնվում է ՔԴՕ 221.3 հոդվածի 1-ին մասի դրույթը:

ենթակա միջանկյալ դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու ընդհանուր ժամկետ (օրինակ՝ մեկշաբաթյա, տասնօրյա), որը կկիրառվի բոլոր այն դեպքերում, երբ բողոք բերելու համար օրենքով հատուկ ժամկետ նախատեսված չէ: Նման օրենսդրական փոփոխությունը, մեր կածիքով, կվերացնի իրավական կարգավորման բացը և զգալիորեն կնպաստի գործին մասնակցող անձանց իրավունքների և օրինական պահերի պաշտպանության խնդրի արդյունավետ լուծմանը:

§4. Վճարման կարգադրությունը որպես դատական ակտի ինքնուրույն տեսակ

Ներկայումս քաղաքացիական դատավարությունում գործառույթ է վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը¹, որն իրենից ներկայացնում է խախտված սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության պարզեցված ընթացակարգ: Այդ կապակցությամբ որպես քաղաքացիական գործերով կայացվող դատական ակտերի ինքնուրույն տեսակ ՔԴՕ 13-րդ հոդվածում վճիռների և որոշումների հետ մեկտեղ մատմանը վում են նաև վճարման կարգադրությունները:

Վճարման կարգադրություն արձակելու վարույթն իր ներկա տեսքով նորույթ է ՀՀ իրավակարգի համար և որոշակի առումով տարբերվում է ինչպես Հայաստանում գործառած մմանատիպ ինստիտուտներից, այնպես էլ ներկայումս մի շարք երկրներում (Ավստրիա, Գերմանիա, ՌԴ և այլն) կիրառվող դատավարական կառուցակարգերից, որոնք իրենց բնույթով շատ մման են կարգադրության վարույթին (դատական հրաման, դատական կարգադրություն, մուրհակային վարույթ, փաստաթղթային վարույթ և այլն) ու իրենցից ներկայացնում են դատավարական ավանդական ընթացակարգից դուրս գործառող պարզեցված վարույթներ:

¹ Այսուհետ նաև՝ «կարգադրության վարույթ»:

Քննարկվող ինստիտուտների պատմական նախատիպը ծագել է դեռևս Հին Հռոմում ձևավորված ֆորմուլյար դատավարության դարաշրջանում, ուր ռեստիտուցիաների հետ մեկտեղ գոյություն ունեին դատավարական պաշտպանության այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք էին ինտերդիկտները: Վերջիններս հայցվորի խնդրանքով պրետորի կողմից տրվող հրամաններ էին, որոնք կարգադրում էին պարտականին կատարելու որոշակի գործողություն (decretum) կամ արգելում էին դրա կատարումը (interdictum):¹ Դրանք արձակվում էին յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքի համար և հայտարարվում էին կողմերի ներկայությամբ: Արձակված ինտերդիկտի չկատարումը հանգեցնում էր հետագա դատական քննության:²

Որոշակի մոդիֆիկացիաներով պարտքի բռնագանձման պարզեցված ձևը փոխառվեց զարգացած իրավական համակարգ ունեցող մի շարք եվրոպական երկրների կողմից: Այսպես, օրինակ, Գերմանիայի ՔԴՕ-ում իրավունքի պաշտպանության պարզեցված կառուցակարգերը ներդրվել և շարունակում են գոյություն ունենալ «Գրավոր ապացույցների հիման վրա պարզեցված վարույթ և մուրհակային վարույթ» անվանմամբ (գիրք 5-րդ) և «Պարտքի մարումը դատական հրամանի կարգով» անվանմամբ (գիրք 7-րդ):

Պարզեցված վարույթներ նախատեսվել ու կիրառվել են նաև մինչհեղափոխական Ռուսաստանում և դրան հետևելով՝ Հայաստանի երկրորդ հանրապետության առաջին (1923 թ.) ՔԴՕ-ում (210-219 հոդվածներ), որտեղ այն կոչվել է «Հիշեցման վարույթ»³: ՌԴ գործող ՔԴՕ-ում ամրագրված են պարզեցված

¹ Տե՛ս *Нозицкий И.Б., Перетерский И.С.* Римское частное право. М., 1948, էջ 48, ինտերդիկտների առանձին տեսակների մասին տե՛ս նաև *Վ. Դ. Ավետիսյան*, Հռոմեական մասնավոր իրավունք, Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2010, 196-198 էջերը:

² Տե՛ս *Салозьбова Е.В.* Римское гражданский процесс. М., 1997, էջ 65:

³ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևանի համալս. հրատ., Եր., 2001, էջ 435:

վարույթի երկու տեսակներ՝ «Դատական հրաման» (գլուխ 11) և «Հեռակա դատավարություն» (գլուխ 22):

Նշված պարզեցված ընթացակարգերից կարգադրության վարույթն առավել նման է դատական հրաման արձակելու գործերի վարույթին, քանի որ բոլոր այն երկրներում, որտեղ կիրառվում է դատական հրամանի ինստիտուտը, այդ վարույթի շրջանակներում դատական հրամանն արձակվում է առանց դատական նիստ հրավիրելու, պարտքն անվիճելիորեն հաստատող փաստաթղթերի առկայությամբ, ուժի մեջ մտնելու պահից ստանում է օրինական ուժ, գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման:

Ինչպես վերն արդեն նշել ենք, վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը հիշեցնող «հիշեցման վարույթ» նախատեսվել է նաև Հայաստանի երկրորդ հանրապետության 1923 թ. ՔԴՕ-ում, որին նվիրված էին 210-219 հոդվածները (գլուխ XXIV): ՀՍՍՀ 1923 թ. քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը դատավարական այս կառուցակարգի հիմքում դրել էր մեկ կանխադրույթ, այն է՝ եթե պարտատիրոջ պահանջը հաստատող փաստաթուղթը ձևակերպված է օրինական կարգով, ուստի պարտապանը չի կարող ըստ էության առարկություններ անել հաստատված այդ պահանջի (պահանջների) դեմ, քանի որ ինքն է իրեն պարտավորեցրել վճարման: Հենց դրա համար էլ իրավաբանական գրականության մեջ այն բնութագրվում էր որպես պարզեցված կամ փաստաթղթային վարույթ կամ դատական հրաման: Նման դեպքերում, դատական վարույթը հեշտացնելու կամ պարզեցնելու նպատակով, դատարանին թույլ է տրվում փաստաթղթերով հաստատված պարտքը բռնագանձել առանց դատական նիստ հրավիրելու կայացված դատական ակտով:

Սակայն նշված վարույթը դադարեց գործելուց նոտարիատի և դատարանի միջև իրավասությունների հերթական վերաբաշխման ժամանակ՝ 1929 թ. օգոստոսի 22-ին: Ամբողջ ՍՍՀՄ-ի տա-

րածքում (այդ թվում՝ ՀՍՍՀ-ում) այսպես կոչված անվիճելի գործերի քննությունը վերապահվեց նոտարիատի իրավասությանը, և անվիճելի պարտքերի գանձումն իրականացվում էր նոտարների կատարողական մակագրությունների միջոցով¹: Ռ.Գ. Պետրոսյանն իրավացիորեն նշում է, որ այդ ինստիտուտի վերացումը պայմանավորված էր նրանով, որ Խորհրդային Հայաստանի քաղաքացիական դատավարությունը, որ տառաջիորեն հետևում էր Խորհրդային դատավարությանը, աստիճանաբար հրաժարվում էր քաղաքացիական դատավարության տնօրինչականության ու մրցակցության սկզբունքներից, մրցակցային դատավարությունում ոչ միայն կողմերի, այլ նաև դատարանի դատավարական ակտիվ դերից, ձգտում էր քաղաքացիական շրջանառության բոլոր կարևոր հարցերը լուծել վարչական մարմինների միջոցով²:

Նշված պատճառներով ՀՀ 1964 թ. ՔԴՕ-ում հիշեցման վարույթը (դատական հրաման արձակելու վարույթը) չնախատեսվեց և շուրջ 20 տարի Հայաստանի քաղաքացիական դատավարությունում որևէ ձևով չէր գործառում: Մինևույն ժամանակ 1974 թ. դեկտեմբերի 26-ին ընդունված և 1975 թ. ապրիլի 1-ից գործողության մեջ դրված «Պետական նոտարիատի մասին» ՀՍՍՀ օրենքի 75 հոդվածը, ելնելով իրավահարաբերությունների բնույթից և պարտավորությունների հիմնավորվածությունից, թույլատրում էր պարտավորությունների կատարում անվիճելի կարգով, այն է՝ պարտապանից դրամական գումարներ բռնագանձելու կամ գույք պահանջելու համար նոտարական մարմինները պարտատիրոջ խնդրանքով կատարողական մակագրություններ էին անում պարտքը հաստատող փաստաթղթերի վրա: Դա, իհարկե, մի կողմից ապահովում էր անվիճելի ճանաչված պար-

¹ Ст'я Гражданский процесс. Под ред. *М.К. Треушникова*. М.: «Городец», 2003, էջ 384:

² Ст'я *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևանի համալս. հրատ., Եր., 2001, էջ 434:

տավորությունների արագ և հեշտ կատարումը, խախտված քաղաքացիական իրավունքների շուտափույթ վերականգնումը, կարգապահ էր դարձնում իրենց պարտավորությունների կատարման մեջ թերացող պարտապաններին, մյուս կողմից՝ թեթևացնում էր պարտքի անվիճելի բռնագանձման գործերը քննող դատարանների ծանրաբեռնվածությունը: Կատարողական մակագրությունը պարտապանի կողմից հոժարակամ չկատարելու դեպքում բռնագանձումը կարող էր կատարվել միայն պարտատիրոջ հայցով կայացված դատական վճռի հիման վրա: Նկատի ունենալով, որ շահագրգռված անձինք նոտարի կատարողական մակագրությունները դեպքերի մեծամասնությամբ վիճարկում էին դատարանում հայցային վարույթի կարգով, «Նոտարիատի մասին» ՀՀ գործող օրենքի¹ ընդունմամբ կատարված նոտարիատի և դատարանի միջև իրավասությունների հերթական վերաբաշխման ժամանակ կատարողական մակագրությունների կատարման նոտարական իրավասությունը վերացվեց, այն հանվեց նոտարի կողմից իրականացվող գործողությունների ցանկից:

1985 թ. փետրվարի 27-ին ընդունվեց ՀՍՍՀ Գերագույն Սովետի նախագահության հրամանագիրը «Անչափահաս երեխաների օգտին ալիմենտների բռնագանձման կարգը փոփոխելու վերաբերյալ»²: Հրամանագրի հիմքում դրվեց ալիմենտի բռնագանձման վերաբերյալ անվիճելի գործերը վիճելի գործերից սահմանազատելու նպատակահարմարությունը: Սահմանվեց, որ իրավունքի մասին վեճի առկայության դեպքում գործը քննվում և լուծվում է հայցային վարույթի կարգով, իսկ վեճի բացակայության դեպքում դատավորին վերապահվեց առանց քա-

¹ Ընդունվել է 2001 թ. դեկտեմբերի 4-ին: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2002/2(177), 10.01.2002:

² Տե՛ս ՀՍՍՀ ՊՍ 1985 թ., թիվ 4: Նույնանուն և նույնաբովանդակ հրամանագիր է ընդունվել նաև 1985 թ. փետրվարի 20-ին ՌՍՖՍՀ Գերագույն Սովետի նախագահության կողմից:

ղաքացիական գործ հարուցելու անչափահաս երեխաների համար ալիմենտ գանձելու մասին որոշում կայացնելու իրավունք:

Նշված հրամանագրով Հայաստանի ամուսնալուծման օրենսդրության մեջ ստեղծվեց քննարկվող ինստիտուտի նոր նախատիպ, որը գրականության մեջ դիտարկվում է որպես դատական հրամանի վերածննդի առաջին ուղենիշերից մեկը¹:

Շուկայական տնտեսության անցնելու և եվրաինտեգրման գործընթացներին ներգրավվելու կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության առջև դրվեց արդարադատության մատչելիության ապահովման, քաղաքացիական դատավարության արդյունավետության բարձրացման, դատական ընթացակարգի թեթևացման նպատակով դատական պաշտպանության իրավունքի համապարփակ իրականացումը երաշխավորող դատավարական պարզեցված կառուցակարգերի ներդրման խնդիր:

Վերջինիս լուծման կապակցությամբ ԱԺ-ի կողմից 2004 թ. օգոստոսի 5-ին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով² ՔԴՕ-ը լրացվեց նոր՝ «Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը» վերտառությամբ 36¹-րդ գլխով (հոդվածներ 204¹-204⁸), որը որոշակի առումով այլընտրանքային վարույթ է և՛ ներկայումս գործող արագացված դատաքննության, և՛ նախկինում գործառած նոտարական մակագրությունների ինստիտուտի համեմատ:

Այս ինստիտուտն արդեն, առանձին բացառություններով, գրեթե նույնական է ՌԴ ՔԴՕ՝ «Դատական հրաման» վերտառությամբ 11-րդ գլխով և Գերմանիայի ՔԴՕ՝ «Պարտքի մարումը դատական հրամանի կարգով» վերտառությամբ 7-րդ գրքով կարգավորվող դատական հրամանի ինստիտուտի հետ:

¹ Տե՛ս **Черемин М.А.**, Приказное производство в российском гражданском процессе, М., 2001, 24-25 էջը; Гражданский процесс. Под ред. **М.К. Треушников**. М.: «Городец», 2003, էջ 385:

² Տե՛ս ՀՀՊՏ, 2005/51(423), 12.08.05:

ՀՀ ՔԴՕ-ն վճարման կարգադրության հասկացությունը չի սահմանում, ի տարբերություն ՌԴ ՔԴՕ-ի, որի 121 հոդվածով դատական հրամանը սահմանվում է որպես դատական որոշում, որը կայացվում է դատավորի կողմից միանձնյա, օրենսգրքով նախատեսված պահանջներով պարտապանից դրամական գումարներ բռնագանձելու կամ շարժական գույք վերցնելու վերաբերյալ դիմումների հիման վրա:

ՀՀ օրենսդիրը ՔԴՕ 204¹ հոդվածում նախևառաջ սահմանել է վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթի թույլատրելիության պայմանները: Դրանք են՝ ա) վճարման կարգադրություն թույլատրելի է միայն դրամական պահանջներով, բ) պահանջը պետք է լինի որոշակի, այսինքն՝ պետք է սահմանված լինի կողմերի համաձայնությամբ կամ կարող է ճշգրիտ որոշվել օրենքի կամ պայմանագրի հիման վրա (ՔԴՕ 204¹ հոդվ., մաս 1): Միաժամական նույն հոդվածը սահմանում է, որ կարգադրության վարույթը թույլատրելի չէ, երբ՝ ա) դրամական պահանջը կապված է դեռևս չկատարված հանդիպակաց պարտավորությունների հետ, բ) ներկայացված պահանջի հիմքում ընկած է վարկային պայմանագիրը, և նախատեսված տոկոսադրույթը պայմանագրի կնքման պահին եղել է ավելի, քան օրենքով սահմանված տոկոսադրույթը (ՔԴՕ 204¹ հոդվ., մաս 2):

Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթի թույլատրելիության վերը նշված պայմաններից երևում է, որ, ի տարբերություն ՌԴ ՔԴՕ, վճարման կարգադրությունը թույլատրելի չէ պարտապանից շարժական գույք վերցնելու պահանջներով. այն թույլատրելի է միայն իրենց բնույթով որոշակի դրամական պահանջներով: Դրանով էլ թերևս պայմանավորված է այն հանգամանքը, որ քննարկվող վարույթի արդյունքում կայացվող դատական ակտը ստացել է ոչ թե «դատական հրաման», այլ «վճարման կարգադրություն» անվանումը: Դրանով իսկ օրենսդիրն ընդգծել է նշված դատական ակտի հիման վրա կատարվող պարտավորության դրամական բնույթը՝ բացառելով

պարտապանից գույք պահանջելու գործերով քննարկվող վարույթը կիրառելու հնարավորությունը:

Ըստ ՔԴՕ 204⁶ հոդվածի վճարման կարգադրություն արձակելու դիմումն ամբողջովին մերժելու մասին որոշում չկայացնելու դեպքում դատարանն առանց նիստ հրավիրելու արձակում է վճարման կարգադրություն: Ընդ որում, վճարման կարգադրություն արձակելու դիմումի ենթակա է մերժման այն դեպքերում և այն մասով, որով պահանջը, ըստ դատարանի, առերևույթ հիմնավորված չէ, կամ պահանջը հաստատող ապացույցները կասկածելի են (ՔԴՕ 204⁴ հոդվ.):

Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը կարգավորող նորմերի բովանդակությունից բխում է, որ ***վճարման կարգադրությունը պարտապանից որոշակի դրամական գումարներ բռնագանձելու վերաբերյալ առերևույթ (prima face) հիմնավոր պահանջով առանց դատական նիստ հրավիրելու, բանավոր ապացույցներ հետազոտելու և պահանջի հիմնավորվածությունն ըստ էության ստուգելու, դատարանի կողմից դիմողի ներկայացված առերևույթ արժանահավատ ապացույցների հիման վրա կայացվող դատական ակտ է, որը ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ օրենքով սահմանված ժամկետում դրա վերաբերյալ պարտապանի կողմից առարկություններ չներկայացնելու դեպքում:*** Վճարման կարգադրության վարույթը դատավարագիտության տեսանկյունից կարող է դիտարկվել որպես հրամայական վարույթի տարատեսակ:

Հրամայական վարույթի և դատական հրամանի իրավական բնույթը գրականության մեջ տարակարծությունների տեղիք է տալիս:

Մի խումբ հեղինակներ դատական հրամանը դիտարկում են որպես քաղաքացիական գործերի քննության և լուծման պար-

զեցված ձև:¹ Մյուսներն այն դիտարկում են ոչ թե որպես քաղաքացիական դատավարության տեսակ, այլ որպես այլընտրանքային ընթացակարգ, որն իրականացվում է դատավորի կողմից պարտապանի իրավունքի արագացված պաշտպանության և պահանջի վիճելիությունը կամ անվիճելիությունը պարզելու համար:² Հայ իրականության մեջ ներկայումս մաս տեսակետ է հնչում, թե կարգադրության վարույթի շրջանակներում դատարանը սոսկ տեխնիկական բնույթի գործառույթ է կատարում, որն ուղղված է վեճի առկայությունը բացահայտելուն, ինչն անհարիր է դատական իշխանության մարմնի էությանը, և հնչում են առաջարկներ վարույթի տվյալ տեսակն ընդհանրապես վերացնելու վերաբերյալ:³

Տ.Վ. Սախնովան, Տ.Պ. Շիշմարյովան, կարծիք են հայտնում, որ թեև հրամայական վարույթն ինքնուրույն դատական ընթացակարգ է, նրա էությունն այլ է, դատավարական չէ: Այն դատավարության տեսակ չէ, այլ հատուկ դատական ընթացակարգ, որն ուղղված է նյութական իրավահարաբերության սուբյեկտի անվիճելի նյութաիրավական շահերի պաշտպանությանը: Հա-

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ **Загайнова С.К.** Судебный приказ как форма реализации судебной власти в гражданском процессе // Современная доктрина гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства: теория и практика. Сб. науч. статей. - Краснодар, СПб., 2004, էջ 530, **Решетникова И.В., Ярко В.В.** Гражданское право и гражданский процесс в современной России. Екатеринбург, 1999, էջ 182, **Решетняк В.И., Черных И.И.** Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе. - М., 1997, էջ 41, **Сысоев Д.В.** Реализация права на судебную защиту в приказном производстве в общих судах. Автореф. дисс. ... к.ю.н. - Минск, 2006, էջ 4:

² Տե՛ս **Гражданское процессуальное право: Учебник. Под ред. М.С. Шакарян. М., 2004, էջ 298:**

³ Տե՛ս ՀՀ դատավարական օրենսդրության բարելավման հայեցակարգի և համապատասխան մախագծերի մշակման մպատակով ՀՀ մախագահի 17.12.2007 թ. կարգադրությանը ստեղծված աշխատանքային խմբի մշակած և ներկայումս արդարադատության մախարարության կողմից շրջանառության մեջ դրված ՀՀ վարչական դատավարության և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի մախագծի հիմնավորումները:

մապատասխանաբար, եթե հայցային և հատուկ վարույթներում առաջին հերթին իրացվում է արդարադատություն իրականացնելու գործառույթը, և դրանք հանդես են գալիս դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման դատավարական միջոցներ, ապա հրամայական վարույթի դեպքում այդ մասին խոսք անգամ չի կարող:¹

Ն.Ա. Գրոնոշինայի բնորոշմամբ հրամայական վարույթը դատարանի իրավակիրառական գործունեություն է, որն իրականացվում է օրենքով սահմանված պարզեցված ընթացակարգի շրջանակներում և ուղղված է օրենքով նախատեսված դեպքերում պարտապանից դրամական գումարների բռնագանձմանը կամ շարժական գույքը վերցնելուն: Ըստ հեղինակի այն դժվար է բնորոշել որպես դատավարության տեսակ, քանի որ հրամայական վարույթն իրականացվում է քաղաքացիական դատավարական ձևի շրջանակներից դուրս՝ օրենքով սահմանված որոշակի ընթացակարգի պահպանմամբ²:

Միասնական կարծիք չկա նաև դատական հրամանի իրավական բնույթի վերաբերյալ: Հեղինակների մի մասն այն դիտարկում է որպես դատական ակտ, որում իրացվում է դատական իշխանությունը³, մյուսները՝ որպես դատարանի վճռի «փոխնակ»⁴, երրորդները՝ որպես «դատավարական ձևից դուրս

¹ Տե՛ս **Сахнова Т.В., Шишмарева Т.П.** О судебных процедурах в цивилистическом процессе, или к вопросу о дифференциации процессуальной формы // Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства. Сб. науч. статей. – Краснодар, СПб., 2005, էջ 53:

² Տե՛ս Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. **М.С. Шакарян.** М.: «Проспект», 2003, էջ 242:

³ Տե՛ս, օրինակ՝ **Решетняк В.И., Черных И.И.** Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе. М., 1997, էջ 50-51:

⁴ Տե՛ս **Масленникова Н.И.** Судебный приказ // Российский юридический журнал. 1996, № 3, էջ 40:

կայացվող և արդարադատության ակտեր չհանդիսացող որոշումներ»¹:

Ն.Ի. Մասլեննիկովայի կարծիքով դատական հրամանը դատարանի վճռի փոխնակ է (суррогат) և չի դասվում իրավակիրառ ակտերի թվին, քանի որ այն արձակելիս դատարանն իրավակիռական գործունեության հիմնական փուլերը չի անցնում լրիվ ծավալով չի պարզում գործի փաստական հանգամանքները (պարտապանի դիրքորոշումը չի քննարկվում), իրավահարաբերության իրավաբանական որակում չի կատարում (այն ունի միակողմանի բնույթ, հենվում է բացառապես պարտատիրոջ կողմից տրամադրված տեղեկատվության վրա):² Է.Ս. Մուրադյանի կարծիքով դատական հրամանը արդարադատության ակտ չէ, սակայն ունի կատարողական փաստաթղթի ուժ:³

Հրամայական վարույթի իրավական բնույթի վերաբերյալ արտահայտվել է նաև հակառակ տեսակետը, ըստ որի հրամայական վարույթի իրականացումն ընդհանուր հայցային դատավարական ձևի շրջանակներից դուրս արգելք չի հանդիսանում այն դատավարության ինքնուրույն, հատուկ և պարզեցված տեսակ համարելու, իսկ դատական հրամանն էլ դատական ակտի ինքնուրույն տեսակ դիտարկելու համար⁴: Հայ հեղինակների դիրքորոշումն առավել համահունչ է վերջին տեսակետին⁵, որն առավել հիմնավորված ենք համարում նաև մենք՝ հետևյալ պատճառներով:

¹ Տե՛ս **Громошина Н.А.** Упрощение процесса: все ли сделано правильно? // Lex Russica. Научные труды МГЮА. 2004, № 1, էջ 185:

² Տե՛ս **Масленникова Н.И.** Судебный приказ // Российский юридический журнал. 1996, № 3, էջ 40:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 213:

⁴ Տե՛ս Гражданский процесс. Под ред. **В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота.** М., 2001, էջ 313:

⁵ Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Չ.**, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում (պատմաիրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևանի համլս. հրատ., Եր., 2001, էջեր 433-437:

Իր նպատակային ուղղվածությամբ և մի շարք այլ հատկանիշներով վճարման կարգադրությունն ըստ էության չի տարբերվում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերից: Չնայած նրան, որ կարգադրության վարույթը հայցային ու մյուս հատուկ վարույթների համեմատ ինքնուրույն, պարզեցված վարույթ է և ամմիջականորեն ուղղված չէ գործի փաստական հանգամանքները պարզելուն, վճարման կարգադրությունը կատարում է գործը լուծող դատական ակտի գործառույթներ, քանզի վճարման կարգադրության՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ ստանալուց հետո վիճելի իրավահարաբերությունը դառնում է անվիճելի, կարգադրությամբ սահմանված դրամական պարտականությունը՝ ենթակա հարկադիր կատարման, ու միաժամանակ բացառվում է տվյալ պահանջով և միևնույն հիմքերով կրկին դատարան դիմելու հնարավորությունը, որի հետևանքով նախկինում վիճելի նյութաիրավական հարաբերությունը խիստ որոշակիանում է, ձեռք է բերում կայունություն և համապարտադիրություն:

Չի կարելի համաձայնվել նաև արտահայտված այն կարծիքին, թե դատական հրամանը վճռի «փոխնակ» է և իրավակիրառ ակտ չի հանդիսանում: Նման դիրքորոշումն էականորեն նսեմացնում է դատական հրամանի՝ որպես քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքների պաշտպանությունն ապահովող արդարադատության ակտի նշանակությունը:

Դատական հրամանն արձակվում է օրենքով կարգավորված, թեկուզև պարզեցված, սակայն որոշակի դատավարական ձևով: Այլ դատական ակտերի նման այն արձակվում է պետական իշխանության մարմնի՝ դատարանի կողմից: Կարգադրության վարույթում իրացվում է դատական իշխանության հիմնական գործառույթը՝ արդարադատության իրականացումը: Չնայած դատական հրամանի արձակման ընթացակարգը վճռի կայացման համեմատ պարզեցված է, դա չի զրկում նրան արդարադատության ակտի հատկանիշներից: Արդարադատությունը

բնութագրվում է ոչ թե կատարվող դատավարական գործողությունների քանակով կամ ծավալով, այլ նրանով, թե որքանով են այդ ընթացակարգի շրջանակներում նվաճվում քաղաքացիական դատավարությունում դատական իշխանության առջև այսօր դրված նպատակները:¹ Դատական հրամանի արձակմամբ ապահովվում է պարտատիրոջ իրավունքների իրականացումը, ուստի կարելի է պնդել, որ տվյալ դեպքում նա ստանում է դատական պաշտպանություն:

Չի կարելի համաձայնվել արտահայտված այն կարծիքին, թե կարգադրության վարույթի շրջանակներում դատարանը սուկ տեխնիկական բնույթի գործառույթ է կատարում: Տվյալ կարծիքի կողմնակիցները, փորձելով հիմնավորել իրենց դիրքորոշումը, նշում են, որ դատարանը կոչված է արդեն իսկ ծագած վեճի վերաբերյալ գործ քննելու, իսկ քանի որ դատարանը վեճի առկայությունը բացահայտելու մարմին չէ, կարգադրության վարույթն անհարիր է դատական իշխանության մարմնի էությանը և պետք է վերացվի²: Այն, որ պարտապանի կողմից արձակված վճարման կարգադրության դեմ առարկություն ներկայացնելը վկայում է վեճի առկայության մասին և հանգեցնում է վճարման կարգադրության վերացման, մեր կարծիքով, ամենևին էլ չի նշանակում, որ վճարման կարգադրությունն արձակվում է վեճի առկայությունը կամ բացակայությունը պարզելու նպատակով. դատարանի նպատակը խախտված, սակայն առերևույթ վիճարկման ոչ ենթակա իրավունքի պաշտպանությունն է: Հակառակ դեպքում նման նպատակ կարող ենք վերագրել նաև հատուկ վարույթների բոլոր գործերին, որոնք ունեն անվիճելի, միակողմանի բնույթ, և որոնց ընթացքում վեճ ծագելու դեպքում դատա-

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. – Екатеринбург, 2008, էջ 307:

² Տե՛ս ՀՀ վարչական դատավարության և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին վերը հիշատակված օրենքի նախագծի հիմնավորումները:

րանը պարտավոր է դիմումն առանց քննության թողնելու մասին որոշում կայացնել: Դատարանի առաքելությունը, մեր կարծիքով, չի հանգում բացառապես վեճերի ըստ էության քննության և լուծման միջոցով խախտված և վիճարկվող իրավունքների պաշտպանությանը: Դատարանը խախտված իրավունքների պաշտպանություն կարող է իրականացնել նաև այն դեպքերում, երբ այդ սուբյեկտիվ պարտականությունը չի վիճարկվում այն կողմ անձի կողմից, ունի անվիճելի բնույթ, սակայն առկա է այն հարկադրաբար կատարելու համար անվիճելի հիմքեր ստեղծելու անհրաժեշտություն: Վեճի հնարավոր (առերևույթ) բացակայությունն էլ հիմք է հանդիսանում գործը պարզեցված կարգով՝ առանց դատական միստ հրավիրելու և վճիռ կայացնելու լուծելու համար:

Վարույթի քննարկվող տեսակի կարևորությունը, արդյունավետությունը և կենսունակությունն ընդգծվում է մի շարք դատավարագետների կողմից¹: Իր հերթին, ՔԴՕ՝ «Վճարման կարգադրություն արձակելու գործերի վարույթը» վերտառությամբ 36¹-րդ գլխի կիրառման ավելի քան հնգամյա պրակտիկայի վերաբերյալ հրապարակված դատական վիճակագրության տվյալները ցույց են տալիս, որ վարույթի քննարկվող տեսակի իրավական կարգավորումն արդարացված է, իսկ քաղաքացիական գործերի լուծման տվյալ պարզեցված ընթացակարգը՝ խիստ արդյունավետ: Այսպես՝ 2006 թվականին Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի դատարաններն արձակել են 24974 վճարման կարգադրություններ, որոնցից չվիճարկվելու հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ են ստացել 17447-ը, իսկ 2007 թվականին՝ 49540 վճարման կարգադրություններ,

¹ Տե՛ս օրինակ, **Жуйков В.М.** Проблемы гражданского судопроизводства. М., 2001, էջեր 62-63, Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. **М.С. Шакарян.** М.: Проспект, 2003, էջ 242:

որոնցից օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ են ստացել 28549-Ո՞¹:

Քննարկվող ինստիտուտի ներդրումն անշուշտ, դրական երևույթ է: Այն խախտված սուբյեկտիվ իրավունքների արագ և ռեալ դատական պաշտպանության մասին սահմանադրական դրույթների իրացման կարևորագույն երաշխիքներից է, որը միևնույն ժամանակ հնարավորություն է տալիս բեռնաթափել ընդհանուր իրավասության դատարաններին, նրանց ազատել մասնավոր վեճերը քննելու բարդ ու ծախսատար դատավարական ձևից, գործերի քննության ընդլայնված ընթացակարգից, ապացույցների հետազոտումից, բարձրացնում է դատական ակտերի դերը, ուժեղացնում է իրավունքի նախականխիչ գործառույթը, իրավունքի սուբյեկտների մոտ դաստիարակում է իրենց վրա վերցրած պարտավորությունները ժամանակին կատարելու պատասխանատվություն և այլն:

Ն.Ա. Գրոմոշինան գտնում է, որ դատական հրամանը, վճռի հետ շատ ընդհանրություններ ունենալով հանդերձ, նրա տարատեսակ չի հանդիսանում²: Ըստ հեղինակի դատական հրամանն ավելի նվազ իրավաբանական ուժ ունի, քան դատարանի վճիռը, որովհետև ՔԴՕ-ն նախատեսում է դրա վերացման պարզեցված կարգ: Եվ իրոք, եթե պարտապանը սահմանված ժամկետում առարկություն է ներկայացնում, վճարման կարգադրությունը վերանում է (ՔԴՕ 204.7 հոդվ.), ՌԴ-ում էլ դատարանն իր որոշմամբ վերացնում է դատական հրամանը, եթե դրա կատարման վերաբերյալ սահմանված ժամկետում դատարանը ստա-

¹ Տե՛ս ԶԳ առաջին ատյանի դատարանների կողմից վճարման կարգադրություն արձակելու վարույթների ընթացքի մասին 2006 թ. հաշվետվությունը, ԶԳ առաջին ատյանի դատարանների և տնտեսական դատարանի կողմից վճարման կարգադրություն արձակելու վարույթների ընթացքի մասին 2007 թ. հաշվետվությունը // Դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայք՝ www.court.am:

² Տե՛ս Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. **М.С. Шакарян**. М.: «Проспект», 2003, էջ 243:

նում է պարտապանի առարկությունները (ՌԴ ՔԴՕ 129 հոդվ.): Սակայն չի կարելի համաձայնվել Ն.Ա. Գրոմոշինայի այն տեսակետին, թե դատական հրամանը (ՀՀ-ում՝ վճարման կարգադրությունը) ավելի նվազ իրավաբանական ուժ ունի, քան դատարանի վճիռը՝ հաշվի առնելով ՔԴՕ 204.8 հոդվածի դրույթը, ըստ որի այն դեպքում, երբ պարտապանի կողմից վճարման կարգադրության ստացման մասին հետադարձ ծանուցումը (տեղեկացումը) ստանալու օրվանից հետո՝ երեք շաբաթվա ընթացքում, դատարանն առարկություն չի ստանում կամ ստանում է առարկություն, որը պատասխանողն ուղարկել է երկշաբաթյա ժամկետի խախտմամբ, ապա վճարման կարգադրությունը ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման: Գրեթե նույնաբովանդակ կանոն է սահմանվում ՌԴ ՔԴՕ 130 հոդվածով: Օրինական ուժի մեջ մտած՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի ուժ ստացած վճարման կարգադրությունը առաջացնում է վճռի օրինական ուժի իրավական գրեթե բոլոր հետևանքները, բացառությամբ նախադատելիության (քանի որ քննարկվող դատական ակտով դատարանը փաստեր չի հաստատում):

Փորձելով հիմնավորել իր տեսակետը՝ Ն.Ա. Գրոմոշինան մատնանշում է այն հանգամանքը, որ վճիռը ոչ միայն նյութական իրավունքի նորմի կիրառման ակտ է, այլ նաև մանրակրկիտ կերպով կարգավորված բարդ քաղաքացիադատավարական ձևի արդյունք, որի շրջանակում ընթանում է քաղաքացիական գործերի քննությունը և լուծումը, մինչդեռ դատական հրամանը կայացվում է առանց որևէ դատական քննության՝ պարզեցված կարգով¹: Գտնում ենք, որ, թեև նշված փաստարկն ինքնին վիճարկման ենթակա չէ, այդուհանդերձ, չի կարող վկայել դատական հրամանի (վճարման կարգադրության) վճռի համեմատ ավելի նվազ իրավաբանական ուժի մասին: Այն ընդամենը բացա-

¹ Стѣи Гражданское процессуальное право России. Учебник. М.: «Былина», 1999, էջեր 214-215:

ռում է դատական հրամանի (վճարման կարգադրությամ) և այլ դատական ակտերի, այդ թվում՝ վճռի նույնացումը:

Այս տեսանկյունից ողջունելի ենք համարում ՀՀ ՔԴՕ 13 հոդվածի գոյությունը: Վերջինս սահմանում է քաղաքացիական գործերով կայացվող դատական ակտերի տեսակները՝ որպես այդպիսիք նշելով վճիռները, որոշումները և վճարման կարգադրությունները:

ԳԼՈՒԽ II.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԿԱՅԱՑՎՈՂ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐԸ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

§1. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտերին ներկայացվող պահանջները

Դատական ակտերը, որպես արդարադատություն իրականացնող պետական իրավասու մարմնի իրավակիրառ ակտեր, պետք է համապատասխանեն որոշակի պահանջների: Օրենսդրությունը և դատական պրակտիկան, հաշվի առնելով դատական ակտերի իրավապահպան, իրավակիրառ, կարգավորիչ, նախականիչ և դաստիարակչական բնույթը, ելնելով դրանց հեղինակությունը և կայունությունն ապահովելու անհրաժեշտությունից, դատական ակտերին ներկայացնում են որոշակի պահանջներ:

Դատական ակտերին ներկայացվող պահանջները դատավարագիտության մեջ խորը վերլուծությունների և բանավեճերի առարկա են հանդիսացել:¹ Ներկայումս դրանց անհրաժեշտությունը և հատկապես շրջանակը գրեթե կասկած չի առաջացնում: Տեսության մեջ քննարկվում է դատական ակտերին ներկայացվող պահանջները միասնականացնելու, դատական պրակտիկայի և Եվրոպական դատարանի նախադեպային վճիռ-

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ **Гурвич М.А.** Судебное решение (теоретические проблемы). – М., 1976, **Вукот М.А., Зайцев И.М.** Гражданский процесс: Курс лекций. – Саратов. 1998, **Ткачев Н.И.** Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам. – Саратов, 1987, **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., – Екатеринбург, 2008, **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008 և այլն:

ների նշանակության բարձրացման կապակցությամբ դրանք որոշակիորեն վերաիմաստավորելու նպատակահարմարության հարցը:¹

Դատական ակտերին ներկայացվող պահանջների օրենսդրական ամրագրումն անհրաժեշտ է հետևյալ պատճառներով՝

- նման պահանջները հանդիսանում են այն դատավարական ձևի անքակտելի տարրը, որով իրականացվում է քաղաքացիական գործի քննությունը և լուծումը,

- դատական ակտերը սահմանված պահանջներին համապատասխան կայացնելն ապահովում է դրանց կայունությունը և նպաստում է դատական իշխանության հեղինակության մեծացմանը, քաղաքացիներին և կազմակերպություններին իրավունքի նորմերը, այլ անձանց իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը, պատիվը և արժանապատվությունը հարգելու ոգով դաստիարակելու նպատակի իրականացմանը,

- գործին մասնակցող անձանց թույլ են տալիս կոնկրետ գործով կայացված դատական ակտերն օրենքով սահմանված պահանջների հետ համադրելու միջոցով գնահատելու կոնկրետ քաղաքացիական գործի քննության և լուծման կապակցությամբ դատարանի գործունեությունը,

- դրանք հանդիսանում են դատական ակտերը վերաքննության և վճռաբեկության կարգով ստուգելու և վերանայելու չափանիշներ (բողոքարկվող դատական ակտերի համապատասխանությունն օրենքով սահմանված պահանջներին ստուգելու համար վերադաս դատական ատյանները պետք է հստակ պատկերացումներ ունենան դատական ակտին ներկայացվող պահանջների վերաբերյալ):²

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Автореферат дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջեր 22-23:

² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 22:

Ուշագրավ է, որ ՀՀ ՔԴՕ-ն չի սահմանում բոլոր տեսակի դատական ակտերին ներկայացվող ընդհանուր պահանջներ: Փոխարենը դրանք ուղղակիորեն սահմանվում են առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի համար: Այսպես, ՔԴՕ 130 հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանի վճիռը պետք է լինի օրինական և հիմնավորված: Սակայն, ինչպես կնկատենք հետագա շարադրանքի ընթացքում, օրինական և հիմնավորված պետք է լինի ոչ միայն վճիռը, այլ նաև գործի քննության ընթացքում դատարանի կողմից կայացվող միջանկյալ դատական ակտերը: Օրինական և հիմնավորված պետք է լինեն նաև վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանի դատական ակտերը: Տվյալ միտքն ուղղակիորեն բխում է այն հանգամանքից, որ ՀՀ-ում օրինականությունը երկրի հիմնական օրենքի մակարդակով հռչակված է որպես հիմնական սկզբունք:

Մեր կարծիքով, չնայած դատական ատյանների կողմից կայացվող տարբեր դատական ակտերի իրավական բնույթի և նշանակության մեջ առկա տարբերություններին, դրանց ներկայացվող պահանջները հարկավոր է միասնականացնել և իրավական կարգավորման ենթարկել ՔԴՕ-ի միևնույն գլխի շրջանակներում՝ հաշվի առնելով դրանց ընդհանուր նպատակային ուղղվածությունը՝ արդարադատության իրականացումը և իրավունքի պաշտպանությունը, որը գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերում արտահայտվում է ուղղակիորեն, իսկ գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի դեպքում՝ անուղղակիորեն:

Օրենքը դատական ակտերին ներկայացվող օրինականության և հիմնավորվածության պահանջների բովանդակությունն ուղղակիորեն չի ամրագրում: Այդ իսկ պատճառով գրեթե բոլոր դատավարագետներն այդ պահանջների բովանդակությունը բացահայտում են դատական ակտերը բեկանելու օրենսդրորեն

սահմանված հիմքերի և դատավարական օրենսդրության մի շարք այլ նորմերի վերլուծության միջոցով:¹

Ղատական ակտի օրինականությունը: *Վճիռն օրինական է, եթե կայացվել է գործով կիրառման ենթակա համապատասխան դատավարական և նյութական իրավունքի նորմերի պահանջների պահպանմամբ:* Այլ կերպ ասած՝ օրինական է համարվում այն վճիռը, որը՝

ա) դատարանի կողմից կայացվել է քաղաքացիական դատավարական ձևի պահանջներին խիստ համապատասխան իրականացված դատավարական գործունեության արդյունքում, այսինքն՝ դատավարության նորմերի պահանջների պահպանմամբ,

բ) հիմնված է դատարանի կողմից վարույթի առարկայի՝ վիճելի նյութական իրավահարաբերության նկատմամբ նյութական իրավունքի նորմերի ճիշտ կիրառման վրա,

գ) պարունակում է կողմերի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ դատարանի՝ օրենքի, այլ իրավական ակտերի, պայմանագրի և գործարար շրջանառության սովորույթների վրա հիմնված ըստ էության ճիշտ հետևություններ:

Ղատավարական նորմերի պահանջների պահպանումը և ճիշտ կիրառումը: Ղատավարության ընթացքում դատավարական նորմերն իրացվում են տարբեր ձևերով: Տեսաբանների կողմից նշվում են դատավարական նորմերի իրացման այնպիսի ձևեր, ինչպիսիք են կիրառումը, պահպանումը, կատարումը և օգտագործումը:² *Կիրառումն* ուղղված է դատավարության մասնակիցների գործունեության կարգավորմանը և իրականացվում է բացառապես դատարանի կողմից միջանկյալ դատական ակ-

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջ 432:

² Ավելի մանրամասն տե՛ս **Мельников А.А.** Советский гражданский процессуальный закон. - М., 1973, 13-20, 123 էջերը:

տերի կայացման միջոցով: Դատավարական նորմերի կիրառումը բնութագրում է նաև դատարանի գործունեությունը քաղաքացիական գործը քննելու և ըստ էության լուծելու կապակցությամբ, ինչն արտացոլվում է վճռի պատճառաբանական մասում: *Պահպանումն* ուղղված է արգելող նորմերի իրացմանը (օրինակ՝ ոչ թույլատրելի ապացույցներով գործի հանգամանքները հաստատելու կամ հերքելու անթույլատրելիությունը – ՔԴՕ 51 հոդվ., մաս 1): *Կատարումը* պարտավորեցնող նորմերի իրացման ձևն է (օրինակ՝ օրենքով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում ինքնաբացարկ հայտնելու դատավորի պարտականության - ԴՕ 91 հոդվ.): Դատավարական իրավունքի *օգտագործումը* վերաբերում է այն դեպքերին, երբ դատավարության սուբյեկտն իրականացնում է իր իրավունքը (օրինակ՝ գործին մասնակցող անձն իրականացնում է ՔԴՕ 28-րդ հոդվածով իրեն վերապահված դատավարական իրավունքները, դատարանը հրավիրում է նախնական դատական նիստ – ՔԴՕ 149.8 հոդվ., մաս 1):

Դատավարական նորմերի իրացման նշված ձևերի առանձնահատկությունը նրանում է, որ դրանցից յուրաքանչյուրի իրականացումը հնարավոր է բացառապես դատարանի իրավակիրառ միջնորդավորող գործունեությունն արտացոլող դատական ակտերի կայացման միջոցով: Այդ իսկ պատճառով վճռի օրինականության պահանջը, նախ և առաջ, ենթադրում է դատարանի կողմից դատավարական նորմերի ճիշտ կիրառում: Սակայն դատական սխալը կարող է կապված լինել նաև արգելող նորմի չպահպանման կամ պարտավորեցնող նորմի չկատարման, կամ կիրառման ենթակա դատավարական նորմը չկիրառելու հետ: Այդ իսկ պատճառով դատական ակտը համարվում է օրինական, եթե դատարանի կողմից պահպանվել, կատարվել և ճիշտ են կիրառվել դատավարական իրավունքի նորմերը: Եվ պատահական չէ, որ դատական ակտը բեկանելու համապատասխան հիմքը ձևակերպելիս օրենսդիրն օգտագործել է «դատավարական

իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը» արտահայտությունը, որի շրջանակներում «նորմի խախտում» բառակապակցությունը ենթադրում է դատավարական նորմի պահանջների չպահպանում և/կամ չկատարում, իսկ սխալ կիրառումը՝ համապատասխան նորմի չկիրառում կամ կիրառում այն դեպքերում, երբ այդ նորմը չպետք է կիրառվեր, կամ ոչ այն նորմի կիրառում, որը պետք է կիրառվեր, կամ կիրառված նորմի սխալ մեկնաբանություն:

ՀՀ ՔԴՕ 228 հոդվածով օրենսդիրը սահմանել է դատական ակտերը բեկանելու հիմքերի երկու խումբ՝ 1) վճռի բեկանման անվերապահ հիմքեր և 2) որոշակի պայմանի առկայության դեպքում վճռի անօրինականության հանգեցնող և այն բեկանելու հիմք հանդիսացող հանգամանքներ:

Վճիռը բեկանելու անվերապահ հիմքերը նշվում են ՔԴՕ 228 հոդվածի 2-րդ մասում, որի համաձայն վճիռը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե՝

- 1) դատարանը գործը քննել է ոչ օրինական կազմով.
- 2) դատարանը գործը քննել է գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկի բացակայությամբ, որը պատշաճ ձևով չի տեղեկացվել նիստի ժամանակի և վայրի մասին.
- 3) վճիռը ստորագրել է ոչ այն դատավորը, որը կայացրել է այն.
- 4) վճիռը կայացրել է ոչ այն դատավորը, որը մտնում է գործը քննող դատարանի կազմի մեջ.
- 5) գործից բացակայում է դատական նիստի արձանագրությունը:

Օրենքում թվարկված խախտումները միշտ հանգեցնում են կայացված վճռի անօրինականության, քանի որ աղավաղում են վճռի էությունը:¹

¹ Տե՛ս **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. М.: Волтерс Клувер, 2008, էջ 436:

Ինչ վերաբերում է վճիռը բեկանելու այն հիմքերին, որոնք վճռի անօրինականության են հանգեցնում բացառապես օրենքով նախատեսված որոշակի պայմանի առկայության դեպքում¹, դրանք ձևակերպված են ՔԴՕ 228 հոդվածի 1-ին մասում, որի համաձայն դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը վճռի բեկանման հիմք է, եթե հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել գործի սխալ լուծման:

Ուշագրավ է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով բողոքը քննող դատարանն է որոշում, թե դատավարական իրավունքի նորմերի կոնկրետ խախտումը ինչպես է ազդել գործի ճիշտ լուծման վրա: Միաժամանակ դատական ակտը վերանայող դատարանը չի կարող անտեսել ՔԴՕ 228 հոդվածի 1-ին մասի պահանջն այն մասին, որ դատարանի՝ ըստ էության ճիշտ վճիռը չի կարող բեկանվել միայն ձևական նկատառումներով: Բանը նրանում է, որ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումները շատ դեպքերում ազդեցություն չեն ունենում դատարանի վերջնական եզրակացությունների վրա (օրինակ, եթե դատարանը, առանց օրենքով սահմանված հիմքերի, բազմիցս հետաձգել է գործի դատաքննությունը կամ խախտել է հայցի ապահովման դատավարական կարգը, հարցաքննել է վկաների, որոնց ցուցմունքները չեն վերաբերում գործին): Նման դեպքերում, եթե գործն ըստ էության ճիշտ է լուծվել, ապա դրանք հիմք չեն վճռի բեկանման համար, հակառակ դեպքում մենք գործ կունենանք վճիռը ձևական նկատառումներով բեկանելու հետ:

Քաղաքացիական դատավարության տեսության մեջ չի մշակվել այն չափանիշը, որը թույլ է տալիս որոշել, թե որ դեպքերում դատավարական իրավունքի նորմի խախտումը կարող է հանգեցնել գործի սխալ լուծման, թեև առերևույթ չի հանգեցրել:

¹ Այդ հիմքերը դատավարական գրականության մեջ կոչվում են նաև «վճռի բեկանման պայմանական հիմքեր»: Տե՛ս, օրինակ՝ *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 575:

Ինչպես իրավացիորեն նշում է Տ.Վ. Սախնովան, որպես այդպիսի չափանիշ կարող են դիտարկվել դատական պաշտպանության օրենքով ամրագրված երաշխիքները: Եվ իրոք, եթե այդ երաշխիքները խախտվում են (օրինակ՝ մրցակցությունը, կողմերի իրավահավասարությունը, թարգմանչի, ներկայացուցչի միջոցով դատավարությանը մասնակցելու իրավունքը), այդ հանգամանքը կարող է հանգեցնել գործի սխալ լուծման, և հակառակը, եթե դատավարական օրենսդրության պահանջների խախտումը կապված չէ կողմի դատավարական շահերի պաշտպանության երաշխիքների հետ, այն կարող է դիտարկվել որպես ոչ էական, գործի սխալ լուծման չհանգեցնող:¹

Օրինակ, եթե դատարանը հայցը մերժող վճիռ է կայացրել մի գործով, որով հայցվորը պատշաճ կերպով չի ծանուցվել դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին, սակայն գործի դատաքննությանը ներկայացել է, դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին ծանուցված չլինելու հիմքով հայցվորի կողմից դատարանի վճիռը բողոքարկելու դեպքում բեկանման հիմքերը պետք է առկա համարել, քանի որ դատարանի կողմից թույլ է տրվել քաղաքացիական դատավարության սկզբունքների (մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության) և դրանց երաշխիքների կոպիտ խախտում, որը կարող էր հանգեցնել գործի սխալ լուծման, թեև առերևույթ չի հանգեցրել: Չէ՞ որ տվյալ դեպքում հայցվորը զրկվել է դատաքննությանը պատշաճ կերպով նախապատրաստվելու, անհրաժեշտ ապացույցներ ձեռք բերելու, բանհմաց ներկայացուցչի գործի վարումը հանձնարարելու հնարավորությունից: Սակայն, եթե նույն իրավիճակում հայցը բավարարվում է, և, հիմք ընդունելով հայցվորին չծանուցելու փաստը, վճիռը բողոքարկում է պատասխանողը, որի պաշտպանության երաշխիքները չեն խախտվել, թույլ տրված

¹ См.и **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. М.: «Волтерс Клувер», 2008, т.2 434:

խախտումը չի կարող գնահատվել որպես գործի սխալ լուծման հանգեցնող:

Նյութական իրավունքի նորմերի պահպանումը և ճիշտ կիրառումը: Գործի ըստ էության լուծումը ենթադրում է դատավարության առարկայի՝ վիճելի իրավահարաբերության նկատմամբ նյութական իրավունքի նորմերի կիրառում: Չնայած այն հանգամանքին, որ տվյալ դեպքում օրենսդիրն օգտագործում է «նյութական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը» ձևակերպումը, դատավարության մեջ նյութական իրավունքի նորմերի իրացման միակ ձևը իրավական նորմերի (այդ թվում՝ արգելող նորմերի) կիրառումն է:¹

Վեճն ըստ էության լուծելու համար դատարանը քաղաքացիական դատավարական ձևի պահանջներին խիստ համապատասխան իրականացված դատավարական գործունեության արդյունքում (դատավարական նորմերի պահանջների պահպանմամբ ու ճիշտ կիրառմամբ) պետք է պարզի վիճող կողմերի իրական հարաբերությունները, տա դրանց իրավաբանական ճիշտ որակումը, գտնի այն նորմը կամ նորմերը, որոնք կարգավորում են տվյալ վիճելի իրավահարաբերությունը, ճիշտ մեկնաբանի (պարզաբանի) վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմի (նորմերի) բովանդակությունը, դրանց հիման վրա պարզի կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների ծագման, փոփոխման կամ դադարման հիմք հանդիսացող հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը և ըստ էության ճիշտ հետևություններ անի կողմերի իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ՝ դրանք դատավարական օրենքով սահմանված կարգով ձևակերպելով վճռում:

Դատարանի վճիռը չի կարող ճանաչվել օրինական, եթե նշված գործընթացի տարրերից որևէ մեկում արատ է թույլ

¹ Տե՛ս **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջ 436:

տրվել, այլ կերպ ասած՝ սխալ են կիրառվել նյութական իրավունքի նորմերը:

Նյութական իրավունքի նորմերը սխալ կիրառելու հիմքով դատական ակտը բեկանելու հիմքերը թվարկված են ՔԴՕ 227 հոդվածում, ըստ որի՝ նյութական իրավունքի նորմը համարվում է խախտված կամ սխալ կիրառված, եթե դատարանը՝

1) չի կիրառել այն օրենքը կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը, որը պետք է կիրառել:

2) կիրառել է այն օրենքը կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը, որը չպետք է կիրառել:

3) սխալ է մեկնաբանել օրենքը կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը:

Ուշագրավ է, որ նյութական իրավունքի նորմերի խախտման կամ սխալ կիրառման նշված դրսևորումները թվարկելիս օրենսդիրը որոշակի բացթողում է թույլ տվել: Մասնավորապես, ՀՀ քաղ. օր. 7-րդ և 9-րդ հոդվածների բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է, որ քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների կարգավորման աղբյուր են հանդիսանում ոչ միայն իրավական ակտերը, այլ նաև գործարար շրջանառության սովորույթները՝ ձեռնարկատիրական գործունեության որևէ բնագավառում ձևավորված և լայնորեն կիրառվող օրենսդրությամբ չնախատեսված վարքագծի կանոնները (Քաղ. օր. 7 հոդվ., մաս 1), որոնք ենթակա են կիրառման բոլոր այն դեպքերում, երբ վիճելի հարաբերություններն ուղղակիորեն կարգավորված չեն օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ (Քաղ. օր. 9 հոդվ., մաս 1): Գործարար շրջանառության սովորույթներով քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների կարգավորման մասին օրենքի ուղղակի ցուցումներ են պարունակվում, օրինակ՝ Քաղ. օր. 347, 349, 353, 437, 443 հոդվածներում: Այսպես, Քաղ. օր. 347 հոդ-

վածի համաձայն՝ պարտավորությունները պետք է կատարվեն պարտավորության պայմաններին, օրենքին և այլ իրավական ակտերի պահանջներին համապատասխան, իսկ նման պահանջների ու պայմանագրերի բացակայության դեպքում՝ գործարար շրջանառության սովորույթներին համապատասխան: Կամ, ըստ Քաղ. օր. 349 հոդվածի, պարտատերն իրավունք ունի չընդունել պարտավորության մաս առ մաս կատարումը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով, պարտավորության պայմաններով և չի բխում գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության տևությունից:

Հիմք ընդունելով ասվածը՝ կարելի է ենթադրել, որ վեճի լուծման ժամանակ դատարանը կարող է խախտել կամ սխալ կիրառել ոչ միայն օրենքը, միջազգային պայմանագիրը կամ այլ իրավական ակտը, այլ նաև այդպիսին չհանդիսացող գործարար շրջանառության սովորույթը, ինչը ևս կարող է հանգեցնել գործի սխալ լուծման: Նման իրավիճակում ՔԴՕ 227 հոդվածում օրենքի, միջազգային պայմանագրերի և այլ իրավական ակտերի հետ մեկտեղ գործարար շրջանառության սովորույթները չնշելը, մեր կարծիքով, ոչնչով արդարացված չէ: Ուստի գտնում ենք, որ ՔԴՕ 227 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերում անհրաժեշտ է «իրավական այլ ակտերը» բառերից հետո ավելացնել «կամ գործարար շրջանառության սովորույթը» բառերը: Կարելի է նաև «օրենքը կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը» արտահայտության փոխարեն օգտագործել «իրավական նորմը» բառակապակցությունը:

Անդրադառնանք նյութական իրավունքի նորմերի խախտման կամ սխալ կիրառման առանձին դրսևորումների վերլուծությանը:

Կիրառման ենթակա իրավական նորմի չկիրառումն առկա է այն դեպքերում, երբ դատարանը վճռի հիմքում չի դրել տվյալ վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավական

նորմը (նորմերը), իր վճռում չի հենվել դրա (դրանց) վրա և գործը լուծել է դրան (դրանց) հակառակ: Օրինակ՝ դատարանը, չնայած Քաղ. օր. 618 հոդվածի դրույթներին, մերժել է վարձակալված գույքի հիմնական վերանորոգման ծախսերը վարձատուից բռնագանձելու վերաբերյալ վարձակալի հայցը՝ պատճառաբանելով, որ ՀՀ քաղ. օր-ով վարձակալին նման պահանջ ներկայացնելու իրավունք չի վերապահվում: Նման դեպքերում կարելի է խոսել այն մասին, որ բացակայում է վճռի իրավական հիմքը, որի հետևանքով այն չի կարող ճանաչվել օրինական:

Կիրառման ենթակա իրավական նորմի չկիրառումը առավել հաճախ պրակտիկայում կապված է լինում կիրառման ոչ ենթակա իրավական նորմի կիրառման հետ:¹

Կիրառման ոչ ենթակա իրավական նորմի կիրառումը առկա է այն դեպքերում, երբ դատարանը սխալ է որակել կողմերի իրական իրավահարաբերությունները (օրինակ՝ կողմերի պայմանագրային հարաբերությունները որակել է քաղաքացիաիրավական, մինչդեռ դրանք աշխատանքային են) և վեճը լուծել է այլ իրավահարաբերություն կարգավորող իրավական նորմերի հիման վրա: Իսկ իրաբաժնավորության սխալ որակումը, ինչպես հայտնի է, կարող է հանգեցնել ոչ միայն կողմերի իրավունքները և պարտականությունները, այլ նաև կողմերի պատասխանատվությունը (հատուցման ենթակա վնասը, բռնագանձման ենթակա տոկոսները և այլն) սխալ որոշելուն:

Իրավակիրառման քննարկվող արատի մասին կարելի է խոսել նաև այն դեպքերում, երբ դատարանը կիրառել է այդպիսի իրավական ակտ ընդունելու իրավասություն չունեցող մարմնի կողմից ընդունված կամ ուժը կորցրած, սահմանադրական դատարանի կողմից հակասահմանադրական ճանաչված, վարչական դատարանի կողմից անվավեր ճանաչված իրավական ակտ

¹ Ст'я Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. **М.С. Шакарян**. М.: «Кодекс», 2003, էջ 585:

(նորմ): Կիրառման ոչ ենթակա իրավական ակտի կիրառումն առկա է նաև այն դեպքերում, երբ դատարանը կիրառման ենթակա իրավաբանական ավելի բարձր ուժ ունեցող ակտի փոխարեն կիրառել է դրա համեմատ ստորադաս և իրավահարաբերությունն այլ կերպ կարգավորող իրավական ակտ (օրինակ՝ կիրառման ենթակա օրենքի փոխարեն ենթաօրենսդրական բնույթի ակտ) կամ կիրառման ենթակա իրավական ակտի փոխարեն՝ գործարար շրջանառության սովորույթ¹, գործարար շրջանառության սովորույթների կիրառման փոխարեն վեճը լուծել է օրենքի կամ իրավունքի անալոգիայի կիրառմամբ:²

Իրավական նորմի սխալ մեկնաբանությունն առկա է այն դեպքերում, երբ դատարանը, ճիշտ որակելով կողմերի իրավահարաբերությունը, սխալ է պարզաբանել վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմի բովանդակությունը, վերջինիս վերլուծության արդյունքում ըստ էության սխալ հետևություններ է արել կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ:

Վճռի օրինականությունը մեծապես կախված է ոչ միայն դատարանի կողմից վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող նորմերը ճիշտ ընտրելուց, այլ նաև դրանց իմաստի և բովանդակության ճիշտ մեկնաբանությունից: Նյութական իրավունքի նորմերը ճիշտ կիրառելու համար դատարանը պետք է հստակ բացահայտի դրանց բովանդակությունը՝ պահպանելով իրավական

¹ Քաղ. օր. 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ օրենսդրության պարտադիր դրույթներին կամ պայմանագրին հակասող գործարար շրջանառության սովորույթները չեն կիրառվում:

² ՔՂՕ 10-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և Քաղ. օր. 9-րդ հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ վեճը լուծելիս դատարանը կարող է կիրառել օրենքի անալոգիա բացառապես այն դեպքերում, երբ վիճելի իրավահարաբերություններն ուղղակիորեն կարգավորված չեն օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ կողմերի համաձայնությամբ, և բացակայում է դրանց նկատմամբ կիրառելի գործարար շրջանառության սովորույթը, իսկ իրավունքի անալոգիա կարող է կիրառվել միայն օրենքի անալոգիայի կիրառման անհնարինության դեպքում:

նորմը մեկնաբանելու կանոնները: Բացի այդ, իրավական նորմը մեկնաբանելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի՝

1) ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ նմանատիպ փաստական հանգամանքներ ունեցող քաղաքացիական գործերով նախկինում կայացված որոշումները, որոնցում արտահայտված են բարձրագույն դատական աստիճանի հիմնավորումները և կիրառման ենթակա օրենքի մեկնաբանությունները.

2) Եվրոպական դատարանի վճիռները, որոնց շրջանակներում եվրոպական դատարանը կատարել է մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների մասին կոնվենցիայի՝ տվյալ գործով կիրառման ենթակա առանձին դրույթների մեկնաբանությունը.

3) ՀՀ սահմանադրական դատարանի այն որոշումները, որոնց շրջանակներում տրվել է ՀՀ սահմանադրության՝ տվյալ գործով կիրառման ենթակա դրույթների մեկնաբանությունը, ինչպես նաև այն որոշումները, որոնցով լուծվել է այս կամ այն իրավական ակտի՝ ՀՀ սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը:

ՔԴՕ 227 հոդվածում սահմանված դատական ակտի անօրինականության դրսևորումներն օրենսդրի կողմից դասվել են միայն նյութական իրավունքի նորմերի խախտման կամ սխալ կիրառման դեպքերին: Մինչդեռ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումն ունի միևնույն դրսևորումները: Ընդ որում, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումները կամ սխալ կիրառումը փոխկապակցված են: Այսպես՝ կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմի չկիրառումը հանգեցնում է նաև դատավարական նորմերի պահանջների խախտման, օրինակ՝ ապացուցման առարկայի ոչ ճիշտ որոշման, ապացույցների թույլատրելիության կանոնների խախտման և այլն:¹

¹ Ст'я Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. **М.С. Шакарян**. М.: «Кодекс», 2003, էջ 586:

Դատական ակտի հիմնավորվածությունը: ՔԴՕ 130 հոդվածի 3-րդ մասի բովանդակությունից բխում է, որ դատարանի վճիռը պետք է լինի ոչ միայն օրինական, այլ նաև հիմնավորված:

Դատական ակտի հիմնավորվածության պահանջն ընդունվում է գրեթե բոլոր դատավարագետների կողմից և այս կամ այն ձևով իր արտացոլումն է գտել ինչպես 1964 թ., այնպես էլ 1998 թ. ՔԴՕ-ում:

Ի տարբերություն ներկայումս գործող ՔԴՕ-ի, ՀԽՍՀ 1964 թ. ՔԴՕ-ի 305 հոդվածը դատարանի վճիռը վճռաբեկության կարգով բեկանելու հիմքերի թվում դիտարկում էր՝

1) գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների ոչ լրիվ որոշումը,

2) գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքների չապացուցված լինելը, որոնք դատարանը համարում է հաստատված,

3) դատարանի՝ վճռում շարադրված եզրահանգումների չհամապատասխանելը գործի հանգամանքներին:

Միաժամանակ օրենքը սահմանում էր, որ դատարանի՝ ըստ էության ճիշտ վճիռը չի կարող բեկանվել միայն ձևական նկատառումներով (ՔԴՕ 305 հոդվ., մաս 2):

Նույնաբովանդակ նորմ է պարունակում նաև ՌՍՖՍՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, իսկ ներկայումս էլ ՌԴ ՔԴՕ 362 հոդվածը:

Դատարանի վճիռը բեկանելու նման հիմքերի առկայության պայմաններում ռուս և հայ դատավարագետները դատական ակտի հիմնավորվածության պահանջի բովանդակությունը նախկինում բացահայտում էին, իսկ ներկայումս էլ շարունակում են բացահայտել դրանց վերլուծության միջոցով:

Այսպես ռուս դատավարագետներից Մ.Գ. Ավդյուկովը կարծիք է հայտնել, որ վճռի հիմնավորվածությունն արտահայտվում է նրանում, որ կողմերի իրավահարաբերությունների մասին դա-

տարանի եզրահանգումները հիմնվում են միայն գործի՝ դատական նիստում ուսումնասիրված տվյալների վրա:¹

Վ.Ն. Շչոգոլովի կարծիքով, վճռի հիմնավորվածությունը գործի փաստական հանգամանքների մասին դատարանի հետևությունների համապատասխանությունն է իրականությանը:²

Ն.Ա. Չեչինան վճռի հիմնավորվածությունը դիտարկում է որպես պահանջ, որը նշանակում է, որ՝ 1) դատարանը պարզել է դատավարության մասնակիցների միջև գոյություն ունեցող իրական իրավահարաբերությունները, 2) այդ իրավահարաբերությունների բովանդակությունը շարադրված է վճռի տեքստում, 3) վճիռը պարունակում է այն հանգամանքների և ապացույցների մանրամասն վերլուծությունը, որոնց օգնությամբ դատարանը պարզել է կողմերի միջև օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող հարաբերությունները՝ օբյեկտիվ ճշմարտությունը:³

Ըստ Ա.Ֆ. Կլեյմանի, վճռի հիմնավորվածությունը նշանակում է, որ գործի լուծման համար իրավական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների մասին դատարանի եզրահանգումները պետք է հիմնված լինեն օբյեկտիվ ճշմարտության, օրենքով նախատեսված ապացուցման միջոցների օգնությամբ գործի փաստական հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա:⁴

Հիմնավորվածության պահանջը, ըստ Մ.Ա. Գուրվիչի, ենթադրում է երկու պայման՝ 1) վճռում պետք է արտահայտվեն դատողություններ օրենքի համաձայն տվյալ գործով ապացուցման ենթակա բոլոր իրավաբանական փաստերի գոյության և բովան-

¹ Տե՛ս **Авдюков М.Г.** Судебное решение. – М., 1959, էջ 103:

² Տե՛ս **Щеголов В.Н.** Законность и обоснованность судебного решения. Автореф. дисс. ...к.ю.н. -Томск, 1955, էջ 5:

³ Տե՛ս **Чечина Н.А.** Нормы права и судебное решение. В кн.: Избранные труды по гражданскому процессу. - СПб, 2004, էջ 163-164:

⁴ Տե՛ս **Клейман А.Ф.** Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. В кн.: Гражданский процесс. Хрестоматия: Учебное пособие. Под ред. М.К. Треушниковой. – М., 2005, էջեր 535-536:

դակության հարցի վերաբերյալ, 2) այդ դատողությունները պետք է լինեն ճշմարիտ:¹

Ն.Ի. Տկաչովի կարծիքով, դատական ակտը կարելի է հիմնավորված համարել այն դեպքերում, երբ՝ 1) դատարանը լրիվ պարզել է գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները, 2) այդ հանգամանքներն ապացուցված են, 3) դատարանի եզրահանգումները համապատասխանում են գործի՝ դատական ակտում շարադրված հանգամանքներին, բխում են դրանցից:² Ուշագրավ է, որ Ն.Ի. Տկաչովն առաջինն է օրինականության և հիմնավորվածության պահանջները տարածում ոչ միայն վճռի, այլ նաև միջանկյալ որոշումների և վերադաս դատական ատյանների դատական ակտերի վրա:

Հայ հեղինակներից Ռ.Գ. Պետրոսյանը, ամփոփելով ռուսական դատավարագիտության մեջ ձևավորված ընդհանուր մոտեցումները և, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայումս ՀՀ օրենսդիրը դատարաններին ազատել է օբյեկտիվ ճշմարտությունը բացահայտելու պարտականությունից, վճռի հիմնավորվածությունը կապում է գործի հանգամանքների վերաբերյալ դատարանի եզրակացությունները կողմերի իրական փոխհարաբերություններին և դատարանի կողմից հաստատված ճշմարտությանը համապատասխանելու փաստի հետ:³ Ըստ հեղինակի, վճիռը հիմնավորված է համարվում, եթե՝

ա) դատարանը գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող իրավաբանական փաստերի շրջանակը որոշել է լրիվ և այդ փաստերից յուրաքանչյուրի առկայության կամ բացակայության մասին իր դատողությունները հիմնավորել է վճռում,

¹ Տե՛ս *Гурвич М.А.* Судебное решение (теоретические проблемы). В кн.: Избранные труды в 2-х томах. Т.1. – Краснодар, 2006, էջ 368:

² Տե՛ս *Ткачев Н.И.* Законность и обоснованность постановлений суда по гражданским делам. – Саратов, 1987, էջ 49:

³ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - եր., երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 458:

բ) կողմերի իրավունքները և պարտականությունները որոշելու համար իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ իր դատողությունները հիմնավորել է օրենքով թույլատրված և դատական նիստում օրենքով սահմանված կարգով հետազոտված ապացուցման միջոցներով,

գ) այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի եզրակացությունները, արժանահավատ են, չեն հակասում գործի մյուս տվյալներին,

դ) դատարանն իր կողմից հաստատված փաստերից ճիշտ եզրակացություններ է արել կողմերի փոխհարաբերությունների մասին:¹

Վճռի հիմնավորվածության մասն ձևակերպումը ներկայումս լիովին ընդունելի ենք համարում հետևյալ պատճառաբանությամբ:

Օրենսդիրն իրոք հրաժարվել այն բանաձևից, որի համաձայն «դատարանը պարտավոր է պարզել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող իրական հանգամանքները», ինչը նախկինում դիտարկվում էր որպես գործով օբյեկտիվ ճշմարտությունը բացահայտելու անհրաժեշտ նախապայման: Գործող օրենսդրության մեջ գործի իրական հանգամանքները պարզելու դատարանի պարտականության մատնանշման բացակայությունը վկայում է օբյեկտիվ ճշմարտության սկզբունքից հրաժարվելու մասին, և այդ կապակցությամբ վճռի հիմնավորվածությունը դիտարկելիս այն վճռի ճշմարտացիության հետ ուղղակիորեն չկապելը, մեր կարծիքով, արդարացված է: Ինչպես նշում է Գ.Ա. Ժիլինը, եթե դատարանի վճռում շարադրված են գործի համար նշանակություն ունեցող փաստերը, որոնք հաստատված են ապացուցման պարտականության բաշխման հաշվառմամբ կողմերի ներկայացրած ապացույցներով, որոնք բավարարում են ապացույցների թույլատրելիության և վերաբերելիության պա-

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

հանջները, իսկ դատարանի սպառնիչ եզրահանգումները բխում են տվյալ գործով հաստատված փաստերից, այդպիսի որոշումը կհամարվի հիմնավորված, իսկ նրա ճշմարտացիությունը՝ ենթադրվող»:¹ Այդ հանգամանքն է հիմք տվել մի շարք հեղինակների խոսելու այն մասին, որ ներկայումս քաղաքացիական դատավարության հիմքում ընկած է ոչ թե օբյեկտիվ ճշմարտության, այլ «դատական ճշմարտության» սկզբունքը, որի համաձայն դատարանը վճիռ է կայացնում այն կողմի օգտին, որն առավել հաջող է կատարել իր վրա դրված ապացուցման պարտականությունը:²

Ասվածի հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ վճիռը կհամարվի հիմնավորված այն դեպքերում, երբ դատարանը գործի լուծման համար բավարար ծավալով որոշել է գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը (ապացուցման առարկան), օրենքով թույլատրված և դատական միտում օրենքով սահմանված կարգով հետազոտված ապացույցների գնահատման հիման վրա այդ հանգամանքներից յուրաքանչյուրի առկայությունը կամ բացակայությունը համարել է հաստատված (ապացուցված), իսկ վճռում արված հետևությունները համապատասխանում են այդ հանգամանքներին:

Միայն նշված պայմանների ապահովման դեպքում դատարանի վճիռը պետք է համարել հիմնավորված: Իսկ ինչ վերաբերում է դրա համապատասխանությանն օբյեկտիվ ճշմարտությանը, ապա այդպիսին պետք է ենթադրվի դատական ակտի ճշմարտացիության կանխավարկածի ուժով, որը ներկայումս քաղաքացիական դատավարության հիմնարար դրույթներից է և

¹ Տե՛ս **Жилин Г.А.** Гражданское дело в суде первой инстанции. - М., 2000, էջ 130:

² Տե՛ս **Плюхина М.А.** Процессуальные средства обеспечения эффективности судопроизводства по гражданским делам. Автореф. дисс. ...к.ю.н. -Екатеринбург, 2002, էջ 7:

ընկած է վճռի օրինական ուժի գրեթե բոլոր հատկանիշների հիմքում:¹

Չնայած ՀՀ գործող ՔԴՕ-ն, ի տարբերություն ՌԴ ՔԴՕ-ի կամ ՀԽՍՀ 1964 թ. ՔԴՕ-ի, չի նախատեսում դատական ակտը բեկանելու այնպիսի հիմքեր, ինչպիսիք են գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների ոչ լրիվ որոշումը, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների չապացուցված լինելը, դատարանի՝ վճռում շարադրված եզրահանգումների չհամապատասխանելը գործի հանգամանքներին, այնուամենայնիվ, ՔԴՕ 130-132 հոդվածների վերլուծությունը թույլ է տալիս նկատել, որ օրենսդիրը, թեկուզ և անուղղակիորեն, բայց բացահայտել է վճռի հիմնավորվածության պահանջի բովանդակությունը՝ դատարանին պարտավորեցնելով՝

ա) վճիռը հիմնավորել բացառապես դատական նիստում հետազոտված ապացույցներով (130 հոդվ., մաս 2),

բ) որոշել և վճռում նշել, թե գործի համար նշանակություն ունեցող որ հանգամանքներն են պարզվել և որոնք չեն պարզվել (131 հոդվ., մաս 1, կետ 2, 132 հոդվ., մաս 1, պարբ. 4),

գ) գնահատել ապացույցները (131 հոդվ., մաս 1, կետ 1) և վճռում նշել ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները (132 հոդվ., մաս 1, պարբ. 4),

դ) որոշել և վճռում նշել այն օրենքները, միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս (131 հոդվ., մաս 1, կետ 3, 132 հոդվ., մաս 1, պարբ. 4),

ե) որոշել հայցը լրիվ կամ մասնակի բավարարելու կամ այն մերժելու հարցը (131 հոդվ., մաս 1, կետ 4) և վճռում եզրահանգումներ անել յուրաքանչյուր հայցապահանջը բավարարելու կամ մերժելու մասին (ՔԴՕ 132 հոդվ., մաս 1, պարբ. 5):

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 187-188:

Նշված պայմանների (պահանջների) հաշվառմամբ կարելի է պնդել, որ վճիռը համարվում է հիմնավորված, եթե դատարանը վճռի շրջանակներում շարադրել է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը, այդ հանգամանքներից յուրաքանչյուրի առկայության կամ բացակայության մասին իր դատողությունները հիմնավորել է բացառապես դատական նիստում հետազոտված թույլատրելի և վերաբերելի ապացույցներով, վճռում նշել և գնահատել է ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները, մատնանշել է այն իրավական նորմերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս, և, վերջապես, իր կողմից հաստատված հանգամանքներից ճիշտ եզրակացություններ է արել կողմերի փոխհարաբերությունների մասին:

Վճռի հիմնավորվածության պահանջը վճռի օրինականության հետ մեկտեղ հանդիսանում է բողոքարկված դատական ակտերը վերաքննության և վճռաբեկության կարգով ստուգելու և վերանայելու չափանիշ: Սակայն քանի որ դատական ակտի հիմնավորվածության պահանջի խախտումը դատական ակտը բեկանելու անվերապահ հիմքերի թվին չի դասվում, այն ՔԴՕ 226 հոդվածի 1-ին մասի, 227 հոդվածի 2-րդ մասի և 228 հոդվածի 1-ին մասի ուժով կարող է դիտարկվել որպես դատական ակտի բեկանման հիմք, եթե ազդել է գործի ելքի վրա, հանգեցրել է գործի սխալ լուծման:

Ինչպես նկատեցինք, դատական ակտի օրինականությունն ու հիմնավորվածության պահանջներն ինքնուրույն բովանդակություն ունեն և չեն նույնացվում: Սակայն դրանք անխզելիորեն փոխկապակցված են: Վճիռը կարող է հիմնավորված լինել փաստերով ու ապացույցներով, բայց անօրինական լինել վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող նորմերի սխալ ընտրության պատճառով: Վճիռ կայացնելիս դատարանը կարող է ճիշտ որակել դատավարության առարկան, բայց վճիռը հիմնավորել ոչ թույլատրելի, միանց հակասող կամ ոչ բավարար ա-

պացույցներով: Նման դեպքում էլ վճիռը ոչ միայն անհիմն է, այլ նաև անօրինական, քանի որ դատարանը խախտել է ապացույցների հետազոտման և/կամ գնահատման կանոնները: Այդ իսկ պատճառով դատավարագիտության մեջ որպես աքսիոմա է դիտարկվում այն, որ «ամեն մի չհիմնավորված վճիռ նաև անօրինական է, բայց ամեն մի հիմնավորված վճիռ չէ, որ օրինական է»: ¹ Վճռի հիմնավորվածությունը վճռի օրինականության հենքն է: ²

Դատական ակտի պատճառաբանվածությունը: Շատ դատավարագետներ դատական ակտերին ներկայացվող պահանջների շարքում դիտարկում են դրա պատճառաբանված լինելը: Քաղաքացիական դատավարության իրավունքի գիտության մեջ դատական ակտերին ներկայացվող մման պահանջը որոշ հեղինակների կողմից առանձնացվել է, սակայն այն ուղղակիորեն օրենսդրական ամրագրում խորհրդային շրջանում չի ստացել:

Ներկայումս էլ ՀՀ ՔԴՕ-ում վճռին ներկայացվող պահանջների թվում վճռի պատճառաբանված լինելն ուղղակիորեն չի նշվում: Դրա հետ մեկտեղ առանձին դատական ակտերի մասին դրույթներում ՀՀ օրենսդիրն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ակնարկում է այս կամ այն դատական ակտը պատճառաբանելու անհրաժեշտության մասին:

Այսպես, ՔԴՕ 221 և 240 հոդվածներում օրենսդիրը սահմանում է անփոփոխ թողնված դատական ակտը պատճառաբանելու վերադաս դատական ատյանի լիազորությունը, այն դեպքերում, երբ գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտը թերի է պատճառաբանված, սխալ է պատճառաբանված կամ պատճառաբանված չէ: Այնուհետև՝ պատճառաբանված լինելու պա-

¹ Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Պ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 468, **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջ 441:

² Տե՛ս **Сахнова Т.В.**, նշված աշխ., էջ 441:

հանջ, ըստ ՀՀ ՔԴՕ-ի 233 հոդվածի 2-րդ մասի և 241.1 հոդվածի 3-րդ մասի ուղղակիորեն ներկայացվում է վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշմանը և գործի քննության արդյունքներով կայացված՝ վճռաբեկ դատարանի որոշմանը: Առանձին ակտի ձևով կայացված միջանկյալ դատական ակտերի բովանդակությունն իրավական կարգավորման ենթարկելիս օրենսդիրը պահանջում է որոշման մեջ նշել այն շարժառիթները, որոնցով դատարանը հանգել է հետևությունների (144 հոդվ., մաս 2, կետ 4): Միաժամանակ, օրենքը չի պատասխանում հարցին՝ թե արդյոք այլ դատական ակտերը պետք է լինեն պատճառաբանված, թե ոչ, ինչ պետք է հասկանալ պատճառաբանվածության տակ:

Նմանատիպ իրավիճակ է նաև ՌԴ ՔԴՕ-ում: Այս տեսանկյունից բացառություն է կազմում միայն ՌԴ ԱԴՕ-ն, որի 15 հոդվածի 3-րդ մասն օրինականության և հիմնավորվածության հետ մեկտեղ բոլոր դատական ակտերին ներկայացնում է պատճառաբանված լինելու պահանջ:

Ասվածը հաշվի առնելով՝ նպատակահարմար ենք համարում անդրադառնալ դատական ակտի պատճառաբանվածության պահանջի տությանը, պատճառաբանվածության և դատական ակտին ներկայացվող այլ պահանջների փոխհարաբերակցությանը:

Դատավարագիտության մեջ դատական ակտի պատճառաբանվածությունը մի դեպքում դիտարկվում է որպես դատական ակտի հիմնավորվածության լրացուցիչ պայման,¹ մեկ այլ դեպքում՝ որպես ինքնուրույն պահանջ²:

Բոլոր դեպքերում դատական ակտի պատճառաբանվածությունը դիտարկվում է որպես դատական ակտի հատկություն, որը թույլ է տալիս ըմբռնել վիճելի իրավահարաբերության որակման, ապացույցների հետազոտման և գնահատման, կիրառ-

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ *Ткачев Н.И.* Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам. – Саратов, 1987, էջ 27:

² Տե՛ս, օրինակ՝ *Лебедь К.А.* Решение арбитражного суда. – М., 2005, էջեր 80-83:

ման ենթակա իրավական նորմերի ընտրության և մեկնաբանման ողջ գործընթացը, այն սկսելուց ընդհուպ մինչև եզրահագումների ձևակերպումը դատարանի կատարած դատողությունների ընթացքը:

Մ.Ա. Վիկուտը նշում էր, որ պատճառաբանվածությունը դատական ակտի հիմնավորվածությունից տարբերվող պահանջ է, քանի որ, հիմնավորվածությունը նշանակում է, որ դատարանի եզրահանգումները պետք է հիմնվեն ապացույցների վրա, իսկ պատճառաբանվածությունը նշանակում է, որ դատական ակտը պարունակում է դատողություններ հետազոտված ապացույցների, դրանց գնահատման, ինչպես նաև վիճելի իրավահարաբերության որակման ժամանակ դատարանի կողմից կիրառվող իրավական նորմի մեկնաբանության մասին:¹

Կ.Ա. Լեբեդի կարծիքով, պատճառաբանվածությունը դատական ակտերին ներկայացվող ինքնուրույն պահանջ է, որը անհրաժեշտ է սահմանազատել դատական ակտի հիմնավորվածությունից: Նշված պահանջների սահմանազատումը հեղինակը կատարում է հիմք ընդունելով պատճառաբանվածության գործնական նշանակությունը, որի էությունը կայանում է դատարանի ուշադրությունը դատական ակտի պատճառաբանման վրա կենտրոնացնելու անհրաժեշտության մեջ, վճռում այն պատճառներն ու շարժառիթները նշելու մեջ, որոնք ցույց են տալիս վճիռը կայացնելիս դատարանի իրականացրած մտավոր, տրամաբանական գործունեությունը: Պատճառաբանվածությունը նա դիտարկում է որպես փաստերի և իրավահարաբերությունների մասին գրավոր դատողությունների արդյունքում կատարված գրավոր եզրահանգումները վճռում նշելու պահանջ:²

¹ Տե՛ս **Вукот М.А.** Законность и обоснованность актов социалистического правосудия как главное условие выполнения задач гражданского судопроизводства. В кн.: Цивилистические проблемы правового статуса личности в социалистическом обществе. – Саратов, 1982, էջ 124:

² Տե՛ս **Лебедь К.А.** Решение арбитражного суда. – М., 2005, էջ 80:

Նմանատիպ դիրքորոշում է արտահայտել Ե.Վ. Խախալյովան, որի կարծիքով, պետք է պատճառաբանված համարել այն վճիռը, որում լրիվ և բազմակողմանիորեն արտացոլված են դատարանի՝ գործի համար նշանակություն ունեցող ապացույցների հետազոտմանն ու զնահատմանն ուղղված գործունեության արդյունքները՝ այն շարժառիթների մատնանշմամբ, որոնցով դատարանն այս կամ այն ապացույցները ընդունել է, իսկ մյուսները մերժել:¹

Ս.Կ. Ջագայնովան իրավացիորեն նկատում է, որ և՛ Կ.Ա. Լեբեդը, և՛ Ե.Վ. Խախալյովան վճռի պատճառաբանվածությունը փաստացի տարածել են միայն փաստերի և ապացույցների վրա՝ մի կողմում թողնելով վիճելի իրավահարաբերության իրավաբանական որակումը, ինչն այնքան էլ արդարացված չէ:²

Համամիտ ենք այն հեղինակների հետ, որոնց կարծիքով դատական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը մեծապես պայմանավորված են պատշաճ պատճառաբանությամբ: Պատճառաբանությունը կոնկրետ դատական ակտում օրինականության և հիմնավորվածության պահանջների իրացման ժամանակ դատարանի մտավոր, տրամաբանական գործունեության արտացոլումն է: Դատական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության պահանջների պատշաճ իրացման մասին կարող է խոսք լինել միայն այն դեպքերում, երբ դատական ակտի բովանդակությունից հստակ երևում է իրավունքի կիրառման, գործի փաստական հանգամանքների և ապացույցների զնահատման, իրավահարաբերության որակման կապակցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքը և դրանցից տրամաբանորեն բխող արդյունքները (եզրահանգումները): Դատական մտավոր գործունեության տվյալ ալգորիթմն էլ կազմում

¹ Տե՛ս **Хахалева Е.В.** Обоснованность решения суда общей юрисдикции. Автореф. дисс. ... к.ю.н.- Саратов, 2005, էջ 14:

² Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 190:

է դատական ակտի այնպիսի հատկանիշը, ինչպիսին պատճառաբանվածությունն է:

Հիմնավորված վճիռը պետք է պատճառաբանված լինի, սակայն դրանք նույնական պահանջներ չեն: Հիմնավորվածությունն օբյեկտիվ կատեգորիա է, քանի որ այդ պահանջի ուժով դատական ակտը պետք է հիմնված լինի դատարանի կողմից պարզված որոշակի հանգամանքների և իրավական նորմերի վրա: Մինչդեռ պատճառաբանումը սուբյեկտիվ կատեգորիա է, այն է՝ իրավաբանական գործունեության ընթացքում իրականացվող տրամաբանական-իրավական փաստարկում: ¹

Դատական ակտի պատճառաբանությունը կապված է դատարանի կողմից այն շարժառիթները շարադրելու հետ, որոնց հիման վրա նա հանգել է այս կամ այն եզրակացության: Ընդ որում, դրանք պետք է վերաբերվեն ինչպես իրավունքի, այնպես էլ փաստի հարցերին: Որպես իրավական պահանջ՝ պատճառաբանվածությունը մի կողմից արտացոլում է գործով հաստատված փաստական հանգամանքների և դատարանի եզրահանգումների միջև կապը և թույլ է տալիս բացահայտել հետազոտված ապացույցների միջև առկա հակասությունները: ² Մյուս կողմից՝ դատական ակտի պատճառաբանվածությունը ցույց է տալիս, թե ինչպես է դատարանը հասկանում կիրառվող նյութաիրավական կամ դատավարական նորմը:

Այսպիսով, դատական ակտը համարվում է պատճառաբանված, եթե դրա բովանդակությունից հստակ երևում է իրավունքի կիրառման, գործի փաստական հանգամանքների և ապացույցների զնահատման, իրավահարաբերության որակման կապակ-

¹ Տե՛ս **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջ 440:

² Տե՛ս **Толочко А.Н.** Роль мотивировки в обеспечении законности, обоснованности и справедливости актов социалистического правосудия, выносимых судом первой инстанции по уголовным делам. Автореф. дисс. ...к.ю.н. - Харьков, 1985, էջ 9:

ցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքը և դրանցից տրանսպարանորեն բխող արդյունքները (եզրահանգումները):

Պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքը Եվրոպական դատարանի կողմից դիտարկվում է որպես արդար դատական քննության իրավունքի պարտադիր բաղկացուցիչ:

Եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայում մշակվել են արդար դատական քննության իրավունքի իրացման որոշակի չափանիշներ (երաշխիքներ): Մ.Ս. Երյոմենկոյի կարծիքով վերջիններս դասակարգվում են երկու խմբերի՝ ակնհայտորեն արտահայտված և ենթադրվող:¹

Կոնվենցիայի 6 հոդվածի 1-ին մասի մեկնաբանություններից ելնելով՝ ակնհայտորեն արտահայտված երաշխիքներ են անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի քննության իրավունքը, ողջամիտ ժամկետներում գործի քննության իրավունքը, հրապարակային քննության իրավունքը: Երաշխիքների երկրորդ խումբն են կազմում այն դրույթները, որոնք ձևավորվել են Եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկայի ընթացքում: Այդպիսի երաշխիքների թվին են դասվում արդարադատության մատչելիությունը, իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքը, պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքը:²

Ինչպես նշում է Եվրոպական դատարանի դատավոր Լ.Լուկայդեսը, Եվրոպական դատարանը մի շարք առումներով կատարելագործել է արդար դատական քննության իրավունքը՝ որպես «արդար դատաքննության» անուղակի պահանջներ ճանաչելով մի շարք երաշխիքներ կամ պայմաններ, որոնք Կոնվեն-

¹ Տե՛ս **Еременко М.С.** Право на справедливое судебное разбирательство в гражданском процессе: практика Европейского суда по правам человека. // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. № 3, 2004, էջ 609:

² Տե՛ս նույն տեղում:

ցիայում ուղղակիորեն նշված չեն:¹ Նման երաշխիքներից է պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքը: Այսպես, 1994 թվականին Եվրոպական դատարանը որպես արդար դատական քննության պայման ճանաչեց դատավորների պարտականությունը պատճառաբանելու դատական ակտերը:² Վան դե Յուրկն ընդդեմ Նիդերլանդների գործով Դատարանը նշեց, որ «Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատավորեցնում է դատարաններին պատճառաբանել իրենց որոշումները...»:³ Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի գործով ևս Դատարանը սահմանեց, որ դատարանները պարտավոր են բավարար պարզությամբ ցույց տալու այն հիմքերը, որոնց վրա հիմնվում է իրենց որոշումը:⁴ Եվրոպական դատարանի տվյալ դիրքորոշումն արտահայտվել է նաև այլ գործերով:⁵

Միևնույն ժամանակ հարկավոր է արձանագրել, որ չնայած այն հանգամանքին, որ Եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկան պատճառաբանված դատական ակտի առկայությունը դասում է արդար դատական քննության երաշխիքների թվին, այնուամենայնիվ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ այդ իրավունքը բացարձակ բնույթ չի կրում: Մասնավորապես, իր վճիռներից մեկում Դատարանը նշել է, որ դատարանները պարտավոր են դատական ակտերում բավարար չափով նշել այն պատճառաբանությունները (չարժառիթները), որոնցով դրանք հիմնավորում են: Այդ պարտականության ծավալը, կախված ո-

¹ Տե՛ս *Лукайдеc Л.* Справедливое судебное разбирательство. Комментарий к п. 1 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Российская юстиция, № 2, 2004:

² Տե՛ս *Палкова О.А.* Усмотрение суда. М.: «Статут», 2005, էջ 57:

³ Տե՛ս *М. де Сальвиа.* Прецеденты Европейского Суда по правам человека. СПб, 2004, էջ 419:

⁴ Տե՛ս *Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի* գործով ՄԻԵԴ-ի 16.12.1992 թվականի վճիռը: կետ 33:

⁵ Տե՛ս *Ռուխ Տորիջան ընդդեմ Իսպանիայի* գործով ՄԻԵԴ-ի 09.12.1994 թվականի վճիռը (կետ 29), *Պարսիա Ռուիզն ընդդեմ Իսպանիայի* գործով ՄԻԵԴ-ի 21.01.1999 թվականի վճիռը, *Հիրո Բալանին ընդդեմ Իսպանիայի* գործով ՄԻԵԴ-ի 09.12.1994 թվականի վճիռը (կետ 27):

որոշման բնույթից, կարող է փոփոխվել և պետք է դիտարկվի յուրաքանչյուր գործի հանգամանքներից ելնելով: Եթե 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը պարտավորեցնում է պատճառաբանել որոշումները, դա չի կարող մեկնաբանվել որպես յուրաքանչյուր փաստարկի մանրամասն պատասխան տալու անհրաժեշտություն:¹

Դատական որոշումների պատճառաբանումը ՀՀ սահմանադրության 19-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի կարևորագույն բաղադրատարր է, թեև այն նշված հոդվածում ուղղակիորեն ամրագրում չի ստացել:²

Այս հարցի վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը՝ անդրադառնալով վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին վճռաբեկ դատարանի որոշումը պատճառաբանելու խնդրին: Մասնավորապես, 09.04.2007 թ. ՍԴՈ-690 որոշման մեջ սահմանադրական դատարանը նշել է, որ առանց որոշման պատճառաբանման նորմատիվ պահանջի չեն կարող բավարարվել արդարացի հավասարակշռության, որոշակիության, իրավահավասարության և իրավունքի գերակայության իրավական սկզբունքների պայմանները: Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ դատարանի որոշման պատճառաբանվածության վերաբերյալ նորմատիվ պահանջը կարևոր երաշխիք է ինչպես արդարադատության մատչելիությունը, այնպես էլ անձանց սահմանադրական իրավունքների դատական պաշտպանության արդյունավետությունն ապահովելու համար: Հետևաբար, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի դրույթները, հստակ չնախատեսելով դատական ակտի պատճառաբանման պահանջ, չեն կարող երաշխավորել անձի՝ Սահմանադրության 18 և 19 հոդվածներով նախատեսված

¹ Տե՛ս *M. de Sальва*. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. СПб, 2004, էջ 421-422:

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, *Գ. Հարությունյանի - Ա. Վաղարշյանի խմբ.*, Եր., «Իրավունք» հրատ., 2010, էջ 229:

դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացումը:

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումից անուղղակիորեն բխում է, որ օրենսդրորեն նախատեսված պետաիշխանական ցանկացած բնույթի լիազորության (այդ թվում՝ հայեցողական) իրականացման արդյունք հանդիսացող ակտի պատճառաբանման պահանջն օրենսդրորեն ամրագրելն արդարադատության նկատմամբ վստահությունը մեծացնելու կարևորագույն գրավականն է, այն մարդկանց հնարավորություն կտա առավել երաշխավորված ու արդյունավետ իրացնել դատական պաշտպանության իրենց սահմանադրական իրավունքը:

Գործող ՔԴՕ-ն չի նախատեսում առանց պատճառաբանական մասի դատական ակտեր կայացնելու հնարավորություն: Ասվածը վերաբերում է ոչ միայն վճռին, այլ նաև միջանկյալ դատական ակտերին, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների՝ գործն ըստ էության լուծող և գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերին: Բացառություն է հանդիսանում միայն վճարման կարգադրությունը, որը հասկանալի պատճառներով դասական պատճառաբանական մաս չի պարունակում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կարգադրության վարույթում ներկայացված պահանջի հիմնավորվածությունը չի ստուգվում:

Միաժամանակ, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ դատական ակտը կայացնող դատարանի կողմից դատական ակտի պատճառաբանվածության պահանջի խախտումը դատական ակտի բեկանման հանգեցնել չի կարող, եթե տվյալ ակտով գործը (հարցը) ըստ էության ճիշտ է լուծվել: Նման եզրակացությունը բխում է ՔԴՕ մի շարք դրույթների բովանդակությունից: Մասնավորապես, ՔԴՕ 211 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը մերժում է վերաքննիչ բողոքը, սակայն դատարանի կայացրած գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտը թերի է պատճառաբանված, սխալ է պատճառաբանված կամ պատճառա-

բանված չէ, ապա վերաքննիչ դատարանը պատճառաբանում է անփոփոխ թողնված դատական ակտը: ՔԴՕ 240 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ վճռաբեկ դատարանը ներժում է վճռաբեկ բողոքը, սակայն դատարանի կայացրած ըստ էության ճիշտ դատական ակտը թերի պատճառաբանված, սխալ պատճառաբանված կամ չպատճառաբանված է, ապա վճռաբեկ դատարանը պատճառաբանում է անփոփոխ թողնված դատական ակտը: Մեր կարծիքով, այս կանոնները կարող են և պետք է տարածվեն նաև գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտերի վրա, որոնք ևս չպետք է բեկանվեն զուտ ձևական նկատառումներով:

Այսպիսով, մեր կարծիքով, յուրաքանչյուր դատական ակտ, բացառությամբ վճարման կարգադրության, պետք է լինի պատճառաբանված, քանի որ հենց պատճառաբանությունն է թույլ տալիս գործին մասնակցող անձանց և դատական վերադաս ատյաններին հասկանալու դատական ակտը կայացրած դատարանի տրամաբանությունը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ գիտական գրականության մեջ և քաղաքացիադատավարական օրենսդրությամբ օրինականության, հիմնավորվածության և պատճառաբանվածության պահանջները դիտարկվում են, որպես կանոն, որպես գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերին ներկայացվող պահանջներ, գտնում ենք, որ օրենսդրական փոփոխությունների կատարման միջոցով, ՌԴ ԱԴՕ-ի օրինակով, դրանք պետք է տարածվեն արդարադատության բոլոր ակտերի՝ վճիռների, միջանկյալ դատական ակտերի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների բոլոր որոշումների վրա: Ընդ որում, այլ դատական ակտերին ներկայացվող պահանջները պետք է ունենան գրեթե նույն բովանդակությունը: Իհարկե, չեն կարող հաշվի չառնվել տվյալ դատական ակտի էությունը, նպատակը, ինչպես նաև համապատասխան վարույթի առանձնահատկությունները, որի շրջանակներում այն կայացվում է:

Դատավարագիտության մեջ քննարկվում են նաև բացառապես վճռին ներկայացվող այլ պահանջներ, որոնք, ուղղակիորեն ամրագրված չլինելով օրենքում, բխում են արդարադատության էությունից և վճռի՝ որպես արդարադատության ակտի իրավական բնույթից:

Ըստ էության, կապված լինելով օրինականության և հիմնավորվածության հետ՝ դրանք միանգամայն ինքնուրույն և կոնկրետ բնույթ ունեն: Մ.Ա. Գուրվիչն առաջինն է այդպիսի պահանջների թվին դասել գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի որոշակիությունը (կատեգորիկ բնույթը), անպայմանականությունը և լրիվությունը (սպառիչ բնույթը):¹ Քանի որ շահագրգռված անձը դատարան է դիմում իր կոնկրետ իրավունքի կամ օրինական շահի պաշտպանության պահանջով, դատարանի վճիռը ևս պետք է կոնկրետ լինի, իսկ նման հստակության մասին խոսք կարող է լինել միայն այն ժամանակ, երբ վճիռը որոշակի է, անպայմանական և սպառիչ:²

Նման լրացուցիչ պահանջների ամկայությունն ընդունում են նաև այլ դատավարագետներ:³

¹ Տե՛ս *Գурвич М.А.* Избранные труды в 2-х томах. Том I. – Краснодар, 2006, էջեր 388-390:

² Տե՛ս *Загайнова С.К.* Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 168:

³ Տե՛ս, օրինակ, *Պետրոսյան Ռ. Չ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 468, *Պալթյան Ա. Չ.*, Քաղաքացիական դատավարություն, - Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2007, էջ 154, *Сахнова Т.В.* Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջեր 441-443, *Гражданский процесс: Учебник.* Отв. ред. В.В.Ярков. М., 2006, էջեր 374-377, *Арбитражный процесс: Учебник.* Отв. ред. **В.В.Ярков.** М., 2003, էջեր 342-343, **Афанасьев С.Ф., Зайцев А.И.** Гражданский процесс. Учебно-методический комплекс. М., 2004, էջ 270-271, *Гражданский процесс: Учебник.* Под ред. **М.К. Треушниковой.** М., 2003, էջ 373, *Гражданский процесс России: Учебник.* Под ред. **М.А. Вукот.** М., 2004, էջ 289, *Гражданское процессуальное право: Учебник.* Под ред. **М.С. Шакарян.** М., 2004, էջ 278 և այլն:

Բացի այդ, ինչպես գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը, այնպես էլ այլ դատական ակտերը պետք է կազմված լինեն դատական ակտի տվյալ տեսակի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների պահպանմամբ:¹

Որոշակիությունը (կատեգորիկ բնույթը): Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի որոշակիությունը պահանջ է, որն ապահովում է դրա իրական կատարումը՝ առանց դժվարությունների: Այդ պահանջի ուժով գործի քննության արդյունքներով կայացվող դատական ակտը հայտարարված բոլոր պահանջներին պետք է տա այնպիսի պատասխան, որը բացառում է կողմերի հարաբերություններում անորոշությունը, ինչպես նաև դատական ակտը կողմերի հայեցողությամբ տարբեր եղանակներով կատարելու հնարավորությունը:

Այլ կերպ ասած՝ *գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը որոշակի է, եթե նրա մեջ դատարանը հստակ պատասխան է տվել վիճելի իրավահարաբերության, ինչպես նաև այդ իրավահարաբերության շրջանակներում կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների առկայության կամ բացակայության հարցին և սահմանել է տվյալ դատական ակտը կատարելու հստակ եղանակը:*

Ակնհայտ է, որ որոշակիության պահանջը երկու բաղկացուցիչ տարր է իր մեջ ներառում:

Առաջին՝ գործի քննության և լուծման արդյունքներով կայացվող դատական ակտով դատարանը պետք է հստակ պատասխանի վիճելի իրավահարաբերության առկայության կամ բացակայության, դրա նյութական օբյեկտի վերաբերյալ կողմերի իրավունքների և պարտականությունների առկայության կամ բացակայության հարցերին: Օրինակ՝ վճռի բովանդակությունից ուղղակիորեն պետք է բխի, որ դատարանը հաստատված է համարել կողմերի միջև առուժախի իրավահարաբերությունների

¹ Դատական ակտերի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների մասին տես սույն գլխի հաջորդ պարագրաֆը:

առկայությունը, պայմանագրի առարկայի նկատմամբ գնորդի մոտ սեփականության իրավունքի ծագումը, վաճառողի մոտ պայմանագրի առարկան գնորդին հանձնելու պարտականության առկայությունը:

Դատարանը պարտավոր է վճռում ճշգրիտ նշել, թե ինչ իրավահարաբերություն է հաստատել (կամ չի հաստատել), կողմերից ով, որ օբյեկտի (օբյեկտների) նկատմամբ և ինչ իրավունք կամ ինչ պարտականություն ունի:¹

Երկրորդ՝ բացի վերը նշվածից, գործի քննության արդյունքներով կայացվող դատական ակտում պետք է հստակ նշվի դրա կատարման հիմնական եղանակը: Օրինակ՝ վերը նշված դեպքում, բացի վաճառողի մոտ պայմանագրի առարկան գնորդին հանձնելու պարտականության առկայությունը հաստատելուց, վճռում պետք է նշվի առուվաճառքի պայմանագրի առարկան պատասխանողից հարկադրաբար վերցնելու և գնորդին հանձնելու վերաբերյալ դատարանի որոշման մասին: Կամ, լուծելով ընդամուր բաժնային սեփականության իրավունքով կողմերին պատկանող հողամասը նրանց միջև բաժանելու վերաբերյալ հարցը, դատարանը վճռում պետք է հստակ սահմանի, թե հողամասի կոնկրետ որ մասի նկատմամբ է ճանաչում կողմերից յուրաքանչյուրի սեփականության իրավունքը:

Ինչպես վերն արդեն նշել ենք, ՀՀ օրենսդրությունն այլընտրանքային վճիռներ կայացնելու հնարավորություն դատարաններին չի տալիս նույնիսկ այն դեպքերում, երբ դատավարության առարկան այլընտրանքային պարտավորություններն են:² Դատական քննության ընթացքում կողմն իր այլընտրանքային մի շարք պահանջներից պետք է ընտրի որևէ մեկը, որի վերաբերյալ դատարանը պետք է վճիռ կայացնի: Օրինակ՝ եթե գնորդին վաճառվել է ոչ պատշաճ որակի ապրանք, ապա նա իրա-

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, Երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 468:

² Տե՛ս սույն աշխատության 1-ին գլխի 1-ին պարագրաֆը:

վունք ունի դատարանում իր ընտրությամբ պահանջել համա-
չափ պակասեցնելու ապրանքի գինը, ողջամիտ ժամկետում ան-
հատույց վերացնելու ապրանքի թերությունները, հատուցելու
ապրանքի թերությունները վերացնելու համար իր կրած ծախսե-
րը, հրաժարվելու առուծախի պայմանագիրը կատարելուց և
պահանջել վերադարձնելու ապրանքի համար վճարված գումար-
ը, պահանջել փոխարինելու ոչ պատշաճ որակի ապրանքը
պայմանագրին համապատասխանող որակի ապրանքով և այլն
(Քաղ. օր. 491 հոդվ.): Դատարանը, կախված հարուցված հայցի
բովանդակությունից (հայցի առարկայից), կարող է վճռով պա-
տասխանողի վրա դնել այս պարտականություններից որևէ մեկը
և չի կարող նշել, թե դրանցից մեկը չկատարվելու դեպքում
պետք է կատարել նյուսը: Հետևաբար վճիռը կհամարվի անորոշ,
եթե դրա եզրափակիչ մասում դատարանը կիրառել է «կամ-
կամ» բանաձևը (օրինակ՝ պարտավորեցրել է պատասխանողին
հայցվորին հանձնել որոշակի գույք կամ վճարել դրա արժեքը):

Միևնույն ժամանակ թույլատրվում է կայացնել ֆակուլտա-
տիվ վճիռներ, որոնք նախատեսում են կատարման լրացուցիչ ե-
ղանակ, այն դեպքերի համար, երբ գանձողի կամքից անկախ
պատճառներով դատական ակտը չի կարող կատարվել դրա-
նում նշված հիմնական եղանակով:¹ Ուշագրավ է, որ ֆակուլտա-
տիվ վճիռներ կարող են կայացվել բացառապես օրենքով նա-
խատեսված դեպքերում: Հետևաբար, այլ դեպքերում նման
վճիռներ կայացնելը ևս պետք է դիտարկվի որպես վճռին ներ-
կայացվող որոշակիության պահանջի խախտում:

Գործող օրենսդրությունը վճիռը կայացրած դատարանին
թույլ է տալիս մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահն իր
նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ կայացնել լրա-
ցուցիչ վճիռ և վերացնել վճռում առկա անորոշությունը, այն
դեպքերում, երբ, լուծելով իրավունքի մասին հարցը, դատարա-

¹ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս սույն աշխատության 1-ին գլխի 1-ին
պարագրաֆը:

նը չի նշել հատկացվող գումարի չափը, բռնագանձման ենթակա գումարը կամ այն գործողությունները, որոնք պարտավոր է կատարել պարտապանը, այսինքն՝ երբ վճիռը որոշակի չէ (ՔԴՕ 142 հոդվ., մաս 1, կետ 2):¹ Օրինակ՝ այն դեպքերում, երբ ընդհանուր գույքի բաժանման վերաբերյալ վճռում նշել է, որ գույքը բաժանվում է հավասար բաժիններով, բայց չի նշել, թե հայցվորին այդ գույքի որ մասն է հատկացվում, պատասխանողին՝ որը: Եթե վճռի որոշակիության պահանջի խախտումները չեն վերացվում լրացուցիչ վճռի կայացմամբ, նման դատական սխալները կարող են վերացվել վերադաս դատական ատյանում դատական ակտի բողոքարկման միջոցով:

Անպայմանականությունը: Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի անպայմանական լինելը կայանում է նրանում, որ վճռի մեջ չեն կարող պայմաններ նշվել, որոնցից կախման մեջ է դրվում դրա կատարումը: Կողմերի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումները պետք է լինեն անպայմանական: Պայմաններ սահմանելը գործնականում վճիռը դարձնում է անկատարելի, որովհետև դրա կատարման փուլում կողմերի միջև կարող են նոր վեճեր ծագել այն հարցի շուրջ, թե այդ պայմանները վրա հասել են, թե՛ ոչ: Այդ վեճերի լուծման համար անհրաժեշտություն կառաջանա կրկին դիմել դատարան, կրկին քննել գործ և կրկին կայացնել վճիռ, ինչը քաղաքացիական դատավարությունում անթույլատրելի է: Ինչպես վերն արդեն նշել ենք, պայմանական վճիռների կայացումը չի թույլատրվում:² Օրինակ՝ քաղաքացիական գործով ըստ հայցի Ա-ի ընդդեմ Բ-ի՝ պարտքը բռնագանձելու պահանջի մասին, չի կարելի կայացնել հետևյալ բովանդակությամբ վճիռ. «Բ-ից հօգուտ Ա-ի բռնագանձել 100000 դրամ, եթե Գ-ն նրան վերադարձնի պարտքի գումարը»:

¹ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս սույն աշխատության 4-րդ գլուխը:

² Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս սույն աշխատության 1-ին գլխի 1-ին պարագրաֆը:

Այսպիսով, գործն ըստ էության լուծող դատական ակտն անպայմանական է, եթե նրանում նշված չեն պայմաններ, որոնցից կախման մեջ է դրվում դրա կատարումը:

Անպայմանականության պահանջի խախտումը պետք է դիտարկել որպես դատական ակտը բեկանելու հիմք, որը, մեր կարծիքով, նպատակահարմար է ամրագրել օրենսդրորեն:

Լրիվությունը: ՔԴՕ 132 հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ պարբերության համաձայն վճիռը պետք է պարունակի եզրահանգումների յուրաքանչյուր հայցապահանջը բավարարելու կամ մերժելու մասին: Օրենքի տվյալ պահանջից բխում է վճռի լրիվության պահանջը: *Վճիռը լրիվ (սպառիչ) է, եթե դրա մեջ վերջնական պատասխան են ստանում հայտարարված բոլոր պահանջները՝ ինչպես սկզբնական, այնպես էլ հակընդդեմ և երրորդ անձի հայցերը:*

Տեղին է հիշել, որ ՀՀ օրենսդրությամբ չի թույլատրվում կայացնել միջանկյալ վճիռներ, որոնք քաղաքացիական գործը լուծում են միայն սկզբունքորեն, ճանաչում են միայն հայցի բավարարման իրավունքը՝ բաց (չլուծված) թողնելով բռնագանձվելիք գումարների չափը կամ հանձնման ենթակա գույքի (իրերի) ցանկը և արժեքները:¹ Վճռում պետք է լուծվեն ոչ միայն իրավունքի, այլև վճռվածի չափի հարցերը:²

Այս ընդհանուր կանոնից օրենքով բացառություններ են արված միայն երկու կատեգորիայի գործերով: Այն է՝ 1) մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս դատարանը, ելնելով քաղաքացիական հայցի հիմքերի ու չափի ապացուցված լինելու հանգամանքից, հարուցված հայցը բավարարում է լրիվ կամ մասնակիորեն, կամ մերժում դրա բավարարումը, կամ այն թողնում է առանց քննության (Քր. դատ. օր. 367 հոդվ.): Իսկ վերջինս նշանա-

¹ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս սույն աշխատության 1-ին գլխի 1-ին պարագրաֆը:

² Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Չ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 470:

կում է, որ հետագայում քաղաքացիական հայցը կարող է քննվել քաղաքացիական դատավարության կարգով, 2) երկրորդ՝ 14 տարեկան չդարձած անչափահասին հաշմություն կամ նրա առողջությանն այլ վնաս պատճառելու դեպքում վնաս պատճառողը պարտավոր է հատուցել տուժողի առողջությանը վնաս պատճառելուց ծագած ծախսերը, իսկ 14 տարեկան դառնալուց հետո տուժողն իրավունք ունի դիմել դատարան՝ աշխատունակությունը կորցնելու կամ պակասելու հետ կապված վնասի հատուցման չափի մեծացման պահանջով (Քաղ. օր. 1080 հոդվ.):

Սակայն եթե քրեական գործից բխող քաղաքացիական հայցը քրեական գործի քննության ընթացքում չի ներկայացվում, այն կարող է ներկայացվել քաղաքացիական դատավարության կարգով, և նման դեպքերում միջանկյալ վճռի կայացման մասին խոսք անգամ լինել չի կարող:¹

Առանձին դեպքերում օրենքը հնարավոր է համարում լրացուցիչ վճռի կայացմամբ վճիռը համապատասխանեցնել լրիվության պահանջին: Մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ դատարանը վճիռ չի կայացրել որևէ պահանջով, որով գործին մասնակցող անձինք ապացույցներ են ներկայացրել և տվել են բացատրություններ, թույլատրվում է վճռի նման թերությունը վերացնել լրացուցիչ վճռի կայացմամբ:² Օրինակ, այն դեպքերում, երբ դատարանը բավարարել է համահայցվորներից մեկի հայցը, իսկ մյուսի պահանջը բավարարելուն կամ մերժելուն չի անդրադարձել, թեև նրա պահանջի հիմքում ընկած հանգամանքները և դրանք հաստատող կամ հերքող ապացույցները հետազոտել է: Այլ դեպքերում լրիվության պահանջի հետ կապված դատական սխալները կարող են վերացվել վերադաս դատական ատյանում դատական ակտի բողոքարկման միջոցով:

¹ Տե՛ս **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջ 443:

² Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս սույն աշխատության 4-րդ գլուխը:

Որոշ հեղինակներ առանձնացնում են դատական ակտերին ներկայացվող այնպիսի պահանջներ, ինչպիսիք են նպատակահարմարությունը և արդարացիությունը:

Այսպես, Պ.Ն. Սերգեյկոն առաջարկում է կիրառել *նպատակահարմարության պահանջն* այն դեպքերում, երբ դատարանն ունի դատական հայեցողության իրավունք և կարող է կայացնել մի քանի ըստ էության օրինական վճիռ:¹ Ե.Վ. Խախալովայի կարծիքով դատարանի վճռում պետք է հաշվի առնվի այս կամ այն լուծման նպատակահարմարությունն այն դեպքերում, երբ օրինականության շրջանակներում դրսևորվում է դատական հայեցողություն, և իրավական կոնֆլիկտին տրվում է դատարանի տեսանկյունից առավել բարենպաստ լուծում:²

Տվյալ դեպքում, թերևս, պետք է համաձայնվել այն հեղինակների հետ, որոնք նպատակահարմարությունը դիտարկում են որպես օրինականության բաղկացուցիչ մաս:³ Եվ իրոք, դատական հայեցողությունն իրավունքի կիրառման ձև է, որի էությունը հանգում է նրան, որ այն դեպքերում, երբ որոշակի հարց օրենքով ուղղակիորեն կարգավորված չէ, դատարանին վերապահվում է տվյալ հարցը ինքնուրույն լուծելու, ընտրություն կատարելու, այնպիսի որոշում կայացնելու հնարավորություն, որը համապատասխանում է իրավունքի սկզբունքներին, օրենքի ոգուն և օրենսդրի գաղափարին: Այդ կապակցությամբ Դ.Բ. Աբուշենկոն իրավացիորեն նկատում է, որ դատական հայեցողության հիմքում ընկած է իրավակիրառ գործունեության ազատությունը,

¹ Տե՛ս **Сергейко П.Н.** Законность, обоснованность и справедливость судебных актов. - Краснодар, 1974, էջ 122:

² Տե՛ս **Хахалева Е.В.** Обоснованность решения суда общей юрисдикции. Автореф. дис. ... к.ю.н. – Саратов, 2005, էջեր 14-15:

³ Տե՛ս **Боннер А.Т.** Применение нормативных актов в гражданском процессе. М., 1980, էջ 57, **Комиссаров К.И.** Задачи судебного надзора в сфере гражданского судопроизводства. – Свердловск, 1971, էջ 24:

որը, սակայն, պետք է դիտարկվի որպես օրենքով նախատեսված տարբերակներից որևէ մեկն ընտրելու ազատություն:¹

Ղատական հայեցողությունն իրականացվում է օրենսդրի կողմից նախապես ամրագրված սահմանների շրջանակներում: Յետևաբար այդ շրջանակներից դուրս գալը պետք է դիտարկվի որպես օրինականության պահանջի խախտում: Յետևաբար հիմքեր չկան նպատակահարմարությունը՝ որպես դատական ակտերին ներկայացվող ինքնուրույն պահանջ դիտարկելու համար:

Ռ.Ե. Ղուկասյանը գրում է, որ այն վճիռները, որոնցում դատարանը կոնկրետացնում է կողմերի իրավունքները և պարտականությունները, պետք է նաև *արդարացի* լինեն, այսինքն՝ բռնագանձվող դրամական միջոցների չափը պետք է համապատասխանի կողմերի տնտեսական հնարավորություններին և գործի այլ փաստական հանգամանքներին:² Ա.Տ. Բոների կարծիքով, օրինական և հիմնավորված վճիռը, որպես կանոն, նաև արդարացի է բարոյական և սոցիալական առումով: Սակայն միաժամանակ հեղինակը նկատում է, որ կյանքում հաճախ են հանդիպում իրավիճակներ, երբ օրենքի վրա հիմնված և իրավաբանորեն արդարացի վճիռը սոցիալական և բարոյական առումով անարդարացի է, քանի որ ըստ էության ճիշտ կիրառված իրավանորմն է անարդարացի:

Ժամանակակից դատավարագիտության մեջ արդարացիության պահանջը որպես դատական ակտերին ներկայացվող ինքնուրույն պահանջ դիտարկող հեղինակների մեծամասնությունն այդ պահանջի առկայությունը հիմնավորում են արդար դատաքննության իրավունքի նախին միջազգային-իրավական և սահմանադրական դրույթների միջոցով:³ Եվ իրոք, հաշվի առնե-

¹ Տե՛ս **Абушенко Д.Б.** Судебное усмотрение в гражданском процессе. Автореф. дис. ... к.ю.н. - Екатеринбург, 1998, էջ 4:

² Տե՛ս Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу РФ. Под ред. **М.С. Шакарян.** М., 2003, էջ 337 (գլխի հեղինակը՝ Ռ.Ե. Ղուկասյան):

³ Տե՛ս, օրինակ՝ **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջեր 439-440:

լով արդարադատության էությունը, օրինական պետք է համարել բացառապես արդարացի վճիռը, այն վճիռը, որը կայացվել է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին, այլ միջազգային-իրավական փաստաթղթերի և Սահմանդրության այն դրույթներին համապատասխան, որոնք երաշխավորում են արդարացի դատական քննության և դատական կարգով վիճելի հարցի արդարացի լուծում ստանալու անձի իրավունքը:

Սակայն ակնհայտ է մեկ հանգամանք, արդարացիությունը, որը հատուկ է գործն ըստ էության լուծող և չլուծող դատական ակտերին, ամբողջությամբ կլանվում է օրինականության պահանջով: Ոչ արդարացի վճիռը, որպես սահմանադրական և միջազգային իրավական պահանջներին հակասող վճիռ, պետք է դիտարկվի որպես անօրինական: Ուստի մեզ համար առավել ընդունելի է թվում Ն.Ա. Չեչինայի դիրքորոշումը, ըստ որի, արդարացիությունը քաղաքացիական դատավարությունում առկա է քողարկված ձևով, ընդգրկվում է այլ իրավական կատեգորիաների՝ դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության պահանջների մեջ:¹ Այդ իսկ պատճառով այն չի կարող դիտարկվել որպես դատական ակտերին ներկայացվող ինքնուրույն պահանջ: Դատական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության ժամանակակից հայեցակարգը լիովին ընդգրկում է արդարացիության գաղափարը:

§2. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտերի ձևը, կառուցվածքը և բովանդակությունը

Քաղաքացիական գործերով առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտերի էությունը բնութագրող կարևորագույն հատկանիշներից մեկն այն է, որ քաղաքացիա-

¹ Տե՛ս **Чечина Н.А.** Категория справедливости в советском гражданском процессуальном праве. – Калинин, 1981, т.2 19:

կան դատավարության օրենսդրությունը ոչ միայն կարգավորում է դրանց կայացման կարգը, այլ նաև սահմանում է դրանց ձևին, կառուցվածքին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներ: Այդ կապակցությամբ կարելի է ասել, որ, ի տարբերություն այլ իրավակիրառ ակտերի, դատական ակտերն առավել կատարյալ են, քանի որ դատական ակտի յուրաքանչյուր տեսակի ձևին և բովանդակությանը օրենքը ներկայացնում է հատուկ պահանջներ:¹

Դատական մարմինների ամբողջ իրավակիրառ գործունեությունն արտացոլվում է դատական ակտերում: Դրանք կայացվում են բացառապես **գրավոր ձևով**: Չնայած այն հանգամանքին, որ գործող դատավարական օրենսդրությունը դատական ակտերին ներկայացվող այս կարևորագույն պահանջն օրենսդրորեն ուղղակիորեն չի ձևակերպել, վերջինս տրամաբանորեն բխում է ՔԴՕ առանձին հոդվածների (օրինակ՝ ՔԴՕ 130-137, 143, 144, 204.6 հոդվածները) բովանդակությունից:

Դատական մարմինների գործունեության ամրագրումը փաստաթղթերում ապահովում է արդարադատության թափանցիկությունը, մատչելիությունը, քանի որ թույլ է տալիս դատավարության մասնակիցներին քաղաքացիական դատավարության բոլոր փուլերի և իրավակիրառական ցիկլերի ընթացքում վերահսկողություն իրականացնել դատարանի գործունեության նկատմամբ:

Որպես կանոն, դատական ակտերը կայացվում են առանձին դատավարական փաստաթղթի ձևով: Բացառություն են կազմում այն միջանկյալ դատական ակտերը, որոնք ՔԴՕ 144 հոդվածի 3-րդ մասի ուժով կարող են կայացվել առանց առանձին ակտի ձևով ձևակերպելու: Դրանք դատական նիստում իրապարակ-

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 140:

վում են բանավոր և պարտադիր ներառվում են դատական նիստի արձանագրության մեջ:¹

Առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող ակտերի (վճիռների) կառուցվածքը և բովանդակությունը կարգավորվում են ՔԴՕ 132-137 հոդվածներով:

Դատական ակտերում արտացոլվում է դատական իշխանության հեղինակությունը, և, քանի որ դրանք հասցեագրվում են դատավարության մասնակիցներին, դա որոշակիորեն պայմանավորում է դրանց շարադրման ոճը: Դատական ակտը պետք է բավարարի խոսքի հստակության, խնայողության, տրամաբանականության և ճշտության պահանջները:² Այն պետք է կազմված լինի համոզիչ և շարադրված՝ իրավաբանորեն գրագետ, պարզ, հստակ, սեղմ ձևակերպումներով, ունենա հրամայական բնույթ, չպետք է պարունակի բարդ կամ անդեմ արտահայտություններ ու դատողություններ կամ դրա ընկալումը դժվարացնող դարձվածքներ:³ Դատական ակտում չպետք է օգտագործվեն խոսակցական լեզվին հատուկ, էմոցիոնալ և փողոցային արտահայտություններ, ժողովրդական ասացվածքներ, մեջբերումներ գրական կամ գիտական ստեղծագործություններից, ինչն էականորեն նսեմացնում է փաստաթղթի պաշտոնական ոճը: Ամթույլատրելի է հապավումների, առանց հայերեն տառադարձության օտար լեզվով անվանումների, պայմանական անունների օգտագործումը:

Դատական ակտում անտեղի կամ սխալ օգտագործված բառն անգամ կարող է ոչ միայն ստեղծել անորոշություն, սխալ մեկնաբանությունների տեղիք տալ, դատական սխալի և դատական ակտի հետագա վերանայումների պատճառ դառնալ, այլ

¹ Ավելի մանրամասն տե՛ս սույն աշխատության 1-ին գլխի 3-րդ պարագրաֆը:

² Տե՛ս **Решенкин А.Г., Павлов Н.В.** О языке судебного решения и стиле судебного акта. // Вестник ВАС РФ. 2001, № 7, 2008, էջ 116:

³ Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Փ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 457:

նաև որոշ դեպքերում առաջացնել ծանր հետևանքներ կողմերի համար:¹

Դատական ակտ կազմելու ձևավորված մշակույթը ենթադրում է նյութի շարադրման տրամաբանականություն և հաջորդականություն, եզրահանգումների պատճառաբանվածություն, համապատասխան ոճի պահպանում:

Նշվածը հաշվի առնելով՝ ՀՀ դատարանների նախագահների խորհուրդը, իրականացնելով դատական իշխանության ինքնակառավարման, դատական իշխանության բնականոն գործունեության ապահովմանն առնչվող ցանկացած հարց քննելու և դատական քննության հետ կապված դատավարական օրենսդրության պահանջների կատարումն ապահովող կանոններ հաստատելու ՀՀ ԴԾ-ով իրեն վերապահված լիազորությունները, 2008 թ. հունիսի 13-ի թիվ 122 որոշմամբ հաստատել է առաջին ատյանի դատարանների կողմից կայացվող վճռի կառուցվածքը և շարադրման հիմնական կանոնները (ուղեցույցը): Վերջիններս, ըստ էության, ձևավորվել են ՔԴԾ 132-137 հոդվածների կիրառման դատական պրակտիկայի ընթացքում և նպատակ են հետապնդում միասնականացնել վճռին՝ որպես արդարադատության իրականացման հիմնական ու վերջնական ակտին ներկայացվող ձևական պահանջները՝ սկսած կիրառվող տառաչափից, լուսանցքների չափից և բաժինների համարակալման կանոններից ընդհուպ մինչև վճռի առանձին մասերի շարադրման ձևական-տրամաբանական կանոնները:

Առանձին ակտի ձևով կայացվող միջամկյալ դատական ակտերի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները սահմանվում են ՔԴԾ 144 հոդվածի 2-րդ մասով: Ինչ վերաբերում է արձանագրային բնույթի որոշումներին, թեև օրենքը չի կանոնակարգում դրանց բովանդակությունը, ինչը, մեր կածիքով, հստակ դատավարական ձև սահմանելու տեսանկյունից այն-

¹ Տե՛ս *Матерое Н.В., Судаков Г.В.* О языке судебного решения. Практические рекомендации по оформлению судебных актов. СПб., 2003, էջ 7:

քան էլ արդարացված չէ, պրակտիկայում դատարանները հրապարակում և դատական նիստի արձանագրության մեջ ներառում են ՔԴՕ 144 հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված բոլոր այն տեղեկությունները, որոնց ներառումը չի հակասում արձանագրային բնույթի որոշման էությանը:

Չնայած ի լրումն ՔԴՕ 144 հոդվածի որևէ այլ իրավական ակտով միջանկյալ դատական ակտերի ձևավորմանը, կառուցվածքին և բովանդակությանը ներկայացվող ձևական պահանջներ չեն սահմանվում, դատական պրակտիկայում վաղուց ձևավորվել են նման ակտերի շարադրման չգրված կանոններ, որոնք, մեր կարծիքով, կարող են ամբողջականացվել, համակարգվել, անհրաժեշտության դեպքում կատարելագործվել և հաստատվել ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի ակտով: Նման կարգավորումն էապես կնպաստի դատական ակտեր կազմելու իրավական մշակույթի զարգացմանը և դատական իշխանության հեղինակության բարձրացմանը: Ինչպես նշում է Ա.Ն. Կոմարովը, «դատական ակտն այն հազվադեպ փաստաթղթերից է, որը պետությունն ընդունում է կոնկրետ անձի նկատմամբ, ուստի դրա գրագետ շարադրանքը և ճիշտ ձևավորումը հանդիսանում են այն չափանիշներից, որոնք թույլ են տալիս դատել մեր իրավական մշակույթի և քաղաքացիների նկատմամբ վերաբերմունքի աստիճանի մասին»:¹

Ասվածը հավասարապես վերաբերում է նաև վճարման կարգադրությանը, վերաքննիչ դատարանի և վճռաբեկ դատարանի որոշումներին, որոնց բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներին են նվիրված համապատասխանաբար ՔԴՕ 204.6, 220, 241.1 հոդվածները:

¹ Տե՛ս **Комаров А.Н.** Язык и стиль судебных документов. Практические рекомендации по оформлению судебных актов. Сост. Е.П. Попова, Ю.С. Фадеева, Т.Н. Цыплакова. СПб., 2003, էջ 6:

Վճռի կառուցվածքը և բովանդակությունը

Ինչպես վերն արդեն նշվել է, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի կառուցվածքին և բովանդակությանը, ինչպես նաև ձևավորմանը ներկայացվող պահանջները սահմանվում են ՔԴՕ 132-137 հոդվածներով, ինչպես նաև ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի «Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի կառուցվածքը հաստատելու մասին» 2008 թ. հունիսի 13-ի թիվ 122 որոշմամբ (այսուհետ՝ «ԴՆԽ որոշում»):¹

Ըստ ՔԴՕ 132 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերության՝ դատարանի վճիռը բաղկացած է խիստ հաջորդականությամբ շարադրված ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից: Դրանք անխզելիորեն կապված են իրար հետ և կազմում են միասնական դատավարական փաստաթուղթ:

ԴՆԽ որոշման համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանների գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը շարադրվում են A4 ֆորմատի էջերի վրա՝ վերևից և ներքևից՝ 2 սմ, ձախից՝ 3 սմ, աջից՝ 1 սմ լուսանցքներով: Վճիռներում կիրառվում է «Arial Armenian» համակարգչային տառատեսակը (տառաչափը՝ 12), իսկ տողերի միջև պահպանվում է 1 միավոր հեռավորություն:

Վճռի մասերը, բացի ներածական և եզրափակիչ մասերից, համարակալվում են հռոմեական թվերով: Դրանք, որպես կանոն, չեն վերնագրվում: Մասերի համարակալումը կատարվում է էջի կենտրոնում, տարանջատվում է դատական ակտի տեքստի նախորդող և հետագա շարադրանքից մեկական տողով:

Վճռի նկարագրական և պատճառաբանական մասերը, ըստ ԴՆԽ որոշման, կազմվում են առանձին բաժիններով, որոնք վեր-

¹ Պետք է նկատի ունենալ, որ ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի նշված որոշումը խորհրդատվական բնույթ ունի, ուստի դրա պահանջներից որոշակի շեղումներ կատարելը թույլատրելի է, սակայն ցանկալի չէ:

նագրվում են ընդգծմամբ և համարակալվում են տվյալ մասում նրանց հերթական համարով: Բաժիններից յուրաքանչյուրը, ելնելով շարադրվող մտքի տրամաբանական կապից, կարող է արաբական թվերով բաժանվել առանձին ենթաբաժինների:

ՔԴՕ 132 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ **վճռի ներածական մասը** պետք է պարունակի՝

1. վճիռ կայացնող դատարանի անվանումը,
2. դատարանի կազմը,
3. գործի համարը,
4. գործի քննության տարին, ամիսը, ամսաթիվը¹ և վայրը,
5. գործին մասնակցող անձանց (ներառյալ՝ նրանց ներկայացուցիչների) անունը (անվանումը),

6. կողմերի՝ քաղաքացու անձնագրային տվյալները, սոցիալական քարտի համարը (դրա առկայության դեպքում), իրավաբանական անձի՝ հարկ վճարողի հաշվառման համարը և պետական գրանցման կամ պետական գրանցման վկայականի համարը (ընդ որում՝ պատասխանողի վերաբերյալ նշված տեղեկությունները կարող են չնշվել, եթե գործի քննության ընթացքում դատարանը չի կարողացել ստանալ այդ տվյալները),

7. վեճի առարկան:

Թվարկված տեղեկությունները վճռում շարադրվում են ԴՆԽ որոշմամբ սահմանված հետևյալ կանոնների պահպանմամբ:

«Հայաստանի Հանրապետության զինանշանի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի պահանջներից ելնելով՝ ՀՀ զինանշանը գործածվում է դատական բոլոր ակտերում, այդ թվում՝ վճիռներում: Զինանշանի պատկերը (2,73սմ բարձրությամբ և 2,84սմ

¹ Ռ.Գ. Պետրոսյանը տեղին է նկատել, որ վճռում գործի քննության ժամանակի մասին նշում կատարելու պահանջի կատարումը գործնական որևէ նշանակություն չունի: Համամիտ ենք հեղինակի հետ այն հարցում, որ ավելի նպատակահարմար կլիներ խոսել վճռի կայացման ժամանակի մասին՝ այդպիսին համարելով այն ստորագրելու և հայտարարելու օրը, քանի որ վճռի բողոքարկման ժամկետն սկսվում է վճռի հրապարակումից հետո: Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Գ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 457:

լայնությամբ) տեղակայվում է փաստաթղթի առաջին էջի վերին կենտրոնական մասում:

Քանի որ ՀՀ բոլոր դատարանները վճիռ կայացնում են հանուն Հայաստանի Հանրապետության (ՔԴՕ 130 հոդվ., մաս 2), զինանշանից 1սմ ներքև՝ էջի կենտրոնական մասում, մեծատառերով գրվում է «ՎՃԻՌ» բառը, իսկ հաջորդ տողի կենտրոնում մեծատառերով՝ «ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ»:

Հաջորդ տողի ձախ կողմում նշվում է վճռի հրապարակման օրը, ամիսը, տարեթիվը, իսկ աջ կողմում՝ վճռի հրապարակման վայրը:

Բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում նշվում է վճիռ կայացրած դատարանի անվանումը, այնուհետև հաջորդող տողերում նշվում են դատարանի կազմի և գործին մասնակցող անձանց վերաբերյալ տեղեկությունները՝ ներառյալ դատավարական կարգավիճակը (յուրաքանչյուրը նոր տողից):

Հաջորդ տողում նշվում է, թե ինչ գործ է դատարանը քննության առել, որից հետո, բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում մեծատառերով գրվում է «ՊԱՐՁԵՑ» բառը, որով ավարտվում է վճռի ներածական և սկսվում է նկարագրական մասը:

ՔԴՕ 132 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ **վճռի նկարագրական մասը** պետք է պարունակի հայցադիմումի (դիմումի), դրա պատասխանի, գործին մասնակցող անձանց դիմումների և միջնորդությունների համառոտ շարադրանքը:

Վճռի նկարագրական մասը գործնականում բաժանվում է բաժինների, որոնցում համառոտ շարադրվում են՝

1. գործի դատավարական նախապատմությունը,
2. հայցվորի (դիմողի) դիրքորոշումը,
3. պատասխանողի դիրքորոշումը,
4. երրորդ անձի դիրքորոշումը,
5. հակընդդեմ հայցվորի և հակընդդեմ հայցով պատասխանողի դիրքորոշումները,

6. Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների, շահագրգիռ անձանց դիրքորոշումը (հատուկ վարույթների գործերով):

Նշված բաժինները, բացառությամբ առաջին երկուսի, շարադրվում են դատարանի նախընտրած հերթականությամբ: Դրանք վերնագրվում են ընդգծմամբ և համարակալվում են տվյալ մասում նրանց հերթական համարով: Ամեն բաժին, ինչպես նշվել է, ելնելով շարադրվող մտքի տրամաբանական կապից, կարող է արաբական թվերով բաժանվել առանձին ենթաբաժինների:

Գործի դատավարական նախապատմությունը շարադրելիս դատարանն անհրաժեշտ մանրամասներով նշում է, թե հայցվորը (դիմողը) երբ է դիմել դատարան, և երբ է հայցը (դիմումը) վարույթ ընդունվել, հայցադիմումի պատասխան կամ հակընդդեմ հայց ներկայացվել է, թե ոչ: Եթե ներկայացվել է հակընդդեմ հայց, դատարանը վճռի այս բաժնում պետք է նշումներ կատարի այն մասին, թե երբ է հակընդդեմ հայցը վարույթ ընդունվել, դրա պատասխան ներկայացվել է, թե ոչ: Քննարկվող բաժնում անհրաժեշտ մանրամասներով պետք է տեղեկություններ նշվեն գործը դատաքննության նախապատրաստելու, այդ ընթացքում հայցվորի կողմից հայցի առարկան, հայցի հիմքը փոփոխելու, հայցապահանջների չափն ավելացնելու կամ նվազեցնելու, ոչ պատշաճ կողմին փոխարինելու, իրավահաջորդության, դատակիցների և երրորդ անձանց վարույթ ներգրավելու և գործը դատաքննության նշանակելու մասին: Եթե գործն ամբողջությամբ կամ որևէ մասով լուծվում է ոչ առաջին անգամ (նախկինում կայացված դատական ակտն ամբողջությամբ կամ մասնակի բեկանումից հետո), ապա համառոտ նկարագրվում է նաև համապատասխան դատավարական նախապատմությունը:

Հայցվորի (դիմողի) դիրքորոշմանը նվիրված բաժնում դատարանի նախընտրած հերթականությամբ շարադրվում են հայցվորի (դիմողի) պահանջները և այն փաստական հանգամանքների (փաստերի) համառոտ շարադրանքը, որոնք նա

մատնանշում է յուրաքանչյուր առանձին պահանջը հիմնավորելու համար: Քննարկվող բաժնուն դատարանը պետք է շարադրի նաև հայցվորի կողմից յուրաքանչյուր առանձին պահանջի հիմքում դրվող իրավական հիմքերը ու հիմնավորումները: Եթե գործի դատաքննության ընթացքում հայցվորն արել է միջնորդություններ, ապա նշում է կատարվում նաև դրանց մասին:

Պատասխանողի դիրքորոշմանը նվիրված բաժնուն դատարանի նախընտրած հերթականությամբ շարադրվում են պահանջի փաստական հիմքերից յուրաքանչյուրի դեմ բերված առարկությունները, եթե պատասխանողը ժխտում է հայցվորի առաջադրած փաստերը, առարկության հիմքում դրված փաստական հանգամանքները, պատասխանողի փաստարկները պահանջի իրավական հիմնավորման վերաբերյալ, պատասխանողի կողմից առաջադրված լրացուցիչ իրավական հիմքերը, ինչպես նաև պատասխանողի դիրքորոշումը հայցվորի պահանջի վերաբերյալ: Եթե պատասխանողը սահմանված ժամկետում հայցադիմումի պատասխան չի ներկայացրել, ընդունել է հայցն ամբողջությամբ կամ մասամբ, կամ չի առարկել հայցվորի դիրքորոշման, նրա կողմից վկայակոչված այս կամ այն փաստի դեմ, կամ ընդունել է այդ փաստերն ամբողջությամբ կամ մասամբ, դատարանն այդ մասին ևս նշում է կատարում պատասխանողի դիրքորոշմանը նվիրված բաժնուն՝ նկատի ունենալով այն իրավական հետևանքները, որոնք առաջանում են նման վարքագծի դրսևորման դեպքում:

Եթե գործի դատաքննության ընթացքում պատասխանողն արել է միջնորդություններ, ապա նշում է կատարվում նաև դրանց մասին:

Երրորդ անձի դիրքորոշումը շարադրվում է ըստ հայցվորի կամ պատասխանողի դիրքորոշման կետերի, կախված այն հանգամանքից՝ երրորդ անձն ինքնուրույն պահանջ ներկայացնում է, թե հանդես է գալիս պատասխանողի կողմում:

Վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի դիրքորոշումը շարադրելիս հաշվի են

առնվում հայցվորի դիրքորոշումը շարադրելու կանոնները, քանի որ, ինչպես գիտենք, նրա դատավարական կարգավիճակը հայցվորի դատավարական կարգավիճակից չի տարբերվում: Վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի դիրքորոշման համառոտ շարադրանքը պետք է ներառի նաև պատասխանողի դիրքորոշման դեմ նրա բերած փաստարկները:

Վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձի դիրքորոշումը կարող է շարադրվել հայցվորի կամ պատասխանողի դիրքորոշումից հետո, կախված նրանից, թե ում կողմում է նա հանդես գալիս:

Եթե գործի դատաքննության ընթացքում երրորդ անձը արել է միջնորդություններ, ապա քննարկվող բաժնում նշում է կատարվում նաև դրանց մասին:

Չակընդդեմ հայցվորի և հակընդդեմ հայցով պատասխանողի դիրքորոշումները կարող են նկարագրվել ինչպես առանձին, այնպես էլ համապատասխանաբար պատասխանողի և հայցվորի դիրքորոշումների հետ միասին: Բոլոր դեպքերում հակընդդեմ հայցի առկայության դեպքում վճռի քննարկվող բաժնում պետք է ներկայացվեն նաև հակընդդեմ հայցվորի և պատասխանողի դիրքորոշումները՝ վերոգրյալ բաժինների շարադրման կանոններով:

Վճռի ներածական մասում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների, շահագրգիռ անձանց դիրքորոշմանը բաժին է նվիրվում հատուկ վարույթների այն գործերով, որոնցով խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների ներկայացուցիչների, շահագրգռված անձանց մասնակցությունը պարտադիր է (տես, օրինակ, ՔԴՕ 166, 171, 173.3, 176 հոդվածները): Եթե հատուկ վարույթի գործերով դատավարությանը մասնակից են դարձվում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների ներկայացուցիչներ, շահագրգիռ անձինք, ապա վճռում համառոտ պետք է շարադրվեն նաև նրանց դիրքորոշումը, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների եզրա-

կացությունը և դրա կապակցությամբ տրված բացատրությունները:

Վճռի պատճառաբանական մասը վճռի հիմքն է, քանի որ հայտարարված պահանջների վերաբերյալ դատարանի պատասխանը, նրա եզրահանգումների փաստական և իրավական հիմնավորումը կատարվում է հենց այդ մասում:¹ Վճռի այս մասը կարևոր է այնքանով, որ դրա վերլուծության հիման վրա կարելի է դատել այն մասին, թե որքանով են պահպանվել վճռին ներկայացվող օրինականության և հատկապես՝ հիմնավորվածության ու պատճառաբանվածության պահանջները, քանի որ այստեղ է շարադրվում գործով հետազոտված ապացույցների վերլուծությունը և դատական գնահատումը, կատարվում դրանց խմբավորումն ընդունված (արժանահավատ) և չընդունված (ոչ արժանահավատ) ապացույցների, նշում կատարվում այն փաստական հանգամանքների մասին, որոնք դատարանը համարել է հաստատված կամ հերքված: Դատական ակտի քննարկվող մասում է դատարանը տալիս վիճելի իրավահարաբերության իրավաբանական որակումը, այդ թվում նաև՝ եզրահանգումներ անում կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ:²

ՔԴՕ 132 հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ պարբերության համաձայն՝ վճռի պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն՝

1. դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները,
2. ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները,
3. այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները,
4. այն օրենքները, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս:

¹ Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ. Չ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 458:

² Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջ 463:

ՔԴՕ 132 հոդվածով վճռի պատճառաբանական մասի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ յուրաքանչյուր գործով դատարանը վճռում պետք է շարադրի իր պատճառաբանությունները, փաստարկները, նկատառումները, որոնց հիման վրա հանգել է հայցը (դիմումը) բավարարելու կամ մերժելու վերաբերյալ եզրահանգումների, այլ կերպ ասած՝ նա պետք է տա վճռի փաստական և իրավական հիմնավորումը, որպեսզի այն համոզիչ և հասկանալի լինի բոլորի համար: Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը պետք է հիմնավորված ու պատճառաբանված լինի ոչ թե ձևականորեն, այլ ըստ էության:¹

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդարադառնալով ՔԴՕ 132 հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ պարբերության մեկնաբանությանը, մի շարք նախադեպային բնույթի որոշումներում ուղղակիորեն սահմանել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պարտավոր է տալ վճռի թե՛ փաստական և թե՛ իրավական հիմնավորումը:²

Վճռի և՛ փաստական, և՛ իրավական հիմնավորման կապակցությամբ դատարանի դատողություններն ու հետևությունները, որպես կանոն, ուղեկցվում են բացատրություններով և փաստարկներով, որոնք վկայում են, թե նա ինչ նկատառումներով է հիմնավորում գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող իրավաբանական (որոշվող) փաստերի առկայությունը կամ բացակայությունը, ինչու է դատարանը հանգել ապացույցների

¹ Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009, էջ 463:

² Տե՛ս, օրինակ՝ **ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2006 թ. դեկտեմբերի 21-ի թիվ 3-2504/ՏԴ քաղ. գործով կայացված որոշումը** // Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (սեպտեմբեր-դեկտեմբեր 2006), Հատոր I, եր., 2007, էջեր 469-472, **2008 թ. հոկտեմբերի 31-ի թիվ ՎԴ/0292/05/08 – 2008 թ. փետրվարի 1-ի թիվ 3-130(Ա) քաղաքացիական գործով կայացված որոշումները** Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (հունվար-դեկտեմբեր 2008), Հատոր III, եր., 2010, 398-401, էջեր 585-588:

այդպիսի գնահատման, ինչու է այս կամ այն ապացույցը համարել արժանահավատ կամ անարժանահավատ, ինչու է ընտրել կիրառվող իրավաբանական նորմը (նորմերը) և ինչպես է մեկնաբանել դրա իմաստը:¹

Դևիս որոշման համաձայն՝ վճռի պատճառաբանական մասը պետք է բաղկացած լինի հետևյալ բաժիններից՝

1. գործի փաստերը (վճռի փաստական հիմքը),
2. կիրառելի իրավունքը (վճռի իրավական հիմքը),
3. իրավական հարցերը (խնդիրները),
4. վերլուծություն (իրավական հարցերի վերլուծությունը և դրանց վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումները):

Գործի փաստերին (վճռի փաստական հիմքին) վերաբերող բաժնում դատարանի նախընտրած հերթականությամբ շարադրվում են գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այն փաստերը, որոնք դատարանը հիմք է ընդունում վճիռ կայացնելիս, ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները, այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները:

Այն դեպքերում, երբ տվյալ գործով առկա են չվիճարկվող (անվիճելի) փաստեր և/կամ փաստեր, որոնք ապացուցելու պարտականությունից կողմերն ազատված են, պատճառաբանական մասի քննարկվող բաժինը բաժանվում է ենթաբաժինների, որոնք նվիրվում են՝ 1) չվիճարկվող փաստերին, 2) այն փաստերին, որոնք ապացուցելու պարտականությունից կողմերն ազատված են, և 3) այն փաստերին, որոնք ենթակա են ապացուցման և դատարանի կողմից ճանաչվում են հաստատված կամ ժխտված: Այդ դեպքում ենթաբաժինը նշվում է առանձին, իսկ դրա համարակալումը պետք է ներառի բաժնի համարը և այդ բաժնում տվյալ ենթաբաժնի հերթական համարը (օրինակ՝ 1.1 կամ 1.2 և այլն): Բնականաբար, եթե գործով չկան չվիճարկվող փաստեր և/կամ փաստեր, որոնք ապացուցելու պարտականու-

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 459:

թյունից կողմերն ազատված են, տվյալ բաժինն ամբողջությամբ նվիրվում է ապացուցման ենթակա փաստերին:

Չվիճարկվող փաստեր դատարանի կողմից կարող են ճանաչվել այն փաստերը, որոնք մի կողմն առաջադրել է, իսկ հակադիր կողմում հանդես եկող գործին մասնակցող անձինք ընդունել են դրանք իրենց կողմից ներկայացված դատավարական փաստաթղթով կամ դատական նիստի ընթացքում արված հայտարարությամբ կամ չեն առարկել այդ փաստերին որոշակի ժամկետում, եթե տվյալ ժամկետում պարտավոր էին առարկություն ներկայացնել:

Նման փաստերը դատարանի կողմից համարվում են հաստատված դրանց վերաբերյալ վեճի բացակայության հիմքով և հիմք են ընդունվում վեճի լուծման համար:

Պետք է նկատի ունենալ, որ ՔԴՕ 64 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձի կողմից այն փաստն ընդունելը, որի միջոցով մյուս անձը հիմնավորում է իր պահանջները կամ առարկությունները, պարտադիր չէ դատարանի համար: Արդարադատության շահերից ելնելով, դատարանը կարող է այս կամ այն չվիճարկվող փաստը ներառել ապացուցման ենթակա փաստերի թվում: Օրինակ՝ եթե չի վիճարկվում մի փաստ, որի անարժանահավատությունն առերևույթ ակնհայտ է կամ, որը պահանջը քննելու նախապայման է համարվում (օրինակ՝ համատեղ սեփականատեր լինելու հանգամանքը կողմերին համատեղ սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը բաժանելու պահանջը քննելու համար), դատարանը պետք է այդ փաստը ներառի ապացուցման առարկայի մեջ և ապացուցման պարտականությունը բաշխելիս ապացուցման բեռը դնի համապատասխան անձի վրա:

Բացի այդ, ըստ ՔԴՕ 64 հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ պարբերության, դատարանը կարող է ընդունված փաստը համարել հաստատված միայն այն դեպքում, եթե կասկածներ չկան, որ դա համապատասխանում է գործի հանգամանքներին, և կողմն այն չի ընդունել խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, մոլո-

րության ազդեցության տակ, մեկ կողմի ներկայացուցչի հետ մյուս կողմի չարամիտ համաձայնության հետևանքով կամ ճշմարտությունը թաքցնելու նպատակով: Նման կասկածների առկայության դեպքում ևս դատարանը տվյալ փաստը ներառում է ապացուցման առարկայի մեջ և դատական նիստում հետազոտում է այն հաստատող կամ ժխտող ապացույցները, իսկ վճիռը շարադրելիս տվյալ փաստի և դրան վերաբերող ապացույցների մասին իր վերլուծությունը և հետևությունները շարադրում է ոչ թե քննարկվող, այլ ապացուցման կարիք զգացող փաստերին նվիրված ենթաբաժնում:

Չվիճարկվող փաստերին նվիրված ենթաբաժնում դատարանը պետք է առանձին-առանձին նշի՝ որ փաստերն են ճանաչվել չվիճարկվող և ինչ շարձառիթմերով՝ ցույց տալով, թե գործին մասնակցող անձանցից որն է առաջադրել տվյալ փաստը, ով է այն ընդունել և ինչպես (ներկայացված դատավարական փաստաթղթով, դատական նիստի ընթացքում արված հայտարարությամբ, թե սահմանված ժամկետում չառարկելով):

Ապացուցման ոչ ենթակա փաստերին նվիրված ենթաբաժնում դատարանը տեղեկություններ է շարադրում այն հանրահայտ և նախադատելի փաստերի մասին, որոնք, անկախ դրանք վիճարկելու հանգամանքից, ՔԴՕ 52 հոդվածի ուժով ապացուցման կարիք չեն զգում և գործը դատաքննության նախապատրաստելու կամ դատաքննության փուլում հանվել են ապացուցման առարկայից: Փաստը նախադատելի ճանաչելիս դատարանը պետք է մատնանշի այն ապացույցը (վճիռը, դատավճիռը), որով հիմնավորվում է տվյալ փաստի նախադատելի բնույթը: Իսկ փաստը տվյալ դատական տարածքում հանրահայտ լինելու մասին դատարանի եզրակացությունը կարող է արվել առանց որևէ ապացույցի վկայակոչման, եթե դրա հանրահայտության հանգամանքը դատարանին հայտնի է:

Ապացուցման ենթակա փաստերին նվիրված ենթաբաժնում դատարանն իր կողմից նախընտրած հաջորդականությանբ պետք է առանձին-առանձին շարադրի դատարանի նախածեռ-

նությամբ կամ գործին մասնակցող անձանց կողմից առաջադրված ապացուցման առարկան կազմող այն փաստերը, որոնց շրաջանակը որոշվել է գործը դատաքննության նախապատրաստելիս:

Նշելով ապացուցման ենթակա կոնկրետ փաստը՝ վճռի այս մասում դատարանը պետք է՝

- ցույց տա, թե ով է կրում դրա ապացուցման պարտականությունը և օրենքի որ նորմի համաձայն,

- ապացույցների գնահատման, թույլատրելիության և վերաբերելիության կանոնների պահպանմամբ գնահատի տվյալ փաստը հաստատող կամ հերքող յուրաքանչյուր հետազոտված ապացույցը ու տվյալ ապացույցի ապացուցողական նշանակության մասին գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձի յուրաքանչյուր փաստարկը,

- ձևակերպի իր եզրակացությունը տվյալ փաստը ապացուցված և հաստատված լինելու կամ չապացուցված և հերքված լինելու վերաբերյալ: Ընդ որում, եթե դատարանն այս կամ այն ապացույցը մերժում է, այն դիտարկում է որպես ոչ արժանահավատ, վճռի այս մասում պետք է ձևակերպվեն դատարանի դիրքորոշման հիմքում դրած համապատասխան փաստարկները:

Պետք է հաշվի առնվի այն հանգամանքը, որ դատարանն իրավունք չունի վճիռը հիմնավորել այն ապացույցներով, որոնք չեն հետազոտվել դատական նիստում (ՔԴՕ 130 հոդվ.): Այդպիսի ապացույցներն ապացուցողական նշանակություն չունեն, դրանք այս կամ այն փաստը հաստատված կամ հերքված համարելու մասին դատարանի եզրահանգումների հիմքում դրվել չեն կարող: Բացի այդ, վճռի հիմքում դրված ապացույցները վճիռը շարադրելիս պետք է հնարավորինս կոնկրետացվեն: Երբ դատարանը սոսկ նշում է, որ «հայցը հիմնավորվում է գործում գտնվող ապացույցներով» կամ «փաստը հաստատված է վկաների ցուցմունքներով» կամ «հայցվորի պահանջները հաս-

տատված են գործի ողջ տվյալներով» և այլն, ու չի բացահայտում այդ ապացույցների բովանդակությունը, ապա վճիռը դառնում է անառարկայական, անապացույց:¹

Կիրառելի իրավունքը (վճռի իրավական հիմքը): Վճռի իրավական հիմքը (հիմնավորումը) բնութագրում է վճռի և դատարանի կողմից կիրառվող նորմերի միջև եղած կապը:

Ուստի վճռի պատճառաբանական մասի տվյալ բաժնում դատարանը հաստատված փաստերի և նյութական իրավունքի նորմերի համադրության միջոցով որոշում է կիրառման ենթակա իրավական նորմերը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը տարբեր գործերով բազմիցս արտահայտել է իր իրավական դիրքորոշումը ՔԴՕ 132 հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ պարբերությամբ սահմանված նորմի մեկնաբանության կապակցությամբ՝ հատուկ ընդգծելով, որ «յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պարտավոր է տալ ոչ միայն վճռի փաստական, այլ նաև իրավական հիմնավորումը»: Ըստ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման՝ «վճռի իրավական հիմնավորումը կայանում է հաստատված փաստերի և իրավահարաբերությունների նկատմամբ նյութական իրավունքի համապատասխան նորմի կամ նորմերի ընտրության և կիրառման մեջ, այն նորմի (նորմերի), որի հիման վրա դատարանը եզրակացություն է անում վիճելի իրավահարաբերության առկայության կամ բացակայության մասին»: Վճռում ոչ միայն պետք է ցույց տալ նորմատիվ ակտի այս կամ այն հոդվածը, որում ամրագրված է կիրառման ենթակա նորմը, այլ պետք է պատճառաբանվի, թե հատկապես ինչու պետք է կիրառվի հենց այդ նորմը:²

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 460:

² Տե՛ս, օրինակ՝ **ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2006 թ. դեկտեմբերի 21-ի թիվ 3-2504/ՏԴ քաղ. գործով կայացված որոշումը** // Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (սեպտեմբեր-դեկտեմբեր 2006), Հատոր I, Եր., 2007, 469-472 էջերը, **2008 թ. հոկտեմբերի 31-ի թիվ ՎԴ/0292/05/08 – 2008 թ. փետրվարի 1-ի թիվ 3-130(Ա) քաղաքացիական գործով կայացված որոշումները** Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (հունվար-դեկտեմբեր 2008), Հատոր III, Եր., 2010, էջեր 398-401, 585-588:

Վճռի այս մասում պետք է նշվեն այն օրենքները, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս:¹ Ընդ որում, պատշաճ կերպով վճռի իրավական հիմքը նշելու համար բավարար չէ սոսկ կիրառման ենթակա իրավական ակտերը վկայակոչելը: Բնական է, որ դատարանը պետք է վկայակոչի նաև այդ ակտերում ամրագրված կոնկրետ այն իրավական նորմերը, որոնք կիրառելու է տվյալ գործով:²

Վճռի իրավական հիմքերը վկայակոչվում են՝ նշելով իրավական ակտի անվանումը, տվյալ իրավական ակտի այն հոդվածը, մասը, կետը և պարբերությունը, որում ամրագրված է համապատասխան իրավական նորմը:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում գործարար շրջանառության սովորույթներ, օրենքի կամ իրավունքի անալոգիա կիրառելու դեպքում վճռի իրավական հիմքերը շարադրելիս դատարանը պետք է մանրազննին հիմնավորի դրանք կիրառելու անհրաժեշտությունը: Գործարար շրջանառության սովորույթներ կիրառելիս, բացի այդ, պետք է հիմնավորվի նաև համապատասխան սովորույթների գոյության փաստը:

Ամեն դեպքում վճռի հիմքում կարող են դրվել միայն այն իրավական հիմքերը, որոնք քննարկվել են դատարանում, այն է՝ հիմքեր, որոնց կիրառման կամ կիրառումը մերժելու վերաբերյալ կողմերը հնարավորություն են ունեցել իրենց կարծիքը

¹ Քանի որ գործարար շրջանառության սովորույթներն իրավական ակտերում չեն ամրագրվում, մեր կածիքով, ճիշտ կլիներ ՔԴՕ տվյալ դրույթը «այլ իրավական ակտերը» բառերից հետո լրացնել «գործարար շրջանառության սովորույթները» բառերով: 2է՞ որ օրենքով նախատեսված դեպքերում դրանք ենթակա են կիրառման վիճելի իրավահարաբերությունների նկատմամբ (Քաղ. օր. 7 և 9 հոդվ.):

² Դևիս որոշման համաձայն՝ իրավական նորմի բառացի մեջբերումից պետք է խուսափել, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վճռում քննարկվելու է տվյալ նորմում պարունակվող բառերի կամ արտահայտությունների նշանակությունը՝ տվյալ նորմը մեկնաբանելու համար կամ այլ նպատակով: Այս դեպքում էլ պետք է մեջբերվի նորմի միայն վերաբերելի մասը: Բացի այդ, պետք է բացառել նաև նորմերի՝ միմյանց հաջորդող բառացի մեջբերումները:

ներկայացնելու դատարանին՝ փաստարկելով, թե ինչու դատարանը պետք է ընդունի իրենց դիրքորոշումը և չընդունի հակառակորդինը: Կողմը համարվում է նման հնարավորություն ունեցած, եթե պատշաճ կերպով ծանուցվել է այն նիստի վայրի և ժամանակի մասին, որի ընթացքում տվյալ իրավական հիմքերը նախատեսվում էր քննարկել (տե՛ս ԴՆԽ որոշումը):

Չնայած այն հանգամանքին, որ որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով վճռաբեկ դատարանի կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները) պարտադիր են դատարանի համար նույնամանա փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ (ԴՕ 15 հոդվ., մաս 4), այդուհանդերձ, հաշվի առնելով, որ նման ակտերը նոր իրավական նորմեր չեն սահմանում, այլ ընդամենն օգնում են միատեսակ մեկնաբանել և կիրառել իրավունքի այս կամ այն նորմը, վճռի պատճառաբանական մասի քննարկվող բաժնում նախադեպային նշանակություն ունեցող դատական ակտերը չեն վկայակոչվում:

Իրավական խնդիրների նվիրված բաժնում դատարանը ձևակերպում է գործի փաստերի և կիրառելի իրավունքի նորմի համադրման արդյունքում ծագող այն հարցադրումները, որոնց պատասխանները հանգեցնում են վեճի կամ վեճի լուծման համար անհրաժեշտ նախապայման հանդիսացող հարցի լուծմանը:

Իրավական խնդիրները որոշելու համար կիրառելի իրավական նորմերի հետ համադրվում են պահանջի կամ առարկության հիմքում դրված այն փաստերը, որոնք դատարանը հաստատված (ապացուցված, չվիճարկվող, նախադատելի կամ հանրահայտ) է համարել:

Իրավական խնդիրը ձևակերպվում է հարցի ձևով: Ընդ որում, այն ձևակերպելիս փաստերի էությունը շարադրվում է համառոտ և անդեմ, իսկ իրավական նորմը՝ միայն այն մասով, որը վերաբերելի է: Հարցի ձևակերպումը կատարվում է հետևյալ բա-

ճանաչելով. «Արդյո՞ք տվյալ փաստի նկատմամբ կիրառելի է իրավական նորմի տվյալ պայմանը» կամ «Արդյո՞ք տվյալ փաստը բավարարում է կիրառելի իրավական նորմի պահանջը»: Օրինակ՝ «Արդյո՞ք փոխառության պայմանագիրը համարվում է կնքված, երբ կողմերի միջև ստորագրվել է գրավոր պայմանագիր, սակայն առկա չէ դրանի հանձնումը հավաստող ապացույց»: Տվյալ դեպքում հարցադրման մեջ տեղ գտած «փոխառության պայմանագիրը համարվում է կնքված» արտահայտությունը ՀՀ քաղ. օր. 877-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված իրավական նորմի դիսպոզիցիայի շարադրանքն է, իսկ մնացյալը՝ փաստի շարադրանքը:

Իրավական խնդիրների վերլուծությանը նվիրված ենթաբաժնում դատարանը ֆորմալ տրամաբանության կանոններին համապատասխան կատարում է յուրաքանչյուր իրավական խնդրի առանձին քննարկում, համադրում է գործով հաստատված փաստերը կիրառելի իրավական նորմերի հետ՝ բերելով դրանց բովանդակությունը, իսկ անհրաժեշտ դեպքերում՝ պատճառաբանելով այս կամ այն նորմին կամ դրա մասին իր կողմից տրված մեկնաբանությունը, և կատարում է վիճելի իրավահարաբերության որակումը՝ կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կատարելով եզրահանգումներ, որոնց հիման վրա հետևություններ է անում հայցը մասնակի կամ ամբողջովին բավարարելու կամ այն մերժելու անհրաժեշտության մասին:

Այս բաժնում իրավական նորմերի բառացի մեջբերումներ, որպես կանոն, չեն կատարվում: Նորմի առանձին մասերը բառացի մեջբերվում են միայն այն դեպքում, երբ մեկնաբանվում է այդ մասում պարունակվող որևէ բառ կամ բառակապակցություն:

Եթե իր եզրահանգումները պատճառաբանելիս և ձևակերպելիս դատարանը դրանց հիմքում դնում է նախադեպային բնույթի ակտեր, ապա նա պետք է հիմնավորի նաև տվյալ գործի նկատմամբ այդ ակտերի կիրառելիությունը՝ հստակ հղումներ կատարելով տվյալ ակտերին, համառոտ շարադրելով վկայա-

կոչվող գործի փաստերը, համադրելով դրանք քննվող գործի փաստերին և արձանագրելով դրանց նմանությունը: Միայն դրանից հետո դատարանը կարող է եզրակացնել նախկին գործով տրված լուծման և դրա պատճառաբանության կիրառելիությունը քննվող գործի նկատմամբ: Ընդ որում, եթե դատարանը ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիման վրա ելել է եզրահանգման, որ նախադեպային ակտի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները) կիրառելի են քննվող գործով, վճռում այդ ակտի մեջ տեղ գտած պատճառաբանությունը բառացի չի վերարտադրվում, վկայակոչվում է միայն համապատասխան ակտը:

Եթե դատարանը գտնում է, որ նմանատիպ փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով կայացված նախադեպային բնույթ ունեցող դատական ակտում ձևակերպված հիմնավորումները և օրենքի մեկնաբանությունները կիրառելի չեն տվյալ գործով հաստատված փաստական հանգամանքների նկատմամբ, ապա, ԴՕ 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջներից ելնելով, պարտավոր է սեփական դիրքորոշումը պատճառաբանել՝ մատնանշելով ծանրակշիռ փաստարկներ:

Բացի վերը շարադրվածից, վճռի պատճառաբանական մասի տվյալ բաժնում դատարանը պետք է անդրադառնա կատարված դատական ծախսերի կազմի և դրանց բաշխման հարցերին: Նախևառաջ արձանագրվում է ներկայացված հայցադիմումի (դիմումի) համար պետական տուրքի վճարված, վճարումը հետաձգված կամ վճարումից ազատված լինելը, ապա քննարկվում է այլ դատական ծախսերի առկայության հարցը: Դատարանը շարադրում է գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման հարցի կապակցությամբ իր դատողությունները՝ առանձին-առանձին վերլուծելով հարցի կապակցությամբ գործին մասնակցող անձանց բերած փաստարկները և հանգելով վերջնական եզրահանգումների: Ընդ որում, դատական ծախսերի կազմի և բաշխման մասին եզրահանգումներ կատարելիս դատարանը ղեկավարվում է ՔԴՕ 68-73 հոդվածներով սահմանված կանոններով:

Վճռի պատշաճ իրավական հիմնավորման համար կարևոր է նաև այն դատավարական նորմերը նշելը, որոնցով ղեկավարվել է դատարանը տվյալ գործը քննելիս: Դրանք, որպես կանոն, ընդհանուր կամ հատուկ բնույթ ունեցող այն նորմերն են, որոնք ամրագրում են վարույթի տվյալ տեսակի շրջանակներում վճիռ կայացնելու դատարանի իրավասությունը և կանխորոշում են վճռի եզրափակիչ մասի բովանդակությունը (օրինակ՝ ՔԴՕ 130, 131, 132, 133-137, 167, 173.4, 177 և այլ հոդվածները):

Վճռի պատճառաբանական մասի շարադրանքն ավարտվում է նոր պարբերությունից վերոգրյալ պատճառաբանությունների ու նշված դատավարական նորմերի վկայակոչմամբ, մոտավորապես հետևյալ ձևակերպմամբ՝ «Ղեկավարվելով վերոգրյալ պատճառաբանությամբ և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 130, 131 և 134 հոդվածներով, դատարանը...»:

Այնուհետև մեկ տող բաց թողնելով՝ էջի կենտրոնում մեծատառերով նշվում է «ՎՃՌԵՑ» բառը, որից հետո ևս մեկ տող բաց թողնելով շարադրվում է վճռի եզրափակիչ մասը:

Վճռի եզրափակիչ մասը կարևոր է այնքանով, որքանով այստեղ են ձևակերպվում վեճի (գործի) լուծման վերաբերյալ դատարանի վերջնական եզրահանգումները: Դատական ակտի այս մասն է թույլ տալիս դատել այն մասին, թե որքանով է կայացված վճիռը լրիվ (սպառիչ), անպայմանական և որոշակի (կատեգորիկ):

ՔԴՕ-ը վճիռների եզրափակիչ մասերի բովանդակությանը ներկայացնում է ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ պահանջներ: Ընդհանուր պահանջներին պետք է բավարարի գործն ըստ էության լուծող ցանկացած դատական ակտ: Հատուկ պահանջները ենթակա են կիրառման՝ ելնելով բացառապես գործի կոնկրետ առանձնահատկություններից:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի եզրափակիչ մասին ներկայացվող *ընդհանուր պահանջները* հանգում են հետևյալին:

Ցանկացած վճռի եզրափակիչ մաս պետք է պարունակի՝

1. վերջնական և սպառիչ եզրահանգումներ՝ հայտարարված յուրաքանչյուր հայցապահանջը բավարարելու կամ դրանք լրիվ կամ մասամբ մերժելու մասին (դատարանը հստակ և ճշգրիտ նշում

է, թե ինչ և ում օգտին է գանձվում կամ հայտարարված պահանջները որ մասով են մերժվում, այդ պահանջների որ մասով է կարճվում գործի վարույթը կամ հայցը (դիմումը) թողնվում առանց քննության, ում օգտին է ճանաչվել վիճելի իրավունքը, հատուկ վարույթի գործերով կոնկրետ ինչ փաստ է հաստատում և այլն: Պետք է ճշգրիտ կերպով նշել հայցվորի (դիմողի) և պատասխանողի ազգանունը, անունը, հայրանունը (ըստ նրանց անձը հաստատող փաստաթղթերի), իրավաբանական անձանց անվանումները (ըստ նրանց հիմնադիր փաստաթղթերի),

2. նշում՝ գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման մասին,

3. նշում այն մասին, որ վճիռը կամովին չկատարելու դեպքում այն կկատարվի ԴԱՅԿ ծառայության միջոցով՝ պարտապանի հաշվին,

4. նշում՝ վճիռը բողոքարկելու ժամկետի և կարգի մասին:

Դատարանի վերջնական եզրակացությունները, անշուշտ, պետք է բխեն տվյալ գործով վճռի պատճառաբանական մասում հաստատված փաստական հանգամանքներից: Դրանք ձևակերպվում են կատեգորիկ պատվիրանի ձևով, որը համապատասխանում է վճռի իշխանականային էությանը:¹

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի եզրափակիչ մասին ներկայացվող *հատուկ պահանջները* հանգում են հետևյալին:

1. Սկզբնական և հակընդդեմ հայցերը լրիվ կամ մասնակի բավարարելու դեպքում վճռի եզրափակիչ մասում նշվում է հաշվանցի արդյունքում բռնագանձվող գումարը (ՔԴՕ 132 հոդվ., մաս 2):

2. Գործարքն անվավեր ճանաչելիս դատարանը պարտավոր է վճռի եզրափակիչ մասում նշել գործարքի անվավերության հետևանքները (ՔԴՕ 132 հոդվ., մաս 2.1):

3. Այն դեպքերում, երբ դատարանը, ելնելով քննարկվող իրավահարաբերության բնույթից, կողմերի գույքային դրությունից, ընտանեկան վիճակից կամ ուշադրության արժանի այլ հանգամանքներից, սահմանում է վճիռը կատարելու կարգը կամ միջոցներ է

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - եր., երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 461:

ծեռնարկում դրա կատարումն ապահովելու համար, այդ մասին նշվում է վճռի եզրափակիչ մասում (ՔԴՕ 132 հոդվ., մաս 4):

4. Կողմերի հաշտության համաձայնությունը հաստատվելու դեպքում դատարանի վճիռը պետք է պարունակի հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը (ՔԴՕ 133 հոդվ.), ինչպես նաև նշում գործի վարույթը կարճելու մասին (ՔԴՕ 110 հոդվ., մաս 1):

5. Դրամական միջոցները գանձելու վերաբերյալ հայցը բավարարելու դեպքում դատարանը վճռի եզրափակիչ մասում սահմանում է բռնագանձվող գումարի ընդհանուր չափը՝ առանձին նշելով հիմնական պարտքի, վնասների, տուժանքի (տուգանքի, տույժի) չափերը, ինչպես նաև այն գումարի չափը, որի վրա հաշվեգրվում են տոկոսներ, այդ տոկոսների չափը և դրանց հաշվեգրման սկզբի տարին, ամիսը և ամսաթիվը (ՔԴՕ 134 հոդվ., մաս 1):

6. Գույքը հատկացնելու դեպքում դատարանը նշում է հանձնման ենթակա գույքի անվանումը, դրա արժեքը, իսկ եթե հայտնի է՝ նաև դրա գտնվելու վայրը (ՔԴՕ 134 հոդվ., մաս 2):

7. Մի քանի հայցվորի օգտին վճիռ կայացնելու դեպքում դատարանը նշում է նրանցից յուրաքանչյուրի պահանջը բավարարելու չափը կամ նշում է, որ բռնագանձման իրավունքը համիրավ է (ՔԴՕ 135 հոդվ., մաս 1):

8. Մի քանի պատասխանողի դեմ վճիռ կայացնելու դեպքում դատարանը նշում է նրանցից յուրաքանչյուրի պարտավորության չափը կամ նշում է, որ նրանց պատասխանատվությունը համապարտ է (ՔԴՕ 135 հոդվ., մաս 2):

9. Պայմանագիրը կնքելու կամ փոփոխելու հետ կապված վեճով վճռի եզրափակիչ մասում նշվում է պայմանագրի յուրաքանչյուր վիճելի պայմանի վերաբերյալ որոշումը, իսկ պայմանագիր կնքելուն հարկադրելու պահանջի մասին վեճով վճռում նշվում են այն պայմանները, որոնցով կողմերը պարտավոր են կնքել պայմանագիրը (ՔԴՕ 136 հոդվ.):

10. Պատասխանողին՝ գույք հանձնելու կամ դրամական գումարներ գանձելու հետ չկապված որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրող վճռի եզրափակիչ մասում դատարանը նշում է, թե ով, որտեղ, երբ կամ ինչ ժամկետում պետք է կատարի

այդ գործողությունները: Ընդ որում, անհրաժեշտության դեպքում դատարանը կարող է սահմանել, որ պատասխանողի կողմից վճիռը չկատարելու դեպքում հայցվորն իրավունք ունի համապատասխան գործողությունները կատարել պատասխանողի հաշվին (ՔԴՕ 137 հոդվ.):

Դատական գործերի բնույթից ելնելով՝ վճիռների եզրափակիչ մասերը կարող են բովանդակել նաև այլ հատուկ տվյալներ: Այսպես՝ հայրությունը որոշելու վճիռների եզրափակիչ մասում պետք է մտցնել այնպիսի տեղեկություններ, որոնք անհրաժեշտ են ՔԿԱԳ մարմնում հայրության հաստատման ակտը գրանցելու համար (հոր ազգանունը, անունը, հայրանունը, նրա ծննդյան տարին, ամիսը և ամսաթիվը, ծննդյան վայրը, ազգությունը, մշտական բնակության վայրը), քաղաքացուն անգործունակ ճանաչելու վերաբերյալ վճռում տեղեկություններ, որոնք անհրաժեշտ են խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին տվյալ քաղաքացուն անհատականացնելու և նրա նկատմամբ խնամակալություն կամ հոգաբարձություն սահմանելու համար, գույքը տիրազուրկ ճանաչելու վերաբերյալ վճռում տեղեկություններ, որոնք անհրաժեշտ են գույքն անհատականացնելու, դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքը գրանցելու համար և այլն: Բոլոր դեպքերում վճռի եզրափակիչ մասում դատարանի կողմից տրված ձևակերպումները պետք է լինեն հստակ, ճշգրիտ, թույլ տան ճշգրիտ որոշելու դատական ակտի հասցեատերերին, կասկածի տակ չդնեն դրա որոշակիությունը, անպայմանականությունը և լրիվությունը, բխեն տվյալ գործով վճռի պատճառաբանական մասում հաստատված փաստական հանգամանքներից, իրավական հարցերի և այդ փաստերի համադրումից արված եզրահանգումներից, չունենան լրացուցիչ պարզաբանման ու լրացման կարիք: Տվյալ պահանջները կապված են նաև այն հանգամանքի հետ, որ վճռի հարկադիր կատարման անհրաժեշտության դեպքում վճռի եզրափակիչ մասը ներառվում է կատարողական թերթի մեջ և հանդիսանում է դատական ակտի հարկադիր կատարման միակ հիմքը:

**Առանձին ակտի ձևով կայացվող միջանկյալ դատական ակտերի
կառուցվածքը և բովանդակությունը**

Առանձին ակտի ձևով կայացվող միջանկյալ դատական ակտերի (այսուհետ՝ «միջանկյալ դատական ակտ» կամ «որոշում») բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները սահմանվում են ՔԴՕ 144 հոդվածի 2-րդ մասով, որի համաձայն, որոշման մեջ պետք է նշվեն՝

- 1) դատարանի անվանումը,
- 2) դատարանի կազմը,
- 3) գործի համարը,
- 4) որոշումը կայացնելու ամսաթիվը,
- 5) վեճի առարկան,
- 6) գործին մասնակցող անձանց անունը (անվանումը),
- 7) հարցը, որի վերաբերյալ որոշում է կայացվում,
- 8) շարժառիթները, որոնցով դատարանը հանգել է հետևությունների՝ օրենքների և այլ իրավական ակտերի վկայակոչմամբ,
- 9) եզրահանգումը քննարկող հարցով,
- 10) որոշումը բողոքարկելու կարգը և ժամկետը, եթե այն ենթակա է բողոքարկման:

Ինչպես նշել ենք, ի լրումն ՔԴՕ 144 հոդվածի որևէ այլ ակտով միջանկյալ դատական ակտերի ձևավորմանը, կառուցվածքին և բովանդակությանը ներկայացվող այլ պահանջներ չեն սահմանվում: Այդուհանդերձ, դատական պրակտիկայում վաղուց ձևավորվել են նման ակտերի շարադրման չգրված կանոններ, որոնք, մեր կարծիքով, կարող են ամբողջականացվել, համակարգվել, անհրաժեշտության դեպքում կատարելագործվել և հաստատվել ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի որոշմամբ: Նման կարգավորումն էապես կնպաստի դատական ակտեր կազմելու իրավական մշակույթի զարգացմանը և դատական իշխանության հեղինակության բարձրացմանը:

Չնայած օրենքը նման պահանջ չի ներկայացնում, միջանկյալ դատական ակտերը ևս բաժանվում են ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի, որոնք, սակայն, որպես կանոն չեն համարակալվում: Բացի այդ, նկարագրական և

պատճառաբանական մասերը, որպես կանոն, միմյանցից չեն առանձնացվում և կազմվում են միասնական բաժնով:

Միջանկյալ դատական ակտը շարադրվում է այն կայացնող դատարանի՝ ՀՀ զինանշանով ձևաթղթի վրա:

Որոշման ***Ներածական մասը*** շարադրելիս դատարանը էջի կենտրոնական մասում, մեծատառերով նշում է «ՈՐՈՇՈՒՄ» բառը, իսկ հաջորդ տողի կենտրոնում մեծատառերով՝ որոշման տեսակը (օրինակ՝ հայցադիմումը վերադարձնելու մասին, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու մասին և այլն):

Հաջորդ տողի ձախ կողմում նշվում է որոշման կայացման օրը, ամիսը, տարեթիվը, իսկ աջ կողմում՝ կայացման վայրը:

Բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում նշվում է որոշումը կայացրած դատարանի անվանումը, այնուհետև նշվում են տեղեկություններ դատարանի կազմի և գործին մասնակցող անձանց վերաբերյալ, ինչպես նաև հարցը, որի վերաբերյալ որոշում է կայացվել:

Եթե հարցը քննվել է դատական նիստում, նշվում է, թե ինչպիսի (դռնբաց, դռնփակ) դատական նիստում և ինչ հարց է դատարանը քննության առել:

Նշված տեղեկությունները շարադրելուց հետո, բաց թողնելով մեկ տող, էջի կենտրոնում մեծատառերով գրվում է «ՊԱՐՁԵՑ» բառը, որով ավարտվում է որոշման ներածական մասը և սկսվում է նկարագրական-պատճառաբանական մասը:

Որոշման ***Նկարագրական-պատճառաբանական մասը*** պետք է տեղեկություններ պարունակի քննարկվող հարցի առաջադրման և լուծման նախապայմաններ հանդիսացող փաստերի, ինչպես նաև տվյալ հարցի լուծման իրավական հիմքերի մասին: Մասնավորապես, այստեղ դատարանը պետք է համառոտ շարադրի, թե ով, ընդդեմ ում, ինչպիսի պահանջով հայցադիմում է ներկայացրել կամ գործին մասնակցող անձն ինչի վերաբերյալ է ներկայացրել միջնորդություն, պահպանվել են արդյոք հայցադիմումի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները, եթե չեն պահպանվել, ապա ինչպիսի խախտումներ են թույլ տրվել, միջնորդությունը բավարարելու կամ տվյալ որոշումը կայացնելու համար անհրաժեշտ ինչպիսի փաստեր են առկա և այլն: Տվյալ մասում են ձևակերպվում

այն շարժառիթները, որոնցով դատարանը հանգել է հետևությունների՝ օրենքների և այլ իրավական ակտերի վկայակոչմամբ: Որոշման քննարկվող մասը տվյալ որոշման հիմքն է, որովհետև կոնկրետ դատավարական (ընթացակարգային) հարցի վերաբերյալ դատարանի պատասխանը, նրա եզրահանգումների փաստական և իրավական հիմնավորումը կատարվում է հենց այդ մասում:

Հայցը կամ դիմումը առանց քննության թողնելու մասին դատարանի կողմից որոշում կայացնելու դեպքում միջանկյալ դատական ակտի քննարկվող մասում դատարանը պետք է քննարկի կատարված դատական ծախսերի կազմի և դրանք գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխելու հարցերը և պատճառաբանված հետևություններ անի դրանց վերաբերյալ (ՔԴՕ 104 հոդվ., մաս 2):

Որոշման պատշաճ իրավական հիմնավորման համար կարևոր է նաև այն դատավարական նորմերը նշելը, որոնցով ղեկավարվել է դատարանը տվյալ հարցերը լուծելիս:

Միջանկյալ դատական ակտի նկարագրական-պատճառաբանական մասի շարադրանքն ավարտվում է նոր պարբերությունից վերոգրյալ պատճառաբանությունների ու նշված դատավարական նորմերի վկայակոչմամբ դատական ակտի նախորդող տեքստից մեկ տող բաց թողնելուց հետո՝ էջի կենտրոնում մեծատառերով «ՈՐՈՇԵՑ» բառը տեղադրելով: Դրանից հետո, ևս մեկ տող բաց թողնելով, շարադրվում է որոշման եզրափակիչ մասը:

Որոշման *եզրափակիչ մասում* ձևակերպվում է քննարկվող հարցով դատարանի եզրահանգումը, որը ևս պետք է ունենա հստակ, միանշանակ, անպայմանական, հրամայական, կատեգորիկ բնույթ և բացառի որոշումը մեկնաբանելու անհրաժեշտությունը:

Հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու մասին դատարանի որոշման եզրափակիչ մասը պետք է եզրակացություններ պարունակի գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերը բաշխելու հարցի վերաբերյալ (ՔԴՕ 104 հոդվ., մաս 2):

Որոշման եզրափակիչ մասը պետք է տեղեկություններ պարունակի որոշումը բողոքարկելու կարգի և ժամկետի մասին, եթե այն ենթակա է բողոքարկման:

Վճարման կարգադրության կառուցվածքը
և բովանդակությունը

Վճարման կարգադրության կառուցվածքը և բովանդակությունը որոշելու հարցը դատավարագիտության մեջ խնդրահարույց է:

Վճարման կարգադրության բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները որոշակի թերություններով սահմանվում են ՔԴՕ 204.6 հոդվածի 2-րդ մասով:

Դատական ակտի տվյալ տեսակի կառուցվածքն օրենքով չի կարգավորվում: Օրենսդիրը միայն սահմանել է այն տեղեկությունների շրջանակը, որոնք պետք է տեղ գտնեն վճարման կարգադրության մեջ:

Խնդրահարույց է այն հանքամանքը, որ ՀՀ ՔԴՕ-ն չի նախատեսում վճարման կարգադրությունը պատճառաբանելու դատարանի պարտականությունը: ՀՀ դատարանների նախագահների խորհուրդը 2005 թ. դեկտեմբերի 8-ի թիվ 81 որոշմամբ հաստատել է ՀՀ դատարանների կողմից արձակվող վճարման կարգադրության օրինակելի ձևը, որը, ըստ էության, հստակեցնում է վճարման կարգադրության կառուցվածքին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները՝ դրանում նախատեսելով դատարանի պարտականությունը վճարման կարգադրության մեջ շարադրելու դիմումի ուսումնասիրության արդյունքում պարզված հանգամանքները (նկարագրական մաս), ինչպես նաև ներկայացված դրամական պահանջի որոշակի հիմքերից (օրենքից կամ պայմանագրից) առերևույթ բխելու և ՔԴՕ 204.6 հոդվածի հիման վրա կարգադրություն արձակելու հանգամանքը (փաստական և իրավական հիմքեր):

Ո՞ր ՔԴՕ 127-րդ հոդվածն էլ, սահմանելով դատական հրամանի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները, պահանջում է դրանում նշել այն օրենքը, որի հիման վրա բավարարվում է պահանջը՝ որևէ անդրադարձ չկատարելով հրամանի փաստական հիմքին:

Նման անորոշ (կարելի է ասել թերի) իրավական կարգավորումը որոշ դատավարագետների հիմք է տվել կարծիք հայտնելու, որ դատական հրամանը (այդ թվում՝ ՀՀ ՔԴՕ-ով նախատեսված և դրա տարատեսակ հանդիսացող վճարման կարգադրությունը) բաղկա-

ցած է միայն ներածական, նկարագրական և եզրափակիչ մասերից:¹ Այլ դատավարագետներ գտնում են, որ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատարանը նշում է այն փաստական հանգամանքները, որոնց հիման վրա պահանջ է ներկայացվում, և օրենքը, որի հիման վրա պահանջը բավարարվում է, վճարման կարգադրության մեջ առկա է նաև պատճառաբանական մաս, որը, սակայն, շարադրվում է սեղմված և հակիրճ ձևով:²

Ակնհայտ է, որ վճարման կարգադրությունը պատճառաբանելու խիստ պահանջ օրենքը չի ներկայացնում: Դա պայմանավորված է կարգադրության վարույթի այն առանձնահատկությամբ, որ այստեղ հայցային վարույթի հիմնական կանոնները չեն կիրառվում, դատարանը գործը դատաքննության չի նախապատրաստում, ապացուցման առարկա չի որոշում, գործի ըստ էության քննություն դատական նիստում չի իրականացնում (ՔԴՕ 204.6 հոդվ., մաս 1) և հետևաբար չի կատարում ապացույցների հետազոտում, փաստերի հաստատում և չի անում իրավական եզրահանգումներ: Դատարանը կարգադրության վարույթի շրջանակներում վճարման կարգադրությունն արձակում է առանց պահանջի հիմնավորվածությունը ստուգելու (ՔԴՕ 204.6 հոդվ., մաս 2, կետ 1), ուսումնասիրելով միայն ներկայացված պահանջի համապատասխանությունը ՔԴՕ 204.1 հոդվածով սահմանված՝ վարույթի թույլատրելիության պահանջներին, պահանջի առերևույթ հիմնավորվածությունը և այն հաստատող ապացույցների առերևույթ արժանահավատությունը (ՔԴՕ 204.4 հոդվ., մաս 1):

Այդուհանդերձ, մեր կարծիքով, քանի որ քննարկվող դատական ակտն արձակելիս դատարանը հիմք է ընդունում որոշակի հանգամանքներ՝ թույլատրելիության պայմանների, պահանջի ա-

¹ Տե՛ս, օրինակ, Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. **М.С. Шакарян.** М., 2003, էջ 253, Гражданский процесс: Учебник. Под ред. **М.К. Треушниковой.** М., 2003, էջ 392:

² Տե՛ս, օրինակ, Гражданский процесс: Учебник. Под ред. **В.В. Яркова.** М., 2004, էջ 399, **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջեր 311-312:

ռերևույթ հիմնավորվածությունը և պահանջը հաստատող առերևույթ արժանահավատ ապացույցների առկայությունը, վճարման կարգադրության տեքստը պետք է պարունակի պատճառաբանական մաս, որից ուղղակիորեն բխում են այն փաստական և իրավական հիմքերը, որոնց հիման վրա համապատասխան դատական ակտն արձակվում է: Նման պահանջը, մեր կարծիքով, պետք է օրենսդրորեն ամրագրվի: Ասվածը հիմնավորվում է նաև հետևյալով:

Կարգադրության վարույթում դատարանն իրականացնում է իրավապահական գործառույթ և դատական գործունեության արդյունքներն արտացոլում է վճարման կարգադրությունում: Այն, որ վճարման կարգադրությունն արձակվում է վեճի լուծման պարզեցված ընթացակարգի շրջանակներում, դեռևս չի նշանակում, որ դատարանը չպետք է հիմնավորի իր իշխանական պատվիրանը որոշակի հանգամանքներով և գործող օրենսդրության համապատասխան նորմերով, որոնց հիման վրա էլ կարելի է դատել ներկայացված պահանջի թեկուզև առերևույթ հիմնավորվածության մասին: Անկախ նրանից, թե ինչ ձևով է իրականացվում դատական գործունեությունը, նրա էությունը հանգում է նրան, որ դատարանը պետք է կոնկրետ դեպքի նկատմամբ կիրառի կոնկրետ իրավական նորմ և դրա հիման վրա բավարարի կամ մերժի դատական պաշտպանության պահանջը:

Ինչպես իրավացիորեն նշում է Ս.Կ. Ջազայնովան, դատական ընթացակարգերի պարզեցումը չպետք է իրականացվի արդարադատության ակտերի ձևի և բովանդակության պարզեցման հաշվին, դատական պաշտպանության ավանդական ընթացակարգի արագացումը չպետք է իրականացվի արդարադատության ակտերին ներկայացվող պահանջների նվազեցմամբ: Այդ կապակցությամբ հեղինակն առաջարկում է դատավարական օրենսդրությամբ սահմանել դատական հրամանի պարտադիր հակիրճ պատճառաբանման պահանջ, ըստ որի, դատավորը պետք է նշի ոչ միայն կիրառվող իրավական նորմը, այլ նաև համառոտակի շարադրի դիմողի կողմից ներկայացված ապացույցների գնահատումը, դատական

հրամանն արձակելու շարժառիթները:¹ Նման դիրքորոշումը մենք լիովին հիմնավորված ենք համարում:

Այսպիսով, մեր կարծիքով, վճարման կարգադրությունը գործնականում ևս պետք է շարադրվի այն նույն կառուցվածքով, ինչ դատական մյուս ակտերը, սակայն այն առանձնահատկությամբ, որ նրա նկարագրական մասում հասկանալի պատճառներով պարտապանի իրավական դիրքորոշումը չի ներկայացվում, իսկ պատճառաբանական մասին ներկայացվում են փոքր-ինչ այլ պահանջներ, որոնք բխում են կարգադրության վարույթի առաձնահատկություններից:

Վճարման կարգադրության *ներածական մասի* բովանդակությունը կանոնակարգվում է ԴՆԽ վերը նշված թիվ 81 որոշմամբ: Վերջինով հաստատված օրինակելի ձևի պահանջներին համապատասխան, վճարման կարգադրության ներածական մասը շարադրելիս դատարանը էջի վերին կենտրոնական մասում մեծատառերով նշում է «ՎՃԱՐՄԱՆ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ» բառերը:

Հաջորդ տողի ձախ կողմում նշվում է վճարման կարգադրության արձակման օրը, ամիսը, տարեթիվը, իսկ աջ կողմում՝ վայրը:

Բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում նշվում է վճարման կարգադրության արձակող դատարանի անվանումը, այնուհետև նշվում են տեղեկություններ այն արձակող դատավորի, դիմողի, պարտապանի, ինչպես նաև այն դրամական գումարի վերաբերյալ, որը վճարելու մասին վճարման կարգադրություն արձակելու պահանջ է ներկայացվել դատարան: Թեև ԴՆԽ թիվ 81 որոշմամբ պահանջվում է նշել միայն դիմողի և պարտապանի անունները (անվանումները), գործնականում դատարանները տվյալ դատական ակտի հարկադիր կատարման ընթացքում հնարավոր բարդությունների առաջացումը կանխելու նպատակով նշում են նաև նրանց անհատականացնելու հնարավորություն տվող այլ տեղեկություններ (անձնագրի, սոցիալական քարտի, պետական գրանցման, ՀՎՀՀ-ի մասին):

¹ Տե՛ս *Загайнова С.К.* Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н. - Екатеринбург, 2008, էջ 312:

Նշված տեղեկությունները շարադրելուց հետո բաց թողնելով մեկ տող՝ էջի կենտրոնում մեծատառերով գրվում է «ՊԱՐՁԵՑԻ» բառը, որով ավարտվում է վճարման կարգադրության ներածական մասը և սկսվում են նկարագրական և պատճառաբանական մասերը:

Վճարման կարգադրության *Նկարագրական մասում* դատարանը շարադրում է վճարման կարգադրություն արձակելու դիմումի հակիրճ բովանդակությունը և նշումներ է կատարում պահանջի հիմնավորվածությունը հաստատելու համար դիմողի կողմից դիմումին կից ներկայացված փաստաթղթերի մասին: Այլ կերպ ասած, վճարման կարգադրության քննարկվող մասում դատավորը շարադրում է դիմողի իրավական դիրքորոշումը, մասնավորապես՝ տեղեկություններ այն մասին, թե կողմերի միջև ինչպիսի իրավահարաբերություն է ծագել, ինչից է այն բխում (օրենքից, պայմանագրից), որ իրավաբանական փաստերի ուժով է պարտապանի մոտ ծագել վճարում կատարելու պարտականությունը, որքան է կազմում պարտքի գումարը, ինչպիսի փաստաթղթերով (ապացույցներով) է դիմողը հաստատում այդ փաստերը, որ իրավական նորմերից է բխում նման պահանջ ներկայացնելու իրավունքը և այլն:

Վճարման կարգադրության *պատճառաբանական մասը*, սկսվում է «Ուսումնասիրելով ներկայացված դիմումը և կից փաստադրերը՝ դատարանը գտնում է, որ...» արտահայտությամբ: Պատճառաբանական մասը շարադրելիս դատարանը քննարկվող մասում պետք է ներառի՝

1. իր եզրահանգումը վճարման կարգադրություն արձակելու թույլատրելիության պայմանների առկայության մասին (պահանջի դրամական և որոշակի բնույթը):

2. նշում այն մասին, որ ներկայացված պահանջն առերևույթ հիմնավորված է և պահանջը հաստատող ապացույցներն առերևույթ արժանահավատ են:

3. նշում առ այն, որ դատարանն ըստ էության չի ստուգել պահանջի հիմնավորվածությունը:

4. նշումներ այն նյութաիրավական հիմքերի և դատավարական նորմերի մասին, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճարման կարգադրություն արձակելիս:

Դևտ թիվ 81 որոշմամբ հաստատված օրինակելի ձևը պարտադիր չի համարում վճարման կարգադրության մեջ նշումներ կատարելն այն մասին, որ ներկայացված պահանջը առերևույթ հիմնավորված է և պահանջը հաստատող ապացույցներն առերևույթ արժանահավատ են: Չի ներկայացվում վճարման կարգադրություն արձակելիս այն նյութաիրավական հիմքերը վկայակոչելու պարտականությունը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճարման կարգադրություն արձակելիս: Սակայն, մեր կարծիքով, ինչպես վերն արդեն նշել ենք, նշված տեղեկությունները վճարման կարգադրության պատճառաբանական մասում զետեղելը մեծապես կարող է նպաստել տվյալ տեսակի դատական ակտի հեղինակության բարձրացմանը և կրնդօժի դրա իրավապահպան նշանակությունը:

Վճարման կարգադրության *եզրափակիչ մասը* պետք է պարունակի ՔԴՕ 204.6 հոդվածի 2-րդ մասի 2-4 կետերով սահմանված տեղեկությունները: Մասնավորապես՝

1) կարգադրություն՝ երկու շաբաթվա ընթացքում կատարելու հետևյալ գործողություններից որևէ մեկը՝

- կատարել վճարման պահանջը, եթե պատասխանողը պահանջը հիմնավորված է համարում,

- դատարանին առձեռն կամ փոստով՝ ստացման մասին հետադարձ ծանուցմամբ (տեղեկացմամբ), ներկայացնել գրավոր առարկություն, եթե պարտապանը ներկայացված պահանջը դիտարկում է որպես չհիմնավորված,

3) նշում առ այն, որ պարտապանն իրավունք ունի գրավոր առարկություն ներկայացնելու նաև պահանջի միայն մի մասի վերաբերյալ՝ մյուս մասով կատարելով վճարման պահանջը,

4) նշում առ այն, որ առարկություն ներկայացնելու դեպքում վեճը կարող է քննվել ըստ էության հայցային վարույթով, որի դեպքում պարտվող կողմը կրելու է դատական ծախսերը.

4) նշում առ այն, որ սահմանված ժամկետում առարկություն չներկայացնելու դեպքում վճարման կարգադրությունը ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման:

ՔԴՕ 204.6 հոդվածի 3 մասի համաձայն՝ վճարման կարգադրությանը *կցվում են* վճարման կարգադրությունն արձակելու դի-

մունի և կից փաստաթղթերի կրկնօրինակները: Այն պարտապահին ուղարկվում է փոստով՝ ստացման մասին հետադարձ ծանուցմանը (ՔԴՕ 204.6 հոդվ., մաս 4):

ԳԼՈՒԽ III.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՐՄԻՑ ԿԱՅԱՑԿՈՂ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՈՒԺԸ

§1. Դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու հասկացությունը և ժամկետները

Խախտված կամ վիճարկվող իրավունքի (օրինական շահի) դատական պաշտպանությունն ավարտվում է դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից: Այդ պահից էլ սկսվում է դատական ակտի իրավական գործողությունը: Քաղաքացիական գործով պարզված փաստական հանգամանքների նկատմամբ իրավական նորմերի կիրառման արդյունքում դատական ակտում արտահայտված պետաիշխանական կամահայտնության ուժով վիճելի իրավահարաբերությունները դառնում են անվիճելի, ապահովվում է այդ իրավահարաբերությունների որոշակիությունը և քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը:

Դատական ակտի իրավական գործողությունը դատավարագիտության մեջ ավանդաբար կոչվում է օրինական ուժ: Այդ իրավական գործողության ընթացքում իրացվում են դատական ակտի բազմազան որակներն ու հատկանիշները, որոնք հիմնված են դատարանի իշխանական լիազորությունների վրա:

Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի իրավական գործողությունը, որպես կանոն, սկսվում է օրենքով սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո: Վերջինիս ավարտն ավանդաբար կոչվում է օրինական ուժի մեջ մտնելու պահ: Այդ պահից էլ դատական ակտը դառնում է վերջնական, քանի որ սպառվում է դրա հետագա բողոքարկման ու վերանայման հնարավորությունը, և այն ձեռք է բերում իրավական ակտի որոշակիության հատկանիշ՝ խիստ որոշակիացնելով վեճի կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքները և պարտականությունները, վերջնականորեն դադարեցնելով սուբյեկտիվ իրավունքի (փաստի) մասին վեճը:

Օրինական ուժը դատական ակտի իրավական որոշակիության արտահայտումն է:¹ Մտնելով օրինական ուժի մեջ՝ դատական ակտը ձեռք է բերում օրենքի ուժ, կողմերի համար դառնում է «մասնավոր օրենք», պետական հարկադրանքի ուժով ապահովված խիստ որոշակի վարքագծի կոնկրետ կանոններ սահմանող անհատական իրավական ակտ, որը, ընդհանուր կանոնի համաձայն, չի կարող վերանայվել ոչ՝ այն կայացնող դատարանի և ոչ էլ վերադասատյանների կողմից:

Քաղաքացիական գործերով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու ժամկետները սահմանվում են ԴՕ 23, ՔԴՕ 140, 141.1 և 204.8 հոդվածներով:

Ըստ ԴՕ 23 հոդվածի 1-ին մասի, ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ **գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերն** օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից մեկ ամիս հետո, եթե օրենքով այլ ժամկետ նախատեսված չէ: ՔԴՕ 140 հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է նույն դրույթը:²

Այս կանոնից օրենքը սահմանում է երկու բացառություն:

Առաջին՝ եթե գումարը բռնագանձելու պահանջի մասին կան դրամական արտահայտությամբ գնահատված հայցի առարկայի արժեքը չի գերազանցում նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկը, ապա ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտն ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից (ԴՕ 23 հոդվ., մաս 2, ՔԴՕ 140 հոդվ., մաս 2):

Երկրորդ՝ ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բացառիկ դեպքերում կարող են հրապարակման պահից դատարանի կողմից հայտարարվել օրինական ուժի մեջ մտած, եթե դա չանելն անխուսափելիորեն կառաջացնի ծանր հետևանքներ կողմի համար: Ընդ որում, նման ակտերը ենթակա են բողոքարկման նույն դատարանի՝ օրինական ուժի

¹ Տե՛ս **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008, էջ 451:

² Հաշվի առնելով սնանկության գործերով վարույթի մի շարք առանձնահատկություններ՝ օրենսդիրը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 16 և 17 հոդվածներով սահմանել է պարտապանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու այլ ժամկետներ:

մեջ չմտած ակտերի համար սույն օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում (ԴՕ 23 հոդվ., մաս 4, ՔԴՕ 140 հոդվ., մաս 4):

Առաջին բացառությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ, սահմանելով վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունքի սահմանափակումները, օրենսդիրը ԴՕ 45 հոդվածի 2-րդ մասում և ՔԴՕ 208 հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրել է կանոն առ այն, որ գույքային պահանջով քաղաքացիական գործերով վերաքննությունը թույլատրելի է միայն, եթե տվյալ գործով վեճի առարկայի արժեքը գերազանցում է նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկը: Քանի որ նշված դեպքերում օրենքը բացառել է վճիռը վերաքննության կարգով վերանայելը, անհնաստ է նաև դրա օրինական ուժի մեջ մտնելու ժամկետ նախատեսելը: Այդ իսկ պատճառով ԴՕ 23 հոդվածի 2-րդ մասով և ՔԴՕ 140 հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ նման ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

Ասվածի կապակցությամբ ցանկանում ենք նկատել, որ վերաքննության իրավունքի սահմանափակման մասին ԴՕ 23 և ՔԴՕ 208 հոդվածների դրույթների սահմանադրականությունը կասկածելի է թվում: Դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի իրացման կարևորագույն երաշխիքներից մեկը առնվազն երկու դատական ատյաններում իրավունքի պաշտպանություն հայցելու հնարավորության օրենսդրական ամրագրումն է, ինչի մասին բազմիցս նշվել է ինչպես գիտական գրականության մեջ, այնպես էլ եվրոպական դատարանի վճիռներում: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ անձը չի կարող վճռաբեկության կարգով բողոքարկել վճիռը, եթե նա նույն հիմքերով չի բողոքարկել դատական ակտը վերաքննիչ դատարանում (նման եզրահանգումը բխում է ՔԴՕ 222 հոդվածի 1-ին մասի և 224 հոդվածի 2-րդ մասի վերլուծությունից), կարելի է եզրակացնել, որ քննարկվող կատեգորիայի գործերով անձի դատական պաշտպանության իրավունքը լիարժեքորեն չի ապահովվում, ինչը հակասում է ոչ միայն ՀՀ սահմանադրության, այլ նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներին:

Ուստի գտնում ենք, որ ԴՕ 23 հոդվածի 2-րդ, 45 հոդվածի 2-րդ, ՔԴՕ 208 հոդվածի 2-րդ և 140 հոդվածի 2-րդ մասերը հարկավոր է ուժը կորցրած ճանաչել:

Երկրորդ բացառությունը, ըստ որի դատարանն իրավունք ունի բացառիկ դեպքերում վճիռը հրապարակման պահից հայտարարել օրինական ուժի մեջ մտած, եթե դա չանելը անխուսափելիորեն կառաջացնի ծանր հետևանքներ կողմի համար, ևս անթերի չի թվում: Նախ՝ ԴՕ 23 հոդվածի 4-րդ մասում և ՔԴՕ 140 հոդվածի 4-րդ մասում օրենսդիրն օգտագործել է «բացառիկ դեպքերում», «ծանր հետևանքներ» խիստ անորոշ և զնահատողական արտահայտություններ՝ անհարկի ընդլայնելով դատական հայեցողության շրջանակները, ինչը գործնականում դատական կամայականության տեղիք կարող է տալ, կատարված վճռի շրջադարձի պատճառ հանդիսանալ, իսկ սրանք երևույթներ են, որոնք խիստ բացասաբար են անդրադառնում դատական իշխանության, դատական ակտերի հեղինակության վրա: Եվ, ամենակարևորը, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի բողոքարկման հնարավորությունը չի համապատասխանում դատական ակտերի որոշակիության սկզբունքին: Ինչպես նշել ենք, օրինական ուժը դատական ակտի իրավական որոշակիության արտահայտումն է: Օրինական ուժի մեջ մտած ակտը պետք է վերջնական լինի և բացառի կողմերի իրավահարաբերության, նրանց սուբյեկտիվ իրավունքների բովանդակության վերաբերյալ անորոշությունը: Թերևս այդ հանգամանքը հաշվի առնելով, նպատակահարմար ենք համարում քննարկվող բացառությունը ևս վերացնել՝ անխտիր բոլոր վճիռների համար սահմանելով օրինական ուժի մեջ մտնելու մեկ միասնական ժամկետ:

Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ գործող օրենսդրությունը վճռի վերաքննիչ բողոքարկման փաստը չի դիտարկում որպես դրա գործողության դադարեցման հիմք: Դեռ ավելին, ՔԴՕ 221 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանվում է, որ, մերժելով վերաքննիչ բողոքը, վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը *թողնում է օրինական ուժի մեջ*, իսկ 2-րդ կետի համաձայն՝ դատական ակտը մասնակիորեն բեկանվելու դեպքում չբեկանված մասով դատական ակտը *մնում է օրինական ուժի մեջ*: Ակնհայտ է, որ օրենքը խոսում է ոչ թե օրինական ուժ տալու, այլ օրինական ուժի մեջ մնալու մասին: Բա-

Որ նրանում է, որ դատավարական իրավունքի հիմքում ներկայումս դրված է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության կանխավարկածը, համաձայն որի, դատական ակտը ենթադրվում է օրինական ու հիմնավոր, քանի դեռ վերադաս դատական ատյանի որոշմամբ օրենքով նախատեսված հիմքերով դատական ակտը չի բեկանվել: Նման ենթադրությունը շարունակում է գործել վերաքննիչ վարույթի ընթացքում ընդհուպ մինչև այն պահը, երբ վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ հաստատվում է կամ հերքվում: Բնականաբար վերջին դեպքում առաջին ատյանի դատարանի վճռի գործողությունը դադարում է: Դա է պատճառը, որ օրենսդիրն օգտագործում է «վճռի բեկանում» եզրույթը. բեկանվում է դատական ակտի օրինական ուժը:

Միջանկյալ դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում կայացման պահից, եթե դատավարական օրենքով այլ բան նախատեսված չէ (ԴՕ 23 հոդ., մաս 3): Նշված կանոնը կոնկրետացվում է ԲԴՕ 144.1 հոդվածով, համաձայն որի՝ դատավարության ընթացքում դատարանի՝ առանձին ակտի տեսքով չձևակերպված որոշումն ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից (մաս 1), իսկ դատարանի՝ առանձին ակտի ձևով կայացված որոշումն ուժի մեջ է մտնում ընդունման պահից (մաս 2):

ԲԴՕ 207.8 հոդվածի համաձայն՝ **վճարման կարգադրությունը** ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման, երբ պատասխանողի կողմից վճարման կարգադրության ստացման մասին հետադարձ ժանուցումը ստանալու օրվանից հետո՝ երեք շաբաթվա ընթացքում, դատարանն առարկություն չի ստանում կամ ստանում է առարկություն, որը պատասխանողն ուղարկել է երկշաբաթյա ժամկետի խախտմամբ:

§2. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու հետևանքները: Օրինական ուժի սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ սահմանները

Օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից սկսվում է դատական ակտի իրավական գործողությունը: Օրինական ուժի մեջ մտնելով՝ դատական բոլոր ակտերը ձեռք են բերում որոշակի հատկանիշներ,

որոնք կոչվում են նաև օրինական ուժի իրավական հետևանքներ: Կախված դատական ակտի տեսակից՝ օրինական ուժի հետևանքները տարբեր են, սակայն միևնույն տեսակի դատական ակտերն իրենց իրավական գործողության ընթացքում ունեն միևնույն հատկանիշները:

Վճռի օրինական ուժի հետևանքները: Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի՝ օրինական ուժի մեջ մտնելու իրավական հետևանքների հարցը լայնորեն քննարկվում է դատավարագիտության մեջ:¹ Արտահայտված տեսակետների և գործող օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնելու վճռի հետևյալ հինգ հատկանիշները, որոնք դիտարկվում են որպես օրինական ուժի մեջ մտնելու հետևանքներ՝

1. անհերքելիություն,
2. բացառիկություն,
3. նախադատելիություն,
4. պարտադիրություն,

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ **Авдюков М.Г.** Судебное решение. Госюриздат, 1959, **Гурвич М.А.** Судебное решение: теоретические проблемы. М., 1976, **Масленникова Н.И.** Законная сила судебных решения в советском гражданском процессуальном праве. Автореф. дис.... к.ю.н. Свердловск. 1975, **Завадская Л.Н.** Реализация судебных решений. М., 1982, **Зейдер Н.Б.** Судебное решение по гражданскому делу. М., 1966, **Чечина Н.А.** Норма права и судебное решение. ЛГУ, 1961; **Чечот Д.М.** Постановления суда первой инстанции по гражданским делам. Госюриздат, 1958, **Клинова Е.В.** Проявление законной силы судебного решения. Автореф. дис. ... к.ю.н. М., 2004, **Князев А.А.** Законная сила судебного решения. Автореф. дис. ... к.ю.н. М., 2004; **Невский И.А.** Исполнимость постановлений судов общей юрисдикции и арбитражных судов в контексте задач гражданского судопроизводства. Дис. ... к.ю.н. Саратов, 2005; **Скобелев В.П.** Законная сила постановлений суда первой инстанции в гражданском процессе. Автореф. дис. ... к.ю.н. Минск, 2005, **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, **Պետրոսյան Ռ.Չ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երկրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2003, **Պետրոսյան Ռ.Չ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, **Դավթյան Ա.Յ.**, Քաղաքացիական դատավարություն, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2007 և այլն:

5. կատարելիություն:

Վճռի նշված հատկանիշները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝
1) հատկանիշներ, որոնք ապահովում են վճռի կայունությունը,
2) հատկանիշներ, որոնք ուղղակիորեն ապահովում են վճռով սահմանված պետաիշխանական պատվիրանների կենսագործումը, իրավունքի սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի ռեալ պաշտպանությունը և քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը:

Որպեսզի իրացվի դատական իշխանության իրավական անորոշությունը վերացնելու գործառնությունը, ինչի արդյունքում պաշտպանվում են քաղաքացիների և կազմակերպությունների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքները և օրինական շահերը, անհրաժեշտ է ապահովել գործով կայացված վերջնական դատական ակտի կայունությունը: Դատական ակտի կայունությունն ապահովվում է օրինական ուժի այնպիսի հատկանիշների գործողությամբ, ինչպիսիք են անհերքելիությունը, բացառիկությունը և նախադատելիությունը:

Վճռի անհերքելիությունը դրա կայունության ապահովման ուղղված հատկանիշն է:

Տվյալ հատկանիշի հիմքում, նախևառաջ, դրված է այն գաղափարը, որ «դատարանը չի կարող հերքել ինքն իրեն»: Անհերքելիության հատկանիշի ուժով դատական ակտը (վճիռը) վերաքննության կարգով բողոքարկելու ժամկետը լրանալուց պահից ավարտվում է տվյալ քաղաքացիական գործի վարույթը, և վճիռ կայացնող դատարանն իրավունք չունի փոխել կամ լրացնել այն: Օրենսդիրը սահմանում է, որ վճիռը կայացնող դատարանն իրավունք ունի օրինական ուժի մեջ մտած վճռում կատարել միայն վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղում կամ պարզաբանել վճիռը, սակայն դրա արդյունքում չպետք է փոփոխվի վճռի բովանդակությունը և էությունը (ՔԴՕ 143 հոդվ.):

Վճռի անհերքելիությունն ունի նաև այլ դրսևորում: Մասնավորապես, եթե վճիռը բողոքարկելու իրավունք ունեցող անձինք սահմանված ժամկետում չեն իրականացնում այդ իրավունքը, ապա վճիռը դառնում է վերջնական և, ընդհանուր կանոնի համաձայն, չի կարող բողոքարկվել և վերանայվել վերադաս դատական ատյան-

ների կողմից: Տվյալ կանոնից ՔԴՕ-ն նախատեսում է օբյեկտիվ անհրաժեշտություն համարվող երեք բացառություն, որոնք, ըստ էության, դատական պաշտպանության իրավունքի կարևոր երաշխիքներ են հանդիսանում:

Առաջինը՝ վերաքննիչ բողոք բերելու ժամկետի խախտմամբ բերված բողոքը վերաքննիչ դատարանը կարող է ընդունել վարույթ, եթե ներկայացված է համապատասխան ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդություն, և այն դատարանի կողմից բավարարվել է (ՔԴՕ 207 հոդվ., մաս 4):

Երկրորդ բացառությունը սահմանված է այն դեպքերի համար, երբ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը բողոքարկում են գործին մասնակից չդարձված այն անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ այն կայացվել է: Նշված անձինք իրավունք ունեն վերաքննիչ բողոք բերելու այն օրվանից սկսած՝ երեք ամսվա ընթացքում, երբ իմացել են կամ կարող էին իմանալ նման դատական ակտի կայացման մասին, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո անցել է քսան տարի (ՔԴՕ 207 հոդվ., մաս 5):

Երրորդ բացառությունը կայանում է նրանում, որ այն դեպքերում, երբ ընդհանուր իրավասության դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը բողոքարկվում է նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներով, վերաքննիչ բողոքը կարող է ներկայացվել այն օրվանից սկսած՝ երեք ամսվա ընթացքում, երբ բողոք բերող անձն իմացել է կամ կարող էր իմանալ դրանց ի հայտ գալու մասին (ՔԴՕ 204.34 հոդվ., մաս 1), բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո անցել է քսան տարի (ՔԴՕ 204.34 հոդվ., մաս 4):

Ընդ որում, ՔԴՕ 207 հոդվածի 7-րդ մասով սահմանվում է ընդհանուր կանոն առ այն, որ առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող օրինական ուժի մեջ մտած ակտի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքը վերաքննիչ դատարանի կողմից կարող է ընդունվել քննության այն բացառիկ դեպքերում, երբ գործի նախորդ դատական քննության ընթացքում թույլ են տրվել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի հիմնարար խախտումներ, որի արդյունքում ընդունված դատական ակտը խաթարում է արդա-

րադատության բուն էությունը, կամ առկա են նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներ: Տվյալ կանոնը, ուղղված լինելով վճռի անհերքելիության և հետևաբար նաև կայունության ապահովմանը, միաժամանակ, մեր կարծիքով հակասում է արդյունավետ միջոցներով դատական պաշտպանություն ստանալու սահմանադրական և միջազգային իրավական հանրաճանաչ իրավունքին, այնքանով, որքանով վերաբերում է բողոք բերելու բաց թողնված ժամկետների վերականգնմանը կամ հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարված վճիռների վերաքննիչ բողոքարկմանը: Մասնավորապես, եթե դատարանը մերժի թեկուզև հարգելի պատճառներով բացթողնված ժամկետի վերականգնումը կամ հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարված վճռի դեմ բերված բողոքի ընդունումը՝ մերժումը պատճառաբանելով այն փաստով, որ գործի նախորդ դատական քննության ընթացքում թույլ չեն տրվել արդարադատության բուն էությունը խաթարող հիմնարար խախտումներ, դատարանի նման որոշումը կհակասի առնվազն երկու դատական ատյաններում դատական պաշտպանություն հայցելու անձի իրավունքին: Ասվածը հաշվի առնելով գտնում ենք, որ ՔԴՕ 207 հոդվածի 7-րդ մասը չպետք է կիրառվի վերաքննիչ դատարանի կողմից վերաքննիչ բողոք բերելու համար սահմանված ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունները կամ հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարված վճիռների դեմ բերված բողոքները վարույթ ընդունելու հարցը քննելիս: Բացի այդ, նշվածը ևս մեկ փաստարկ է այն մասին, որ վճիռը հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարելու ինստիտուտը պետք է վերացվի, ինչի մասին մեր կարծիքը հայտնել ենք նախորդ շարադրանքի ընթացքում:

Վերաքննության կարգով վճիռը բողոքարկելու և բողոքը վերաքննիչ դատարանի կողմից վարույթ ընդունելու փաստերը վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուն որևէ կերպ չեն խոչընդոտում: Ավելին, առաջին ատյանի դատարանի վճիռը սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո մտնում է օրինական ուժի մեջ և պահպանում է այն ընդհուպ մինչև վերաքննիչ դատարանի կողմից որոշում կայացնելը, իսկ բողոքը մերժելու դեպքում նաև որոշումը կայացնելուց հետո:

Վերաքննության կարգով բողոքարկված դատական ակտերի օրինական ուժի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ դրանք լիարժեքորեն անհերքելի և վերջնական են դառնում վերաքննիչ դատարանի՝ բողոքը մերժելու և դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, այսինքն՝ հրապարակման պահից մեկ ամիս հետո: Իսկ եթե վերաքննիչ դատարանի նշված որոշումը բողոքարկվում է վճռաբեկության կարգով, առաջին ատյանի դատարանի վճիռը լիարժեքորեն անհերքելի և վերջնական է դառնում վճռաբեկ դատարանի՝ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշումը կայացնելու պահից (բացառությամբ այն դեպքերի, երբ բողոքը վերադարձվում է դրա ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջերը խախտված լինելու հիմքով¹) կամ բողոքը մերժելու և վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին որոշման հրապարակման պահից:

Այն դեպքերում, երբ վերաքննիչ դատարանը վճռի դեմ բերված բողոքի հիման վրա մասնակիորեն բեկանում է վճիռը և փոփոխում այն², և վերաքննիչ դատարանի որոշումը բողոքարկվում է վճռաբեկության կարգով, առաջին ատյանի դատարանի վճիռն անհերքելի և վերջնական է դառնում միայն այն դեպքում, երբ վճռաբեկ դատարանն իր որոշմամբ բեկանում է վերաքննիչ դատարանի որոշումը՝ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի վճռին³: Այս դեպքում, վճռաբեկ դատարանի որոշումը հրապարակելու պահից առաջին ատյանի դատարանի վճիռը նորից մտնում է օրինական ուժի մեջ:

Վճռի անհերքելիության կարևորագույն երաշխիքներից է այն, որ վերաքննության կարգով բողոքարկված և հետագայում օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը կարող է ամբողջովին կամ մասամբ բեկանվել բացառապես օրենքով նախատեսված և վերաքննիչ բողո-

¹ Տվյալ դեպքում բողոքը կարող է կրկին ներկայացվել վճռաբեկ դատարանի՝ վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետում (ՔԴՕ 233 հոդվ., մաս 3):

² Նման լիազորություն վերաքննիչ դատարանն ունի ըստ ՔԴՕ 221 հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի:

³ Նման լիազորություն վճռաբեկ դատարանն ունի ըստ ՔԴՕ 240 հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի:

քում վկայակոչված հիմքերով և հիմնավորումներով (ՔԴՕ 219 հոդվ., մաս 1, 226-228 հոդվ.):

Վճռի կայունությունն ապահովելուն ուղղված հատկանիշներից է **բացառիկությունը**: Դատարանի վճռի վերջնական ու անհերքելի բնույթով պայմանավորված է օրինական ուժի մեջ մտած վճռով լուծված պահանջներին նույնական պահանջներ նույն հիմքերով ներկայացնելու, դատարանի կողմից այդ պահանջները քննելու և լուծելու օրենսդրական արգելքը, որը դրսևորվում է հենց վճռի բացառիկության մեջ: Վերջինս, նախևառաջ, կայանում է նրանում, որ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը բացառում է լուծված սկզբնական հայցին (դիմումին) նույնական երկրորդ հայցի (դիմումի) հարուցումը, քննությունը և լուծումը:

Գործող քաղաքացիադատավարական օրենսդրության մեջ վճռի քննարկվող հատկանիշն արտահայտվում է հայցադիմումի (դիմումի) ընդունումը մերժելու և գործի վարույթը կարճելու ինստիտուտներում: Մասնավորապես, ՔԴՕ 91 հոդվածի 1 մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժվում է, եթե նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ առկա է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ, իսկ ՔԴՕ 109 հոդվածում նույն հիմքը դիտարկվում է որպես վարույթը կարճելու հիմք:

Վճռի բացառիկությունը կայանում է նաև նրանում, որ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը բացառում է ոչ միայն նույնական երկրորդ հայցի (դիմումի) հարուցումը, քննությունը և լուծումը, այլ նաև վարչական վարույթի հարուցումը: «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 50-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հարուցված վարչական վարույթը կարճվում է, եթե պարզվում է, որ առկա է միևնույն անձի, միևնույն առարկայի վերաբերյալ և միևնույն հիմքերով ուժի մեջ մտած դատական ակտ: Ընդ որում, ըստ նույն հոդվածի 4-րդ մասի, տվյալ հիմքով վարչական վարույթը կարճելու դեպքում նույն հարցով վարույթի վերսկսում և համապատասխան վարչական ակտի ընդունում չի թույլատրվում:

Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ նույնական հայց (դիմում) ներկայացնելու արգելքը վերաբերում է ոչ միայն գործին մասնակ-

ցող անձանց, այլ նաև նրանց իրավահաջորդներին: Բացի այդ, եթե գործը հարուցվել, քննվել և լուծվել է այլ անձի իրավունքների պաշտպանությամբ հանդես եկող անձաց հայցով (դիմումով), վճռի բացառիկությունը տարածվում է նաև այն անձի վրա, ում իրավունքների պաշտպանության նպատակով հայցը (դիմումը) ներկայացվել է: Ընդ որում, որևէ նշանակություն չունի այն հանգամանքը, որ տվյալ անձը գործի քննությանը չի մասնակցել, քանի որ նման գործերով նա ունի հայցվորի դատավարական կարգավիճակ և որպես այդպիսին ներգրավվում է գործի քննությանը: Ասվածը հավասարապես վերաբերում է նաև այն անձին, ում անունից դատարանում հանդես է գալիս դատական ներկայացուցիչը (օրենքի կամ պայմանագրի հիման վրա կամ ի պաշտոնե):

Դատարանի վճռի վերջնական բնույթով պայմանավորված է նաև օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված փաստերը գործին մասնակցող անձանց և նրանց իրավահաջորդների կողմից մեկ այլ վարույթի շրջանակներում վիճարկելու, իսկ դատարանի կողմից դրանք հաստատող կամ հերքող ապացույցները հետազոտելու արգելքը, որը դրսևորվում է գործն ըստ էության լուծող և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի այնպիսի հատկանիշում, ինչպիսին նախադատելիությունն է: Օրինական ուժի մեջ մտած վճռի **Նախադատելիությունը** կայանում է նրանում, որ վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո դատարանի կողմից հաստատված և վճռում ձևակերպված փաստերը չեն կարող կասկածի տակ դրվել կամ կրկին հետազոտվել նույն անձանց մասնակցությամբ ուրիշ գործերի քննության ժամանակ:

Օրինական ուժի մեջ մտած սկզբնական դատական ակտի նախադատելիությունը պայմանավորում է նոր կայացվելիք դատական ակտի բովանդակությունն այն մասով, որը վերաբերում է նախկինում քննված այլ գործով արդեն իսկ հաստատված հանգամանքներին:

Գործին մասնակցող անձանց համար նախադատելիությունը նշանակում է որոշակի սահմաններում ապացուցման պարտականությունից ազատում, ինչպես նաև կրկնակի ապացուցման կամ նման հանգամանքները հետագա դատավարություններում հերքելու արգելք: Նախադատելիությունը դատարանի համար ենթադրում

է պարտականություն՝ ներմուծելու նման հանգամանքը նոր կայացվող դատական ակտում:

Նախադատելիությունն օրենքի ուժով միանշանակ կանխորոշիչ դերակատարություն է ունենում նոր դատական ակտի համար:

Օրինական ուժի մեջ մտած վճռի տվյալ հատկանիշի շնորհիվ գործնականում բացառվում է միևնույն փաստերի տարբեր, հակասական գնահատումը, որը կարող է առաջացնել իրավական անորոշություն, դատական իշխանության հեղինակության անկման պատճառ հանդիսանալ և դիտարկվել որպես իրավունքի գերակայության սկզբունքի ոտնահարում:¹ Դրանից խուսափելու համար օրենսդիրը ՔԴՕ 52 հոդվածի 2-րդ մասում սահմանել է կանոն, ըստ որի, նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց միջև դատարանում այլ գործ քննելիս կրկին չեն ապացուցվում: Օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ մեկ այլ գործ քննող դատարանի համար ունեն նախապես հաստատվածի ուժ (ՔԴՕ 52 հոդվ., մաս 2):

Դատական ակտերի նախադատելիության (պրեյուդիցիալ կապի) մասին խոսելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել երկու կարևոր հանգամանքներ, որոնք հատուկ ընդգծվել են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-93(ՎԴ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թ. կայացված որոշման շրջանակներում:

Առաջին՝ վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս դատարանի համար նախադատելի նշանակություն ունենալ չեն կարող, եթե նախկինում քննված քաղաքացիական գործով այդ հանգամանքները հաստատվել են ֆորմալ դատավարական կանոնների կոպիտ խախտմամբ կամ կողմերից մեկի՝ դատավարական հնարավորությունների սահմանափակվածության պայմաններում:

Որևէ հանգամանքի նախադատելիության որոշման համար վճռաբեկ դատարանը կարևորել է, նախևառաջ, դատավարական

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 386:

կանոնը, ըստ որի, գործով հաստատված որևէ հանգամանքի նախադատելիությունը պետք է պայմանավորվի այդ հանգամանքի՝ մրցակցային դատավարության կանոններով հաստատված լինելու փաստի հետ: Յետևաբար, այն դեպքերում, երբ հանգամանքը հաստատվել է առանց ֆորմալ դատավարական կանոնների պահպանման՝ ապացույցների հավաքման, հետազոտման և գնահատման դատավարական կանոնների կոպիտ խախտմամբ կամ կողմերից մեկի դատավարական հնարավորությունների սահմանափակվածության պայմաններում (օրինակ, երբ կողմը պատշաճ չծանուցվելու պատճառով չի մասնակցել դատաքննությանը) վճռով հաստատված հանգամանքն այլ գործ քննող դատարանը պետք է չճանաչի որպես նախադատելի իր կողմից քննվող գործի համար:

Երկրորդ՝ նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս դատարանի համար նախադատելի նշանակություն ունենալ չեն կարող, նաև այն դեպքերում, երբ այդ հաստատված հանգամանքները վերաբերելի չեն եղել նախկինում քննված քաղաքացիական գործով հայցի առարկային, չպետք է դասվեին հաստատման ենթակա հանգամանքների շարքին և մտցվեին ապացուցման առարկայի մեջ: Վճռաբեկ դատարանը վճռով հաստատված հանգամանքների նախադատելիության որոշման համար փաստորեն կարևորել է նաև ապացուցման առարկայի՝ վեճի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների ճիշտ որոշման հարցը: Ըստ Վճռաբեկ դատարանի, նախադատելիության օբյեկտիվ սահմանները որոշվում են հանգամանքների այն շրջանակով, որոնք պետք է հաստատված լինեն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, ուստի ապացուցման առարկայի սահմանների կամայական ընդլայնումը բերում է գործով կայացված դատական ակտով հաստատված որոշակի հանգամանքների նախադատելիության բացառման:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ կոնկրետ գործով մանրակրկիթ դատական ստուգման է ենթակա նախադատելիության բացառման յուրաքանչյուր դեպք, և միայն վերը նշված կանոնների պահպանմամբ իրականացված ստուգման արդյունքներով գործը քննող դատարանը կարող է հանգել օրինա-

կան ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված հանգամանքների նախադատելիության մասին եզրակացության¹

Վճռի օրինական ուժի այնպիսի հատկանիշները, ինչպիսիք են պարտադիրությունը և կատարելիությունը, ուղղակիորեն ուղղված են վճռով սահմանված պետաիշխանական պատվիրանների կենսագործմանը, իրավունքի սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի ռեալ պաշտպանության և քաղաքացիական շրջանառության կայունության ապահովմանը:

Պարտադիրությունը կայանում է նրանում, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը պարտադիր է ոչ միայն գործին մասնակցող, այլև տվյալ գործում անմիջական իրավաբանական շահ չունեցող բոլոր կողմնակի անձանց, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների, պաշտոնատար անձանց և քաղաքացիների համար: ՔԴՕ 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը պարտադիր է բոլոր պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, իրավաբանական անձանց և քաղաքացիների համար ու ենթակա է կատարման Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում: Նշված սուբյեկտները պարտավոր են հարգել դատական ակտի հեղինակությունը, իրենց գործողություններով նպաստել դրա կատարմանը, իրենց գործունեության ընթացքում հաշվի առնել դատական ակտը և չեն կարող ելնել այն ենթադրությունից, թե օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը ճիշտ չէ: Օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից դատական ակտը ձեռք է բերում իրավական ակտի, իսկ դատարանի՝ դրանում ձևակերպված իշխանական պատվիրանները՝ իրավական նորմի ուժ:

Ասվածի կապակցությամբ ուշագրավ է այն, որ «իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի շրջանակներում կարգավորելով իրավական ակտերի ստորադասության հարցերը, օրենսդիրը նշված օ-

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-93 (ՎԳ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թ. որոշումը // Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (հունվար-դեկտեմբեր 2008), Հատոր III, եր., 2010, էջեր 351-355:

րենքի 22 հոդվածի 3-րդ մասում սահմանել է, որ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշումները, Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշումները, գերատեսչական իրավական ակտերը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավական ակտերը, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի վավերացրածների, ներքին և անհատական իրավական ակտերը չպետք է հակասեն օրինական ուժի մեջ մտած առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերին:

Պետական մարմինները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, դրանց պաշտոնատար անձինք, քաղաքացիները, իրավաբանական անձինք և այլ կազմակերպությունները պարտավոր են կատարել բոլոր անհրաժեշտ գործողությունները դատական ակտը կատարելու, անհրաժեշտության դեպքում՝ դրանով հաստատված իրավունքները ձևակերպելու կամ գրանցելու համար:

Պետք է նկատի ունենալ, որ պարտադիրության հատկանիշով օժտված է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի եզրափակիչ մասը, որում ամրագրվում է դատարանի գործունեության վերջնական արդյունքը՝ վեճի (գործի) լուծման վերաբերյալ նրա պետաիշխանական կանքը (պատվիրանները):¹ Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ է սահմանազատել վճռի պարտադիրությունը և նախադատելիությունը: Եթե նախադատելի բնույթ ունեն վճռի պատճառաբանական մասում շարադրված այն փաստերը (հանգամանքները), որոնք դատարանը հաստատված է համարել, ապա պարտադիրությունը վերաբերում է դատարանի՝ վճռի եզրափակիչ մասում ձևակերպված եզրահանգումներին:

Կատարելիությունը վճռով նախատեսված գործողությունների իրականացման անհրաժեշտությունն է, վճիռը կանավորապես չկատարելու դեպքում՝ նրա հարկադիր կատարման հնարավորություն-

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 391:

ընդ¹ Տվյալ հատկանիշի գոյությունը որոշ դատավարագետներ ժխտում են՝ այն դիտարկելով որպես պարտադիրության բաղկացուցիչ տարր:² Այլ հեղինակներ էլ այն դիտարկում են որպես դատական ակտի պարտադիր բնույթից ածանցվող հատկանիշ:³ Առավել տարածված է այն կարծիքը, որ կատարելիությունը, թեև խիստ փոխկապակցված է պարտադիրության հետ, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի ինքնուրույն հատկանիշ է:⁴

Մենք ևս համամիտ ենք վերջին դիրքորոշմանը հետևյալ պատճառներով: Կատարելիությունը պետք է դիտարկվի որպես օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի ինքնուրույն հատկանիշ՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ դատական ակտի կատարումն իրավունքի պաշտպանության մեխանիզմի կարևորագույն բաղկացուցիչ տարրն է: Իրավունքի պաշտպանության համար դատական ակտի անհերքելիությունը, պարտադիրությունը, բացառիկությունը և նախադատելիությունն իրենց ամբողջության մեջ բավարար չեն, եթե օրենսդրորեն չամրագրվի դատական ակտը կատարելու պարտականությունը, այն չկատարելու դեպքում հարկադիր կատարման հնարավորությունը և արդյունավետ մեխանիզմները:

Եվրոպական դատարանը մի շարք գործերով կայացված վճիռներում բազմիցս նշել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքը տեսիլքի է նման, երևութական է, եթե ներպետական օրենսդրությունը թույլ է տալիս վերջնական և պարտադիր բնույթ ունեցող դատական ակտին մնալ չկատարված: Ըստ Եվրոպական դատարանի,

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ.Փ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, Երրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 477:

² Տե՛ս, օրինակ, *Масленникова Н.И.*. Законная сила судебного решения в советском гражданском процессуальном праве. Автореф. дис.... к.ю.н. Свердловск. 1975, էջ 11:

³ Տե՛ս, օրինակ, *Чечина Н.А.* Норма права и судебное решение. Ленинград, 1961, էջ 57, *Зейдер Н.Б.* Судебное решение по гражданскому делу. М., 1966, էջ 19:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, Гражданский процесс. Под ред. *В.В. Яркова.* М., 2006, էջեր 390-391 (գլխի հեղինակ՝ Ի.Վ. Ռեշետնիկովա), Гражданский процесс. Под ред. *М.К. Треушников.* М., 2003, էջ 379 (գլխի հեղինակ՝ Ի.Վ. Պիսկարյով), Гражданский процесс России. Под ред. *М.А. Вукот.* М., 2004, էջեր 296-297 (գլխի հեղինակ՝ Մ.Ա. Վիկունտ):

«...եթե Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածն առանց պաշտպանության թղ-
նի դատական ակտերի ի կատար ածումը, ապա դա, հավանաբար,
կհանգեցնի այնպիսի իրողության, որն անհամատեղելի կլինի իրա-
վունքի գերակայության սկզբունքի հետ, որը Պայմանավորվող պե-
տությունները պարտավորվել են պահպանել Կոնվենցիան վավե-
րացնելիս»:¹

Վճռի պարտադիրությունը սահմանելով՝ պետությունը պար-
տավորեցնում է բոլորին իրենց գործունեության մեջ հաշվի առնել
օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը: Մինևույն ժամանակ,
սահմանելով վճռի կատարելիությունը, պետությունը պարտավո-
րեցնում է դատական ակտի կատարման հետ առնչություն ունեցող
բոլոր սուբյեկտներին իրականացնել բոլոր անհրաժեշտ գործողու-
թյունները դատական ակտը կատարելու համար, իսկ այն կամովին
չկատարելու դեպքերի համար սահմանում և կենսագործում է հար-
կադիր կատարման անհրաժեշտ մեխանիզմները՝ դրանով իսկ
վերջնականորեն լուծելով իրավական անորոշությունը, վերացնե-
լով իրավական կոնֆլիկտը, իրավահարաբերությունը համապա-
տասխանեցնելով գործող իրավունքի նորմերին:

Վերը նշվածն է պատճառը, որ ՔԴՕ 14-րդ հոդվածում օրենսդի-
րը ոչ միայն սահմանում է դատական ակտերի պարտադիրությունը,
այլ նաև ամրագրում է դրանք կատարելու պարտականությունը: Ե-
թե կատարելիությունն օրենսդիրը դիտարկեր որպես պարտադի-
րության մեջ ներառվող հատկանիշ, ապա կատարման պարտակա-
նության մասին նշված իրավանորմի շրջանակներում պարզապես
չէր նշվի:

Կատարելիությունը վճռի այն հատկանիշն է, որի իրացմամբ է
միայն նվաճվում կոնկրետ գործով արդարադատության նպատակը՝
վիճելի իրավահարաբերության սուբյեկտների խախտված կամ վի-
ճարկվող իրավունքների և պարտականությունների ռեալ պաշտ-
պանությունը:²

¹ Տե՛ս *Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով Մարդու իրավունքների
եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թվականի վճիռը, կետ 34, *Հորնսթին
ընդդեմ Հունաստանի* 19.03.1997 թվականի վճիռը, կետ 40:

² Տե՛ս Гражданский процесс. Под ред. *М.К. Треушников*. М.:
«Городец», 2003, էջ 379:

Միջանկյալ դատական ակտերի օրինական ուժի իրավական հետևանքները: Առանձին ընթացակարգային հարցերի լուծման կապակցությամբ դատարանի կողմից ընդունված գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերը, ի տարբերություն վճիռների, օրինական ուժի մեջ են մտնում կամ կայացման, կամ ընդունման պահից: Այդ պահից սկսած դատարանի որոշումները ևս առաջացնում են որոշակի իրավական հետևանքներ, որոնք իրենց էությամբ գրեթե նույնական են վճռի օրինական ուժի հետևանքներին, սակայն ունեն փոքր-ինչ այլ կազմ և բովանդակություն: Ընդ որում, գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի օրինական ուժի հետևանքների առանձնահատկություններն ուղղակիորեն կախված են դատարանի կողմից կայացվող որոշման տեսակից:

Այսպես, դատարանի՝ արբիտրաժի վճիռը ճանաչելու, արբիտրաժի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը մերժելու, օտարերկրյա դատարանների և արբիտրաժների վճիռները ճանաչելու և կատարելու վերաբերյալ որոշումներն օժտված են անհերքելիության, բացառիկության, նախադատելիության, պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշներով:

Մնացած բոլոր միջանկյալ դատական ակտերն օժտված են, պարտադիրության, կատարելիության և անհերքելիության հատկանիշներով:

ՔԴՕ 14-րդ հոդվածով պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշները սահմանվել են բոլոր դատական ակտերի, այդ թվում նաև՝ դատարանի որոշումների համար:

Օրինական ուժի մեջ մտած գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտի պարտադիրությունը ենթադրում է դատավարության մասնակիցների, ինչպես նաև բոլոր պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, կազմակերպությունների և քաղաքացիների կողմից տվյալ որոշումը ճանաչելու ու դրան ենթարկվելու պարտականություն: Կատարելիության հատկանիշի ուժով էլ դատավարության մասնակիցները և գործի քննությանը չմասնակցող այլ անձինք պարտավոր են կատարել դատարանի որոշումը: Ընդ որում, օրենքով նախատեսված դեպքերում միջանկյալ դատական ակտով սահմանված պահանջները չկատարելը կարող է դատական սանկցիաների կիրառման

հիմք հանդիսանալ, իսկ որոշ միջանկյալ դատական ակտեր էլ, օրենքի համաձայն, ենթակա են հարկադիր կատարման (օրինակ՝ հայցի ապահովման միջոց կիրառելու, ապահովման միջոցը մեկ այլ միջոցով փոխարինելու, հայցի ապահովումը վերացնելու, պատասխանողի հետախուզման մասին որոշումները):

Անհերքելիության հատկանիշի ուժով միջանկյալ դատական ակտը կայացնող դատարանն իրավունք չունի փոխել կամ լրացնել այն: Որոշ հեղինակներ ժխտում են որոշումների անհերքելիության հատկանիշը՝ հիմք ընդունելով այն, որ դատարանը գործի քննության ընթացքում կարող է կրկին անդրադառնալ նույն հարցի լուծմանը:¹ Նման դիրքորոշումը համոզիչ չի թվում, քանի որ դատարանը նույն հարցի քննությանը (օրինակ՝ ինքնաբացարկի միջնորդությանը) կարող է անդրադառնալ, որպես կանոն, այլ հիմքերի առկայության դեպքում, ընդ որում, քննության արդյունքներով նա ոչ թե փոփոխում կամ լրացնում է իր կողմից կայացված որոշումը, այլ կայացնում է նոր դատական ակտ: Կարծում ենք, որոշակի փաստական և իրավական հիմքերով կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած իր իսկ որոշումը փոփոխելը հակասում է դատական ակտի օրինական ուժի էությանը, կարող է նսեմացնել դատական իշխանության հեղինակությունը, խափանել գործի քննության բնականոն ընթացքը, առաջացնել այլ անբարենպաստ հետևանքներ: Այդ իսկ պատճառով, գտնում ենք, որ ՔԴՕ-ում պետք է նախատեսվեն գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի անհերքելիության ապահովմանն ուղղված երաշխիքներ:

Կախված միջանկյալ դատական ակտի բողոքարկման հնարավորությունից՝ դրա անհերքելիությունը կարող է ունենալ տարբեր դրսևորումներ:

Բողոքարկման ենթակա դատական ակտի անհերքելիության առանձնահատկությունը կայանում է նաև նրանում, որ այն լիարժեքորեն ծագում է դատական ակտը բողոքարկելու՝ օրենքով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո: Եթե այդպիսի դատական ակտը բողոքարկվում է վերաքննության կարգով, ապա այն վերջնական է դառնում դատական ակտը անփոփոխ թողնելու վերաբերյալ

¹ Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ. Գ.*, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երկրորդ հրատ., - Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2003, էջ 450:

վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, իսկ եթե վերաքննիչ դատարանի որոշումը դրա բողոքարկման համար սահմանված ժամկետում բողոքարկվում է վճռաբեկության կարգով՝ վճռաբեկ դատարանի՝ վերաքննիչ դատարանի որոշումն անփոփոխ թողնելու մասին որոշման հրապարակման պահից:

Ընդ որում, վերադաս դատական ասյանները կարող են հերքել առաջին ասյանի դատարանի եզրահանգումները բացառապես օրենքով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում:

Բողոքարկման ոչ ենթակա դատական ակտի անհերքելիության առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ դրանք վերջնական են դառնում ընդունման պահից, և չեն կարող վիճարկվել գործին մասնակցող անձանց կողմից, իսկ վերադաս դատական ասյաններն էլ չեն կարող դրանք վերանայել: Նման որոշումների ճշտությունը և ազդեցությունը գործի լուծման վրա կարող է ստուգվել (գնահատվել) բացառապես վճռի դեմ բերված բողոքը քննելու վարույթի շրջանակներում:

Միջանկյալ դատական ակտերը բացառիկության հատկանիշ չունեն, քանի որ տվյալ առարկայի վերաբերյալ որոշման առկայությունը չի զրկում գործին մասնակցող անձին նույն առարկայի վերաբերյալ կրկին դիմումներ ու միջնորդություններ ներկայացնելու հնարավորությունից: Որպես բացառություն կարող է դիտարկվել հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշումը, որը, մեր կարծիքով, ՔԴՕ 91 հոդվածում պետք է նախատեսվեր որպես նույնական հայցի հարուցումը բացառող հանգամանք:

Միջանկյալ դատական ակտերը չունեն նաև նախադատելի բնույթ, քանի որ դրանք կայացվում (ընդունվում) են զուտ ընթացակարգային (դատավարական) հարցերի կապակցությամբ, և դրանց շրջանակներում դատարանը նյութաիրավական նշանակություն ունեցող հանգամանքներ չի հաստատում: Այդ իսկ պատճառով ՔԴՕ 52 հոդվածում դատարանի որոշումներով հաստատված հանգամանքների մասին չի խոսվում: Այդուհանդերձ, դատավարագիտության մեջ տեսակետ է արտահայտվել, որ որոշմամբ հաստատված դատավարական փաստերին ևս պետք է տրվի նախադատելի նշա-

նակություն:¹ Ըստ այդ տեսակետի, օրենքով պետք է նախատեսել, որ նախկինում քննված գործով դատարանի գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտով հաստատված դատավարական փաստերը նույն անձանց միջև դատարանում այլ գործ քննելիս ապացուցման կարիք չեն զգում: Նման նորմ ՅՅ ՔԴՕ-ում նախատեսելը մեզ ևս արդարացված է թվում: Նման նորմի առկայության դեպքում, եթե, օրինակ, մի գործի դատական քննության ընթացքում հաստատվում է գործին մասնակցող անձի կողմից ապացույցը ոչնչացնելու փաստը, և դատարանը, տվյալ հանգամանքը հաշվի առնելով ու ղեկավարվելով ՔԴՕ 48 հոդվածի 7-րդ մասով, իր որոշմամբ ապացույցը ոչնչացնողի վրա է դնում հակառակն ապացուցելու պարտականությունը, տվյալ որոշմամբ հաստատված՝ ապացույցը ոչնչացնելու փաստը նույն անձանց միջև դատարանում այլ գործ քննելիս ապացուցման կարիք չի զգա: Նման լուծումը, մեր կարծիքով, մի կողմից, կազատի դատարանին և գործին մասնակցող անձանց ավելորդ ապացուցողական գործունեությունն ծավալելուց՝ դրանով իսկ արագացնելով վարույթը, իսկ մյուս կողմից՝ կբարձրացնի դատարանի միջամտյալ դատական ակտերի հեղինակությունը:

Վճարման կարգադրության օրինական ուժի իրավական հետևանքները: ՔԴՕ 204.8 հոդվածի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ պատասխանողի կողմից վճարման կարգադրության ստացման մասին հետադարձ ծանուցումը ստանալու օրվանից հետո՝ երեք շաբաթվա ընթացքում, դատարանն առարկություն չի ստանում կամ ստանում է առարկություն, որը պատասխանողն ուղարկել է երկշաբաթյա ժամկետի խախտմամբ, ապա վճարման կարգադրությունը ստանում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ և ենթակա է հարկադիր կատարման: Այդուհանդերձ, օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ ստանալը չի նշանակում, որ վճարման կարգադրության և օրինական ուժի մեջ մտած վճռի իրավական հետևանքները նույնական են: Վճարման կարգադրության օրինական ուժի հետևանքները

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջեր 418-419:

փոքր-ինչ այլ են և՛ կազմով, և՛ բովանդակությամբ, ինչը պայմանավորված է նրա իրավական բնույթով:

Օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վճարման կարգադրությունը ձեռք է բերում անհերքելիություն: Ի տարբերություն վճռի, վճարման կարգադրության անհերքելիությունը ծագում է ոչ թե դատական ակտը բողոքարկելու իրավական բոլոր միջոցները սպառվելուց, այլ սահմանված ժամկետում դրա վերաբերյալ առարկություններ չստանալու դեպքում: Օրինական ուժի մեջ մտած վճարման կարգադրությունը վերաքննության կարգով բողոքարկվել չի կարող: Դրանում է նաև կայանում դատական ընթացակարգի արագացումը, տվյալ հանգամանքով է վճարման կարգադրության օրինական ուժը տարբերվում վճռի օրինական ուժից:

Օրինական ուժի մեջ մտած վճարման կարգադրությանը հատուկ է նաև բացառիկության հատկանիշը: Գտնում ենք, որ գործող օրենսդրությունն ուղղակիորեն պետք է նախատեսի հայցը վարույթ ընդունելու և գործի վարույթը կարճելու դատարանի պարտականությունը, այն դեպքերում, երբ նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ առկա է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճարման կարգադրություն:

Վճարման կարգադրությունը, ինչպես բոլոր այլ դատական ակտերը, օժտված է պարտադիրության և կատարելիության հատկանիշներով: Այդ մասին է վկայում այն հանգամանքը, որ ՔԴՕ 14-րդ հոդվածում որևէ բացառություն վճարման կարգադրության պարտադիրության և կատարելիության կապակցությամբ օրենսդիրը չի սահմանում: Դեռ ավելին, ՔԴՕ 204.8 հոդվածում սահմանվում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի ուժ ստացած վճարման կարգադրությունը ենթակա է հարկադիր կատարման: Դրանով էլ պայմանավորված է այն, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածում վճարման կարգադրությունը ևս դիտարկվում է որպես հարկադիր կատարման ենթակա դատական ակտ (կատարման հիմք), որի հիման վրա դատարանը տալիս է կատարողական թերթ:

Ի տարբերություն վճռի, վճարման կարգադրությանը հատուկ է նախադատելիությունը, քանի որ կարգադրության վարույթում դատարանը պահանջի հիմնավորվածությունն ըստ ելության չի

ստուգում, գործի դատաքննություն չի իրականացնում և, հետևաբար, որոշակի փաստական հանգամանքներ վճարման կարգադրությամբ չի հաստատում և վճարման կարգադրության հիմքում չի դնում՝ ելնելով այն ենթադրությունից, որ դիմողի կողմից ներկայացված հանգամանքները և ապացույցները արժանահավատ են: Այդպիսի ենթադրությունը, հետևաբար նաև՝ դատական ակտի իրավաչափությունը կարող է հերքվել առարկությունների ներկայացման փաստի ուժով: Նույն տրամաբանությամբ էլ այդ ենթադրությունը կարող է հաստատվել սահմանված ժամկետում առարկություններ չներկայացնելու փաստի ուժով: Վերջին հանգամանքը մի շարք հեղինակների հիմք է տվել կարծիք հայտնելու, որ չհերքված փաստերը պետք է դիտարկել հաստատված և նախադատելի նշանակություն ունեցող:¹ Սակայն, մեր կարծիքով, նման դիրքորոշումն այնքան էլ համոզիչ չի թվում, քանի որ փաստը չհերքելը, չվիճարկելը, նույնիսկ ընդունելը այն դարձնում է անվիճելի, սակայն դա դեռ չի նշանակում, որ դատարանը սահմանված դատավարական ձևի պահանջների պահպանմամբ այն հետազոտել և հաստատված է համարել: Ըստ ՔԴՕ 64 հոդվածի 2-րդ մասի, ընդունված փաստը դատարանը կարող է հաստատված համարել, եթե կասկածներ չկան, որ դա համապատասխանում է գործի հանգամանքներին, և կողմնային չի ընդունել խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, մոլորության ազդեցության տակ, մեկ կողմի ներկայացուցչի հետ մյուս կողմի չարամիտ համաձայնության հետևանքով կամ ճշմարտությունը թաքցնելու նպատակով: Բայց ակնհայտ է, որ կարգադրության վարույթում դատարանը չունի նման կասկածները ստուգելու, չվիճարկվող փաստերը գործի այլ հանգամանքների հետ համադրելու հնարավորություն: Հետևաբար, վճարման կարգադրություն արձակելու հիմք հանդիսացած առերևույթ արժանահավատ հանգամանքներին նախադատելի նշանակություն վերապահելը, մեր կարծիքով, արդարացված չէ:

Դատական ակտերի օրինական ուժի սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ սահմանները: Դատավարագիտության մեջ դատական ակտե-

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 404:

րի օրինական ուժը, այդ թվում՝ դրա առանձին հատկանիշների գործողությունն ավանդաբար սահմանափակվում է որոշակի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ սահմաններով:¹ Որպես օրինական ուժի օբյեկտիվ սահմաններ դիտարկվում է այն իրավահարաբերությունների ու իրավաբանական փաստերի շրջանակը, որոնց վերաբերյալ դատարանը կայացրել է դատական ակտ: Օրինական ուժի սուբյեկտիվ սահմանները կանխորոշում են այն անձանց շրջանակը, ում վրա տարածվում է դատական ակտը: Նշված սահմանների մասին, ըստ էության, վերն արդեն նշել ենք օրինական ուժի առանձին հատկանիշները վերլուծելիս: Համամիտ ենք այն հեղինակների հետ, որոնք գտնում են, որ դատական ակտերի օրինական ուժի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ սահմաններն օրինական ուժի հատկանիշներից զատ հատուկ ընդգծելու անհրաժեշտություն չկա, քանի որ դրանք ամբողջությամբ ներծծվում և արտահայտվում են դատական ակտերի առանձին հատկանիշների մեջ, ուստի չկա կրկնվելու անհրաժեշտություն:² Այդ սահմաններն արտահայտվում են իրավակիրառ ակտի էության մեջ և արտացոլվում են օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հատկանիշներում:³

¹ Տե՛ս **Абрамов С.Н.** Гражданский процесс. Учебник для вузов. М., 1948, **Безруков А.М.** Преюдициальная связь судебных актов. М., 2007, Гражданский процесс. Под ред. **М.К. Треушниковой.** М., 2003, Гражданский процесс России. Под ред. **М.А. Вукот.** М., 2004, **Պետրոսյան Ռ. Պ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., - եր., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 478 և այլն:

² Տե՛ս, օրինակ, **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջեր 397-398:

³ Տե՛ս նույն տեղում:

ԳԼՈՒԽ IV.

ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱՑՈՒՄՆ ԱՅՆ ԿԱՅԱՑՆՈՂ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ

Դատական ակտը հրապարակելուց հետո դատարանն իրավունք չունի վերացնել կամ փոփոխել այն: Եթե գործով որոշում կամ վճիռ կայացնելիս սխալներ են թույլ տրվել, ապա դրանք կարող է վերացնել վերաքննիչ դատարանը՝ բողոքարկված միջանկյալ դատական ակտը վերացնելով, վճիռը բեկանելով և փոփոխելով կամ գործը նոր քննության ուղարկելով:

Յնարավոր են դեպքեր, երբ դատական ակտը հրապարակելիս, կամ հասցեատերերին ուղարկելիս կամ դրանից հետո այն կայացնող (ընդունող, արձակող) դատարանը դրանում հայտնաբերի այնպիսի թերություններ, որոնք ակտի էությունը չեն փոխում, դատական սխալ չեն հանդիսանում, սակայն կարող են դժվարացնել կամ անհնարին դարձնել տվյալ ակտի կատարումը:¹

Բացառապես նման իրավիճակներում օրենքը թույլ է տալիս վճիռը կայացրած դատարանին լրացնել այն կամ ուղղումներ կատարել դրանում:

Իր կողմից կայացված վճռի թերությունները վերացնելու համար դատարանին իրավունք է վերապահված օրենքով խստորեն սահմանափակված դեպքերում, առանց վճռի բովանդակությունը և էությունը փոխելու՝

1. կայացնել լրացուցիչ վճիռ (ՔԴՕ 142 հոդվ.),
2. ուղղել վճռում տեղ գտած վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալները (ՔԴՕ 143 հոդվ.),
3. պարզաբանել վճիռը (ՔԴՕ 143 հոդվ.):

Բոլոր նշված դեպքերում դատարանի՝ վճռի թերությունների վերացմանն ուղղված գործունեության արդյունքում, այն եզրափակող դատական ակտով (որոշմամբ, լրացուցիչ վճռով) չի կարող փոխվել վճռի բովանդակությունը և էությունը: Այսպես, օրինակ, չի

¹ Տե՛ս **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: Волтерс Клувер, 2008, էջ 429:

կարող բավարարված հայցը վերածվել չբավարարվածի, փոխվել տվյալ վճռի կատարման պարտականություն ունեցող սուբյեկտների կազմը, չի կարող բռնագանձվող գումարի չափն ավելացվել կամ նվազեցվել, որոշակի գործողությունների կատարման պարտադրող վճռով չի կարող փոփոխվել այն գործողությունների բնույթը և ծավալը, որոնք պետք է կատարի պարտավոր կողմը, չի կարող լրացվել (փոփոխվել) վճռով հաստատված կամ հերքված փաստական հանգամանքների կազմը կամ վճռի իրավական հիմքը և այլն: Նշված բոլոր գործողությունների կատարման արդյունքում փոփոխվում է վճռի բովանդակությունը և էությունը, ինչն օրենսդրո-րեն անթույլատրելի է համարվում:

Լրացուցիչ վճիռ կայացնելը: Ինչպես վերն արդեն նշվել է, գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերին ներկայացվող պահանջներից են դրանց լրիվությունը և որոշակիությունը: Դատական ակտը համարվում է լրիվ (սպառիչ), եթե պարունակում է գործի հարուցման և քննության ընթացքում գործին մասնակցող անձանց կողմից հայտարարված բոլոր պահանջների պատճառաբանված պատասխանը, ինչպես նաև այն հարցերի լուծումը, որոնց դատարանը պարտավոր է անդրադառնալ օրենքի ուղղակի ցուցումով: Դատավարագիտության մեջ դատական ակտը դիտարկվում է որպես անորոշ, եթե չի պարունակում հստակ, որոշակի պատասխան հայտարարված պահանջներին:

Որպես դատական ակտի ոչ լրիվության և անորոշության առանձին դրսևորումների վերացման եղանակ՝ գործող օրենսդրու-թյունը նախատեսում է լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հնարավորու-թյունը:

Լրացուցիչ վճիռը դատական ակտ է, որը կայացվում է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը հրապարակելուց հետո վերջինիս թերությունները վերացնելու և լրիվությունն ու որոշակիու-թյունը ապահովելու նպատակով: Լրացուցիչ վճիռն անբաժանելի է տվյալ գործով կայացված հիմնական վճռից: Նրանք կոնկրետ գոր-ծով կազմում են արդարադատության միասնական ակտ:

Լրացուցիչ վճիռը կարող է կայացվել օրենքով նախատեսված հետևյալ պայմանների պահպանմամբ:

1) Լրացուցիչ վճիռ կարող է կայացվել բացառապես օրենքով սպառիչ կերպով նախատեսված հիմքերով: Մասնավորապես, լրացուցիչ վճիռ կարող է կայացվել հետևյալ դեպքերում:

ա. Եթե դատարանը վճիռ չի կայացրել որևէ աահանջով, որով գործին մասնակցող անձինք ապացույցներ են ներկայացրել (ՔԴՕ 142 հոդվ., մաս 1, կետ 1), այսինքն՝ երբ վճիռը լրիվ (սպառիչ) չէ: Վճռին ներկայացվող լրիվության պահանջներից ելնելով՝ դատարանը վճռի եզրափակիչ մասում պետք է եզրահանգումներ ձևակերպի գործի հարուցման և քննության ընթացքում հայտարարված բոլոր սկզբնական և հակընդդեմ պահանջների վերաբերյալ: Բացի այդ, եթե հայցվորը ներկայացրել է մի քանի հայցապահանջներ, դատարանի որոշմամբ մեկ վարույթում միացվել են մի քանի գործեր, առկա է եղել դատակցություն, գործի քննությանը մասնակցել է ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձ, վճռում դատարանը պարտավոր է պատասխան տալ ընդդեմ դատավարության յուրաքանչյուր մասնակցի հայտարարված բոլոր պահանջներին: Այն դեպքերում, երբ գործին մասնակցող անձը գործի հարուցման կամ դատական քննության ընթացքում պահանջ է ներկայացրել, դատական նիստում հետազոտվել են դրա հիմքում ընկած հանգամանքները հաստատող կամ հերքող ապացույցները, սակայն դատարանի վճռում տվյալ պահանջն անպատասխան է մնացել, տվյալ թերությունը կարող է վերացվել լրացուցիչ վճիռ կայացնելու միջոցով: Լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հիմքն առկա է, օրինակ այն դեպքում, երբ դատարանը բավարարել է համահայցվորներից մեկի հայցը, իսկ մյուսի պահանջին վճռում չի անդրադարձել, թեև դրա հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները հաստատող կամ հերքող ապացույցները դատական նիստում հետազոտվել են:

բ. Լուծելով իրավունքի մասին հարցը՝ դատարանը չի նշել հատկազվող գումարի չափը, բռնագանձման ենթակա գումարը կամ այն գործողությունները, որոնք պարտավոր է կատարել պարտապանը (ՔԴՕ 142 հոդվ., մաս 1, կետ 2), այսինքն՝ երբ վճիռը որոշակի չէ: Նման իրավիճակ հնարավոր է, օրինակ այն դեպքերում, երբ դատարանն ընդհանուր սեփականության իրավունքով կողմերին պատկանող գույքի բաժանման վերաբերյալ վճռում նշել է, որ

գույքը բաժանվում է հավասար բաժիններով, բայց չի նշել, թե հայցվորին այդ գույքի որ մասն է հատկացվում, պատասխանողին՝ որը, կամ գործարքն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ վճիռ է կայացրել, սակայն չի անդրադարձել տվյալ գործարքի անվավերության հետևանքներին: Նման թերությունը ևս կարող է վերացվել լրացուցիչ վճռի կայացմամբ:

գ. Դատարանը վճռով չի լուծել դատական ծախսերի հարցը: Դատավարագիտության մեջ վճիռը ոչ լրիվ է համարվում նաև նման դեպքերում, քանի որ դատարանը պարտավոր է վճռով պատասխան տալ նաև դատական ծախսերը կողմերի միջև բաշխելու հարցին: Ըստ ՔԴՕ 68 հոդվածի՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված գործողությունների կատարման առնչությամբ կատարված ծախսերից: Քննարկվող հիմքով դատարանը կարող է լրացուցիչ վճիռ կայացնել, եթե գործի քննության ընթացքում ներկայացվել է կատարված դատական ծախսերը հատուցելու պահանջ, ներկայացվել են դրանց կատարման փաստը և չափը հաստատող ապացույցներ, սակայն դատարանը վճռի եզրափակիչ մասում դրանց բաշխման մասին եզրահանգումներ չի արել: Հակառակ դեպքում դատարանը պետք է մերժի գործին մասնակցող անձի ներկայացրած՝ լրացուցիչ վճիռ կայացնելու դիմումը:¹ Նման մերժումը, իհարկե, չի բացառում կատարված ծախսերը հատուցելու պահանջով ընդհանուր հիմունքներով հայց ներկայացնելու հնարավորությունը:

Այլ հիմքերով լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հնարավորություն օրենքը չի նախատեսում:

2) Լրացուցիչ վճիռ կարող է կայացվել բացառապես օրենքով նախատեսված սուբյեկտների նախաձեռնությամբ: Նման սուբյեկտների թվին են դասվում վճիռը կայացրած դատարանը, կողմերը (հայցվորը, պատասխանողը), հատուկ վարույթների գործերով՝ դիմողները, վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձինք, նրանց ներկայացուցիչները: Չնայած օրենսդիրը սահմանել է, որ լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հարցը

¹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 284:

դատարանը քննության է առնում գործին մասնակցող անձանց դիմումով կամ իր իսկ նախաձեռնությամբ, վճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձինք լրացուցիչ վճիռ կայացնելու դիմում ներկայացնել չեն կարող, քանի որ նրանք, հաշվի առնելով լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հիմքերի բնույթը, տվյալ հարցում իրավաբանական շահ չունեն։ Շահագրգռվածության բացակայությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տվյալ տեսակի երրորդ անձինք վիճելի նյութական իրավահարաբերության մասնակիցներ չեն հանդիսանում, վճռի եզրափակիչ մասում նրանց իրավունքներին և պարտականություններին անդրադարձ չի կատարվում։

3) Պետք է պահպանվեն լրացուցիչ վճիռ կայացնելու նախաձեռնությունը ցուցաբերելու համար օրենքով սահմանված դատավարական ժամկետները: ՔԴՕ 142 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ լրացուցիչ վճիռ կայացնելու մասին դիմումը կարող է ներկայացվել մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, իսկ հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ մտած վճռով լրացուցիչ վճիռ կայացնելու մասին դիմումը կարող է ներկայացվել վճռի հրապարակման պահից մեկամսյա ժամկետում։ Օրենքի նման ձևակերպումից բխում է, որ դատարանը կարող է լրացուցիչ վճիռ կայացնել նաև այն դեպքերում, երբ վճիռը մտել է օրինական ուժի մեջ, սակայն լրացուցիչ վճիռ կայացնելու դիմումը ներկայացվել է վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուց առաջ։

Դատարանի՝ լրացուցիչ վճիռ կայացնելու նախաձեռնությունը ևս կարող է ցուցաբերվել մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահը։

Լրացուցիչ վճիռ կայացնելու մասին դիմում ներկայացնելիս պետական տուրք չի վճարվում։

4) Լրացուցիչ վճիռ կարող է կայացվել միայն գործի սկզբնական քննության ժամանակ հաստատված փաստական հանգամանքների հիման վրա: Գործի սկզբնական քննության ժամանակ չհետազոտված և չհաստատված հանգամանքները լրացուցիչ վճռի հիմքում դրվել չեն կարող։ Դատարանի՝ լրացուցիչ վճռում ձևակերպված եզրահանգումները պետք է բխեն գործով կայացված վճռի փաստական հիմքից։ Լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հարցը

քննելիս դատարանը նոր ապացույցներ չի հետազոտում, նոր փաստեր չի հաստատում: Դատարանը հիմնվում է միայն այն ապացույցների վրա, որոնք ներկայացվել և հետազոտվել են գործի սկզբնական քննության ընթացքում և վճռով հաստատված փաստերն ընդունում է որպես հիմք:

5) Լրացուցիչ վճիռ կայացնելու հարցը քննվում է դատական նիստում, որը նշանակվում է դատարանի որոշմամբ: Դատարանը պարտավոր է գործին մասնակցող անձանց պատշաճ ձևով տեղեկացնել դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին: Սակայն նրանց չներկայանալն արգելք չէ հարցի քննարկման համար (ՔԴՕ 142 հոդվ., մաս 3):

Լրացուցիչ վճիռը կայացվում է վճռի կայացման և հրապարակման ընդհանուր դատավարական կարգի պահպանմամբ: Այն կարող է բողոքարկվել ինչպես հիմնական վճռի հետ, այնպես էլ նրանից առանձին:

Այն դեպքերում, երբ լրացուցիչ վճիռ կայացնելու մասին դիմումը ներկայացվել է օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ կամ նման դիմում ներկայացնելու իրավունք չունեցող անձի կողմից կամ օրենքով չնախատեսված հիմքերով, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ գործի սկզբնական քննության ժամանակ հաստատված փաստական հանգամանքները թույլ չեն տալիս որոշակի եզրահանգումներ կատարել լրացուցիչ վճռով լուծման ենթակա հարցի վերաբերյալ, դատարանը որոշում է կայացնում լրացուցիչ վճռի կայացումը մերժելու մասին: Նման որոշումը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով, իսկ վերաքննության կարգով կայացված որոշումը՝ վճռաբեկության կարգով (ՔԴՕ 142 հոդվ. մաս 5, 222 հոդվ., մաս 2):

Եթե դատարանը որևէ պատճառով լրացուցիչ վճռում ևս չի լուծում հայցապահանջներից որևէ մեկը, ապա շահագրգռված անձն իրավունք ունի այդ պահանջով դիմել դատարան ընդհանուր կարգով, որովհետև դրա վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ գոյություն չունի (ՔԴՕ 91 հոդվ. 1-ին մասի 2-րդ կետ):

Վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղումը վճռում տեղ գտած թերություններն այն կայացնող դատարանի կողմից վերացնելու օրենքով թույլատրված եղանակներից է:

Վրիպակները (գրասխալները) վճիռը շարադրելիս դատավորի կողմից անուշադրության հետևանքով թույլ տրված բառերի, անունների, անվանումների, ամսաթվերի, վճռի գործողության և կատարման համար նշանակություն ունեցող այլ տեղեկությունների աղավաղումներն են: Այսպես, վրիպակի (գրասխալի) մասին կարող է խոսք գնալ այն դեպքերում, երբ վճռի եզրափակիչ մասում հայցվոր քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի անունը (անվանումը) գրվել է տառասխալով (Կարենի փոխարեն՝ Կորեն, «Յրաշք» ՍՊԸ-ի փոխարեն՝ «Յրաշկ» ՍՊԸ և այլն), հայցվորի անվան փոխարեն գրվել է պատասխանողի անունը, իրավաբանական անձի անվանումը թերի է նշվել («Առ Ընդ Դի» հայ-կանադական ՀԶ ՍՊԸ-ի փոխարեն՝ «Առ Ընդ Դի» ԲԲԸ), սխալ կամ թերի են նշվել գործին մասնակցող անձ քաղաքացու անձնագրի կամ իրավաբանական անձի պետական գրանցման տվյալները, սխալ կամ թերի են նշվել այն անշարժ գույքի հասցեն կամ այլ անհատականացնող տվյալները, որի նկատմամբ իրավունքի հարցը դատարանը լուծել է և այլն:

Վրիպակի (գրասխալի) ուղղումը թույլատրելի է, եթե գործում առկա նյութերը ստուգելիս ակնհայտ է դառնում, որ տվյալ անճշտությունը պատահական սխալի, անուշադրության հետևանք է: Անկախ նրանից, թե վճռի որ մասում է հայտնաբերվել նման թերությունը, այն անվերապահորեն ենթակա է վերացման, եթե դրա արդյունքում վճռի էությունը և բովանդակությունը չի փոխվում:

Թվաբանական սխալները վճիռը շարադրելիս մաթեմատիկական գործողությունների ոչ ճիշտ կատարման արդյունքում դատավորի կողմից թույլ տրված սխալներն են: Օրինակ, եթե բռնագանձման ենթակա ընդհանուր գումարը հաշվարկելիս դատարանը պարտքի հիմնական գումար 1.000.000 դրամին գումարել է դրա 15%-ի չափով տուգանքի գումար՝ վերջինիս սխալմամբ 150.000 դրամի փոխարեն սահմանելով 15.000 դրամ (տուկոսը հաշվարկելիս թույլ տալով թվաբանական սխալ), կամ 150.000 դրամի չափով հիմնական պարտքի գումարին գումարել է 33.000 դրամի չափով հաշվարկված տույժերի գումարը և ստացել է 193.000 դրամի չափով բռնագանձման ենթակա ընդհանուր գումար և այլն:

Վճռում տեղ գտած թվաբանական սխալի ուղղումը թույլատրելի է, եթե վճռում նշված ելակետային տվյալները ստուգելիս ակն-

հայտ է դառնում, որ տվյալ սխալը գումարման, բաժանման, բազմապատկման, մաթեմատիկական այլ գործողության ոչ ճշգրիտ կատարման արդյունք է:

Ուշագրավ է, որ բռնագանձման ենթակա գումարի սխալ հաշվարկի պատճառ կարող է լինել ոչ թե մաթեմատիկական գործողության ոչ ճշգրիտ կատարումը, այլ ոչ պատշաճ իրավական նորմի կիրառումը: Նման դեպքերի նկատմամբ ՔԴՕ 143 հոդվածով սահմանված կանոնները կիրառվել չեն կարող: Թույլ տրված սխալը հնարավոր է ուղղել միայն դատական ակտը վերադաս դատական ատյանում վերանայելու միջոցով: Ասվածը պարզաբանենք օրինակով: Քաղ. օր. 411 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերության համաձայն՝ ուրիշի դրամական միջոցներն ապօրինի պահելու, դրանք վերադարձնելուց խուսափելու, վճարման այլ կետանցով դրանք օգտագործելու դեպքերում այդ գումարին վճարվում են տոկոսներ, որոնք հաշվարկվում են կետանցի օրվանից մինչև պարտավորության դադարման օրը՝ ըստ համապատասխան ժամանակահատվածների համար ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքների: Ընդ որում, 411 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն, տվյալ կանոնը գործում է, եթե տոկոսի այլ չափ նախատեսված չէ պայմանագրով: Եթե դատարանը բռնագանձման ենթակա տոկոսները հաշվարկելիս հիմք ընդունի ոչ թե պայմանագրով նախատեսված տոկոսի չափը, այլ համապատասխան ժամանակահատվածների համար ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքները, բռնագանձման ենթակա տոկոսների գումարը սխալ կհաշվարկվի: Տվյալ դեպքում կարելի է խոսել ոչ թե վճռում առկա թվաբանական սխալի, այլ վճռի բեկանման հիմք հանդիսացող դատական սխալի մասին, քանի որ դատարանը ոչ թե ոչ ճշգրիտ մաթեմատիկական գործողություն է կատարել, այլ սխալ է կիրառել օրենքը (կիրառել է այն իրավական նորմը, որը չպետք է կիրառեր, և չի կիրառել այն նորմը, որը պետք է կիրառեր):

Ուղղումների քողի տակ դատարանը չի կարող ըստ էության փոխել գործով արված իր եզրահանգումները՝ կիրառման ենթակա նորմերի, բռնագանձման ենթակա գումարի հաշվարկման սկզբունքի, դրա կազմի, չափի վերաբերյալ: Վճռի էությունը որևէ պարագա-

յուն փոփոխվել չի կարող: Բռնագանձվող գումարների, վճռված իրերի քանակի վերաբերյալ ուղղումներ կատարելը թույլատրվում է միայն այն դեպքում, երբ անճշտությունը պատահական սխալի կամ ոչ ճշգրիտ հաշվարկման արդյունք է, ինչը պետք է ակնհայտորեն բխի վճռի մյուս մասերի ուսումնասիրությունից:

Վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղումը կարող է կատարվել ինչպես դատարանի նախաձեռնությամբ, այնպես էլ գործին մասնակցող անձանց դիմումով:

Դիմումը դատարան ներկայացնելու ժամկետն օրենքով չի սահմանափակվում: Գործնականում վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղման պահանջ կարող է ներկայացվել կատարման վաղեմության ընթացքում (ԴԱԴԿ մասին օրենքի 23 հոդվ.): Եթե վճիռը փաստացի կատարվել է կամ պահանջատերը բաց է թողել կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու ժամկետը, իսկ դատարանը մերժել է այն վերականգնելու ժամկետը, վճռում ուղղումներ կատարելու դիմում ներկայացվել չի կարող: Նման դիմումը ենթակա է մերժման: Սակայն, եթե դատարանը վերականգնում է կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու ժամկետը, ապա վճռում ուղղումներ կատարելու ժամկետը ևս երկարաձգվում է:

Օրենսդիրը վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղման դատավարական կարգ չի սահմանել: ՔԴՕ 143 հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ այդ հարցը լուծվում է առանց դատական նիստ հրավիրելու: Ի տարբերություն ՀՀ ՔԴՕ-ի, ՌԴ ՔԴՕ 200 հոդվածի համաձայն՝ վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղում կատարելու հարցը լուծվում է դատական նիստում, որի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճ կերպով տեղեկացվում են գործին մասնակցող անձինք: Ընդ որում, նրանց չներկայանալն արգելք չէ հարցի քննարկման և լուծման համար: Կարծում ենք, որ ՌԴ օրենսդրի մոտեցումը շատ ավելի հեռատեսական է, քանի որ դատարանին թույլ է տալիս քննարկվող հարցով որոշում կայացնելիս հաշվի առնել ոչ միայն դիմողի, այլ նաև գործին մասնակցող մյուս անձանց իրավական դիրքորոշումը, ապահովել կողմերի իրական իրավահավասարությունը և մրցակցությունը և դրանով իսկ բացառել հնարավոր դատական սխալը:

Վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալներն ուղղելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում, որը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով (ՔԴՕ 143 հոդվ., մաս 3, 4):

Վճռի պարզաբանումն իր էությանը տարբերվում է վճռում առկա թերությունները վերացնելու այլ եղանակներից նրանով, որ վճիռը պարզաբանելիս դատարանը ոչ թե պատասխան է տալիս գործի հարուցման կամ քննության ընթացքում ներկայացված, սակայն չլուծված պահանջներին, ոչ թե կատարում է վրիպակների, գրասխալների կամ թվաբանական սխալների ուղղում, այլ պարզաբանում է վճռում ոչ հստակ շարադրված դրույթները:

Վճռի պարզաբանում կարող է կատարվել այն դեպքերում, երբ վճիռը ոչ պարզ, անհասկանալի կամ իրար հակասող դրույթներ է պարունակում, որոնք դժվարացնում են դրա կատարումը: Օրինակ՝ երբ ճշգրիտ չեն նշված հանձնվող գույքի անհատական հատկանիշները կամ հողամասի օգտագործման կարգը սահմանելիս դատարանը չի նշել հողամասի սահմանները:

Վճիռը պարզաբանելու նպատակը դրա կատարման համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելն է:¹ Ուստի, եթե դատարանը, լուծելով իրավունքի մասին վեճը, չի նշել հանձնման ենթակա գույքը, ապա կայացվում է լրացուցիչ վճիռ, իսկ եթե դատարանն այդ գույքը նշել է, սակայն հստակ չի սահմանել այն անհատականացնող հատկանիշները, ապա կարող է կատարվել վճռի պարզաբանում:

Վճիռը կարող է պարզաբանվել ինչպես դատարանի նախաձեռնությամբ, այնպես էլ գործին մասնակցող անձանց դիմումով: Քանի որ վճիռը պարզաբանվում է նրա ճիշտ կատարումն ապահովելու նպատակով, վճիռը պարզաբանելու պահանջ այն կայացնող դատարանին կարող է ներկայացվել կատարման վաղեմության ընթացքում: Եթե վճիռը փաստացի կատարվել է կամ պահանջատերը բաց է թողել կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու ժամկետը, իսկ դատարանը մերժել է այն վերականգնելու ժամկետը, վճիռը պարզաբանելու պահանջով դիմում ներկայացվել չի կարող: Դա բացատրվում է նրանով, որ նշված դեպքերում վճռի պար-

¹ Стн Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу РФ. Под ред. **М.С. Шакарян.** М., 2003, էջ 345:

զաբանումը որևէ իրավաբանական նշանակություն չունի: Սակայն, եթե դատարանը վերականգնում է կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու ժամկետը, ապա վճռում ուղղուններ կատարելու ժամկետը ևս երկարաձգվում է:

Դատարանը վճիռը պարզաբանում է առանց դատական նիստ հրավիրելու՝ առանձին ակտի ձևով այդ մասին կայացնելով որոշում, որը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով (ՔԴՕ 143 հոդվ., մաս 3, 4): Գտնում ենք, որ ՔԴՕ-ով վճռի պարզաբանման դատավարական մասն կարգ սահմանելը ևս արդարացված չէ, չի բխում կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքներից: Ուշագրավ է, որ ԴԱՅԿ մասին ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածը, սահմանելով հարկադիր կատարողի իրավունքը՝ դիմել կատարողական թերթ տված դատարան այն պարզաբանելու համար, պահանջում է տվյալ հարցը քննել հարկադիր կատարողի դիմումը ստանալու օրվանից տասնօրյա ժամկետում հրավիրված դատական նիստում, որի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճ ձևով տեղեկացվում են հարկադիր կատարողը, պահանջատերը և պարտապանը: Հարց է առաջանում՝ ինչու՞ տվյալ դեպքում վճռի եզրափակիչ մասը պարունակող կատարողական թերթի պարզաբանման հարցը պետք է լուծվի դատական նիստում, իսկ ՔԴՕ 143 հոդվածով սահմանված կարգով վճռի պարզաբանման դեպքում՝ առանց նիստ հրավիրելու: Օրենսդրի անհետևողականությունը տվյալ հարցում ակնհայտ է: Մեր կարծիքով, դատական հնարավոր սխալները բացառելու նպատակով տվյալ հարցը նպատակահարմար կլիներ բոլոր դեպքերում քննել դատական նիստում:

Վճռի պարզաբանման անվան տակ ևս դատարանն իրավունք չունի փոփոխել դրա բովանդակությունը կամ քննարկել այնպիսի հարցեր, որոնք գործով դատական քննության առարկա չեն հանդիսացել:

Ուշագրավ է, որ օրենսդիրը թույլ է տալիս վերացնել միայն վճիռներում առկա թերությունները և միաժամանակ հնարավոր չի համարում ՔԴՕ 142 և 143 հոդվածների կիրառումն այլ դատական ակտերի՝ որոշումների, վճարման կարգադրությունների, վերադաս դատական ատյանների որոշումների նկատմամբ: ՔԴՕ 142 և 143 հոդվածներում տեղ գտած «վճիռ» բառը տարածական մեմբրանու-

թյան ենթարկվել չի կարող¹, մինչդեռ կարող է օբյեկտիվ անհրաժեշտություն առաջանալ լրացնելու կամ պարզաբանելու ցանկացած դատական ակտ, ուղղելու դրանում տեղ գտած վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալները: Ընդ որում, դատական ակտում առկա թերությունների վերացման իրավունքը պետք է վերապահել տվյալ դատական ակտը կայացնող դատարանին:

Գործող իրավական կարգավորումը, կարծում ենք, ոչնչով արդարացվել չի կարող, քանի որ շատ դեպքերում կարող է հանգեցնել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կատարման անհնարինության, անտեղի դատական քաջքշուկների պատճառ հանդիսանալ և սովերել դատական իշխանության հեղինակությունը: Մեր կարծիքով, ցանկացած դատարան պետք է ունենա իր իսկ կողմից կայացված դատական ակտը պարզաբանելու, դրանում տեղ գտած վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալներն ուղղելու հնարավորություն, եթե դրա իրականացման արդյունքում համապատասխան դատական ակտի բովանդակությունը և էությունը չի փոխվում:

Միաժամանակ գտնում ենք, որ օրենքով պետք է նախատեսվի ՔԴՕ 142 հոդվածով նախատեսված հիմքերով միջանկյալ դատական ակտերը և վերադաս դատական ատյանների որոշումները լրացուցիչ որոշմամբ լրացնելու հնարավորություն, մասնավորապես այն դեպքերում, երբ՝

1) հայցը (դիմումը) առանց քննության թողնելու մասին որոշմամբ առաջին ատյանի դատարանը չի լուծել դատական ծախսերի հարցը.

2) վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել է դատական ակտը և հաստատել է կողմերի հաշտության համաձայնությունը և չի լուծել դատական ծախսերի հարցը.

3) վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանել է դատական ակտը և կարճել է գործի վա-

¹ ԴՅ վճռաբեկ դատարանը նշված դիրքորոշումն անուղղակիորեն արտահայտել է 2010 թ. ապրիլի 2-ի թիվ ԵԿԴ/3468/02/08 (2010թ.) քաղաքացիական գործով կայացված որոշման շրջանակներում: Տե՛ս Դատական իշխանություն, 2010 (ապրիլ), թիվ 4/129, էջեր 70-73:

րույթն ամբողջությամբ կամ դրա մի մասը կամ առանց քննության է թողել հայցը (դիմումը) ամբողջությամբ կամ մասամբ և չի լուծել դատական ծախսերի հարցը.

4) վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանը մասնակիորեն բեկանել է դատական ակտը և, առանց գործը նոր քննության ուղարկելու, փոփոխել է այն՝ որոշում չկայացնելով հայտարարված պահանջներից որևէ մեկով կամ, լուծելով իրավունքի մասին հարցը, չնշելով հատկացվող գումարի չափը, բռնագանձման ենթակա գումարը կամ այն գործողությունները, որոնք պարտավոր է կատարել պարտապանը:

Առաջին ատյանի դատարանը՝ հայցը (դիմումը) առանց քննության թողնելիս, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանները՝ գործի վարույթը կարճելիս, հայցը (դիմումը) առանց քննության թողնելիս և դատական ակտը փոփոխելիս կայացնում են ըստ էության եզրափակիչ դատական ակտեր, որոնցով գործի (կամ առնվազն դրա մի մասի) քննությունն ավարտվում է, ուստի տվյալ դատական ակտերի լրիվության և որոշակիության վրա ազդող նշված թերությունների վերացումը լրացուցիչ դատական ակտի՝ տվյալ դեպքում լրացուցիչ որոշման միջոցով վերացնելը խիստ տրամաբանական է թվում:

**ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ,
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՑԱՆԿ**

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ ԵՎ ՕՐԻՆԱԳԾԵՐ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը՝ փոփոխություններով և լրացումներով (2005):
2. Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք (21.02.2007), ՀՀՊՏ 2007/20(544), 18.04.2007:
3. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (17.05.1998), ՀՀՊՏ 1998/17(50), 10.08.1998:
4. Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգիրք (28.11.2007), ՀՀՊՏ 2007/64 (588), 19.12.2007:
5. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրք (05.05.1998), ՀՀՊՏ 1998/17(50), 10.08.1998:
6. «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 28.11.2007 թ. ՀՀ օրենքը, ՀՀՊՏ 2007/66 (590), 26.12.2007:
7. «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենք (25.12.2006), ՀՀՊՏ 2007/7(531), 31.01.2007:
8. «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք (03.04.2002), ՀՀՊՏ 2002/15(190), 21.05.2002:
9. «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենք (05.05.1998), ՀՀՊՏ 1998/12(45), 15.06.1998:
10. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք (18.02.2004), ՀՀՊՏ 2004/18(317), 31.03.2004:
11. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 09.04.2007 թ. թիվ ՍԴՈ-690 որոշումը:
12. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 11.04.2007 թ. թիվ ՍԴՈ-691 որոշումը:
13. ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2008 թ. հունիսի 13-ի թիվ 122 որոշումը «Հայաստանի Հանրապետության առաջին աստիճանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի կառուցվածքը հաստատելու մասին»:
14. ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2005 թ. դեկտեմբերի 8-ի թիվ 81 որոշումը «ՀՀ դատարանների կողմից արձակվող վճարման կարգադրության օրինակելի ձևը հաստատելու մասին»:
15. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (1964 թ.):
16. ՀՍԽՉ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (30.03.1923):
17. «Պետական նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենք (26.12.1974):
18. ՀՍՍՀ Գերագույն Սովետի նախագահության 27.02.1985 թ. հրամա-

նագիր «Անչափահաս երեխաների օգտին ալիմենտների բռնագանձման կարգը փոփոխելու վերաբերյալ», ՀՍՄՀ զՍՏ 1985 թ., թիվ 4:

19. ՀՀ վարչական և քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության բարելավման հայեցակարգի և համապատասխան նախագծերի մշակման նպատակով ՀՀ նախագահի 17.12.2007 թ. կարգադրությամբ ստեղծված աշխատանքային խմբի մշակած և ներկայումս արդարադատության նախարարության կողմից շրջանառության մեջ դրված ՀՀ դատական օրենսգրքում, ՀՀ վարչական դատավարության և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագծերը և դրանց հիմնավորումները:

**ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԴԱՍԱԳՐՔԵՐ, ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ,
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈՂԿԱԾՆԵՐ**

1. **Դավթյան Ա.Հ.**, Քաղաքացիական դատավարություն, «Տիգրան Մեծ» հրատ., - Եր., 2007:
2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, **Գ. Հարությունյանի և Ա. Վաղարշյանի խմբ.**, «Իրավունք» հրատ., - Եր., 2010:
3. **Հովհաննիսյան Վ.Վ.**, Իրավունքների պաշտպանության արբիտրաժային ձևը, ԵՊՀ հրատ., - Եր., 2008:
4. **Հովհաննիսյան Վ.Վ.**, Արբիտրաժային վճիռների (որոշումների) ճանաչումը և կատարումը Հայաստանի Հանրապետությունում, ԵՊՀ հրատ., - Եր., 2009:
5. **Պետրոսյան Ռ.Գ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, - երկրորդ հրատ., Երևանի համալս. հրատ., - Եր., 2003:
6. **Պետրոսյան Ռ.Գ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, - երրորդ հրատ., Երևանի համալս. հրատ., - Եր., 2007:
7. **Պետրոսյան Ռ.Գ.**, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում (պատմա-իրավական հետազոտություն և օրենսդրության իրավահամեմատական վերլուծություն), Երևանի համալս. հրատ., - Եր., 2001
8. **Սանուկյան Հ.**, Դատաիրավական բարեփոխումները Հայաստանի Հանրապետությունում. անցյալի դասերը և ապագայի հեռանկարները // Օրենք և իշխանություն, 2001, № 8:
9. **Абрамов С.Н.** Советский гражданский процесс. – М., 1958.
10. **Абрамов С.Н.** Гражданский процесс. Учебник для вузов. - М., 1948.
11. **Авдеенко Н.И.** Механизм и пределы регулирующего воздействия гражданского процессуального права. - Л., 1969.
12. **Авдюков М.Г.** Судебное решение. – М., 1959.
13. Арбитражный процесс: Учебник. Отв. ред. **В.В.Ярков.** - М., 2003.
14. **Афанасьев С.Ф., Зайцев А.И.** Гражданский процесс. Учебно-

- методический комплекс. - М., 2004.
15. **Васильев С.В.** Гражданский процесс. – Харьков: «Одиссей», 2007.
 16. Арбитражный процесс. Под ред. **В.В. Яркова.** – М.: «Юрист», 1998.
 17. **Безруков А.М.** Преюдициальная связь судебных актов. - М., 2007.
 18. **Боннер А.Т.** Применение нормативных актов в гражданском процессе. - М., 1980.
 19. **Викут М.А., Зайцев И.М.** Гражданский процесс. Курс лекций. – Саратов, 1998.
 20. Гражданское процессуальное право России. - М.: «Былина», 1999.
 21. Гражданский процесс России. Под ред. **М.А. Викут.** - М., 2004.
 22. Гражданский процесс Российской Федерации. Под ред. **А.В. Власова.** - М., 2003.
 23. Гражданский процесс. Под ред. **В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота.** - М., 2001.
 24. Гражданский процесс. Под ред. **М.К. Треушников.** - М.: «Городец», 2003.
 25. Гражданское процессуальное право. Под ред. **М.С. Шакарян.** – М.: Проспект, 2004.
 26. Гражданский процесс. Под ред. **В.В. Яркова.** - М., 2004.
 27. **Громошина Н.А.** Упрощение процесса: все ли сделано правильно? // Lex Russica. Научные труды МГЮА. 2004, № 1.
 28. **Гурвич М.А.** Избранные труды в 2-х томах. Том I. - Краснодар, 2006.
 29. **Гурвич М.А.** Судебное решение (теоретические проблемы). – М., 1976.
 30. **Гурвич М.А.** Учение об иске (состав, виды). – М.: ВЮЗИ, 1981.
 31. **Гурвич М.А.** Лекции по советскому гражданскому процессу. – М., 1950.
 32. **Еременко М.С.** Право на справедливое судебное разбирательство в гражданском процессе: практика Европейского суда по правам человека. // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. № 3, 2004.
 33. **Жилин Г.А.** Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции. - М.: «Городец», 2000.
 34. **Жилин Г.А.** Гражданское дело в суде первой инстанции. - М., 2000.
 35. **Жилин Г.А.** Суд первой инстанции в гражданском процессе. - М., 2000.
 36. **Жуйков В.М.** Проблемы гражданского судопроизводства. - М., 2001.

37. **Жуйков В.М.** Судебная защита прав граждан и юридических лиц. - М., 1997.
38. **Жуйков В.М.** Проблемы гражданского процессуального права. - М., 2001.
39. **Звайдская Л.Н.** Реализация судебных решений. - М., 1982.
40. **Загайнова С.К.** Судебный приказ как форма реализации судебной власти в гражданском процессе // Современная доктрина гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства: теория и практика. Сб. науч. статей. - Краснодар, СПб., 2004.
41. **Зейдер Н.Б.** Судебное решение по гражданскому делу. - М., 1966.
42. **Клейман А.Ф.** Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. В кн.: Гражданский процесс. Хрестоматия: Учебное пособие. Под ред. М.К. Треушниковой. - М., 2005.
43. **Комаров А.Н.** Язык и стиль судебных документов. Практические рекомендации по оформлению судебных актов. Сост. Е.П. Попова, Ю.С. Фадеева, Т.Н. Цыплакова. СПб., 2003.
44. **Комиссаров К.И.** Задачи судебного надзора в сфере гражданского судопроизводства. - Свердловск, 1971.
45. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред. **М.С. Шакарян.** - М.: «Кодекс», 2003.
46. **Лебедь К.А.** Решение арбитражного суда. - М., 2005.
47. **Лукайдес Л.** Справедливое судебное разбирательство. Комментарий к п. 1 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод // Российская юстиция, № 2, 2004.
48. **Мальшев К.И.** Курс русского гражданского судопроизводства. В 3-х томах. Т. 1. - СПб, 1874.
49. **Масленникова Н.И.** Судебный приказ // Российский юридический журнал. 1996, № 3.
50. **Масленникова Н.И.** Судебный приказ // Гражданский процесс. - М., 1999.
51. **М. де Сальвиа.** Прецеденты Европейского Суда по правам человека. - СПб, 2004.
52. **Матеров Н.В., Судаков Г.В.** О языке судебного решения. Практические рекомендации по оформлению судебных актов. - СПб., 2003.
53. **Мельников А.А.** Советский гражданский процессуальный закон. - М., 1973.
54. **Новицкий И.Б., Перетерский И.С.** Римское частное право. - М., 1948.
55. **Папкова О.А.** Усмотрение суда. - М.: «Статут», 2005.
56. **Перетерский И.С.** Очерки судоустройства и гражданского

- процесса иностранных государств. - М., 1952.
57. **Решетникова И.В., Ярко В.В.** Гражданское право и гражданский процесс в современной России. - Екатеринбург, 1999.
 58. **Решенкин А.Г., Павлов Н.В.** О языке судебного решения и стиле судебного акта. // Вестник ВАС РФ. 2001, № 7, 2008.
 59. **Решетняк В.И., Черных И.И.** Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе. - М., 1997.
 60. **Салогубова Е.В.** Римский гражданский процесс. - М., 1997.
 61. **Сахнова Т.В.** Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: «Волтерс Клувер», 2008.
 62. **Сахнова Т.В., Шишмарева Т.П.** О судебных процедурах в цивилистическом процессе или к вопросу о дифференциации процессуальной формы // Теоретические и практические проблемы гражданского, арбитражного процесса и исполнительного производства. Сб. науч. статей. - Краснодар; СПб., 2005.
 63. **Сергейко П.Н.** Законность, обоснованность и справедливость судебных актов. - Краснодар, 1974.
 64. Теория правосудия. В 3-х томах. **Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – М.: «Статут», 2009.
 65. **Ткачев Н.И.** Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам. – Саратов, 1987.
 66. **Туманова Л.В.** Новое гражданское процессуальное законодательство в свете Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод // Проблемы защиты прав и охраняемых законом интересов: Сб. науч. трудов. - Тверь, 2003.
 67. **Черемин М.А.** Приказное производство в российском гражданском процессе, - М., 2001.
 68. **Чечина Н.А.** Норма права и судебное решение. В кн.: Избранные труды по гражданскому процессу. - СПб, 2004.
 69. **Чечина Н.А.** Категория справедливости в советском гражданском процессуальном праве. – Калинин, 1981.
 70. **Чечот Д.М.** Постановления суда первой инстанции по гражданским делам. – М.: Госюриздат, 1958.

УСТАНОВЛЕННЫЕ ТИПЫ СУДЕБНЫХ

71. **Абушенко Д.Б.** Судебное усмотрение в гражданском процессе. Автореф. дис. ... к.ю.н. - Екатеринбург, 1998.
72. **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., – Екатеринбург, 2008.
73. **Клинова Е.В.** Проявление законной силы судебного решения. Автореф. дис. ... к.ю.н. - М., 2004.
74. **Князев А.А.** Законная сила судебного решения. Автореф. дис.

- ... к.ю.н. - М., 2004.
75. **Козлов А.Ф.** Суд первой инстанции как субъект советского гражданского процессуального права. Автореф. дис. ... д.ю.н. - Свердловск, 1970.
 76. **Масленникова Н.И.** Законная сила судебного решения в советском гражданском процессуальном праве. Автореф. дис.... к.ю.н. - Свердловск. 1975.
 77. **Невский И.А.** Исполнимость постановлений судов общей юрисдикции и арбитражных судов в контексте задач гражданского судопроизводства. Дис. ... к.ю.н. - Саратов, 2005.
 78. **Плюхина М.А.** Процессуальные средства обеспечения эффективности судопроизводства по гражданским делам. Автореф. дисс. ...к.ю.н. - Екатеринбург, 2002.
 79. **Скобелев В.П.** Законная сила постановлений суда первой инстанции в гражданском процессе. Автореф. дис. ... к.ю.н. - Минск, 2005.
 80. **Сысоев Д.В.** Реализация права на судебную защиту в приказном производстве в общих судах. Автореф. дисс. ... к.ю.н. - Минск, 2006.
 81. **Хахалева Е.В.** Обоснованность решения суда общей юрисдикции. Автореф. дисс. ... к.ю.н. - Саратов, 2005.
 82. **Чуйков Ю.Н.** Частные определения в советском гражданском судопроизводстве. Автореф. дис. ... к.ю.н. - Харьков, 1971.
 83. **Широкопояс Ю.А.** Акты суда общей юрисдикции об окончании производства по делу без принятия судебного решения. Автореф. дис. ... к.ю.н. - Саратов, 2006.
 84. **Щеголов В.Н.** Законность и обоснованность судебного решения. Автореф. дисс. ...к.ю.н. -Томск, 1955.

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐ, ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԵՅՈՒԹԵՐ

85. ՀՀ առաջին ատյանի դատարանների կողմից վճարման կարգադրություն արձակելու վարույթների ընթացքի մասին 2006 թ. հաշվետվությունը // Դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայք՝ www.court.am:
86. ՀՀ առաջին ատյանի դատարանների և տնտեսական դատարանի կողմից վճարման կարգադրություն արձակելու վարույթների ընթացքի մասին 2007 թ. հաշվետվությունը // Դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայք՝ www.court.am:
87. Հայաստանի Հանրապետության դատարանների նախագահների խորհրդի 2007 թվականի փետրվարի 28-ի «Դատական պրակտիկայի ամփոփում անցկացնելու մասին» թիվ 01Լ որոշման հիման վրա ՀՀ առաջին ատյանի և ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դա-

- տարաններում 2006 թվականին ավարտված քաղաքացիական գործերով դատական պրակտիկայի ամփոփման արդյունքների վերաբերյալ հաշվետվությունը // Դատական իշխանության պաշտոնական ինտերնետային կայք՝ www.court.am:
88. ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2008 թ. հունիսի 13-ի թիվ 122 որոշումը «Հայաստանի Հանրապետության առաջին աստիճանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի կառուցվածքը հաստատելու մասին»:
 89. ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2005 թ. դեկտեմբերի 8-ի թիվ 81 որոշումը «ՀՀ դատարանների կողմից արձակվող վճարման կարգադրության օրինակելի ձևը հաստատելու մասին»:
 90. **Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի** գործով ՄԻԵԴ-ի 07.05.2002 թ. վճիռը:
 91. **Գարսիա Ռուիզն ընդդեմ Իսպանիայի** գործով ՄԻԵԴ-ի 21.01.1999 թ. վճիռը:
 92. **Յորնսթին ընդդեմ Հունաստանի** գործով ՄԻԵԴ-ի 19.03.1997 թ. վճիռը:
 93. **Ֆաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի** գործով ՄԻԵԴ-ի 16.12.1992 թ. վճիռը:
 94. **Չիրո Բայանին ընդդեմ Իսպանիայի** գործով ՄԻԵԴ-ի 09.12.1994 թ. վճիռը:
 95. **Ֆելլեն ընդդեմ Ֆինլանդիայի** գործով ՄԻԵԴ-ի 19.12.1997 թ. վճիռը:
 96. **Վան դե Հուրկն ընդդեմ Նիդերլանդների** գործով ՄԻԵԴ-ի 19.04.1994 թ. վճիռը:
 97. **Ռուխ Տորիջան ընդդեմ Իսպանիայի** գործով ՄԻԵԴ-ի 09.12.1994 թ. վճիռը:
 98. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-2504/ՏԴ քաղաքացիական գործով 2006 թ. դեկտեմբերի 21-ի որոշումը:
 99. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-130(Ա) քաղաքացիական գործով 2008 թ. փետրվարի 1-ի որոշումը:
 100. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-93 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով 2008 թ. փետրվարի 29-ի որոշումը:
 101. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/0292/05/08 վարչական գործով 2008 թ. հոկտեմբերի 31-ի որոշումը:
 102. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/3468/02/08 քաղաքացիական գործով 2010 թ. ապրիլի 2-ի որոշումը:

**Չափը՝ 60x84 ¹/₁₆: Թուղթը՝ օֆսեթ:
12 տպագրական մամուլ:
Տպաքանակը՝ 300 օրինակ:**

*ԵՊՀ հրատարակչություն
ՀՀ, Երևան-0025, Ա. Մանուկյան 1*